

9^η ΣΥΝΕΔΡΙΑ: «ΤΕΧΝΕΣ ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ»

Συντονίστρια: Μυρτώ Λάβδα, (Υπεύθυνη Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Ιδρύματος Ωνάση)

Εισήγηση 1η : Τσιντζιλώνη Στεριανή (Θεωρητικός/Ιστορικός Χορού)

«Χορός και γνώση: κοινωνικές, πολιτισμικές και εκπαιδευτικές διαστάσεις»

Εισήγηση 2η : Κατερίνα Ρογκάκου (ερμηνεύτρια ελληνικού παιδικού μουσείου),

Ιωάννα Σκοτίδα (ερμηνεύτρια Ελληνικού Παιδικού Μουσείου, Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων.

«Είναι αυτό τέχνη; Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα του Ελληνικού Παιδικού Μουσείου»

Εισήγηση 3η : Μαρία Τοπάλη, ποιήτρια

«Καβάφης με το αντί, Καβάφης παγκόσμιος»

Εισήγηση 4η : Ορέστης Ανδρεαδάκης (Κριτικός Κινηματογράφου)

«Πρώτη Ώρα Σινεμά: Πρόγραμμα Κινηματογράφου στα σχολεία».

Εισήγηση 5^η : Γεώργιος Κακαβάς?(Διευθυντής Επιγραφικού και Νομισματικού Μουσείου) - Ρώσσιου Ειρήνη (Αρχαιολόγος, Υπουργείο Παιδείας)

«Η άρρηκτη σχέση Τέχνης, Σχολείου και Μουσείου. Η περίπτωση του Επιγραφικού και Νομισματικού Μουσείου».

ΕΙΣΗΓΗΣΗ 1η

«Χορός και γνώση: κοινωνικές, πολιτισμικές και εκπαιδευτικές διαστάσεις»

Στεριανή Τσιντζιλώνη, Θεωρητικός και Ιστορικός Χορού

Περίληψη

Χορός και γνώση: κοινωνικές, πολιτισμικές και εκπαιδευτικές διαστάσεις

Η παρουσίαση αυτή στοχεύει να αναδείξει κοινωνικές, πολιτισμικές και εκπαιδευτικές πτυχές του έντεχνου χορού όχι μόνο ως εμπειρική και βιωματική διαδικασία αλλά και ως μια «σωματική θεωρία της γνώσης» (Klein) που μπορεί να προωθήσει, αναπτύξει και καλλιεργήσει μια ολιστική προσέγγιση του ανθρώπου. Επισημαίνοντας προβλήματα, αντιφάσεις και παρανοήσεις που συχνά συνδέουν το χορό με μια ανιστορική γενική κατηγορία εκφραστικότητας και έμφυτης κινητικότητας, προτείνεται μια επαναπροσέγγιση των δυνατοτήτων που δίνει ο χορός στην εκπαιδευτική διαδικασία του 21^{ου} αιώνα. Στη συνέχεια παρουσιάζονται βασικές αρχές της εισαγωγής του χορού στα πλαίσια της γενικής εκπαίδευσης όπως έχει εφαρμοστεί διεθνώς.

Χορός και γνώση: κοινωνικές, πολιτισμικές και εκπαιδευτικές διαστάσεις

Η εισήγηση αυτή είναι διαρθρωμένη σε δύο μέρη. Το πρώτο αφορά στη σκιαγράφηση ζητημάτων σχετικά με τη σχέση του χορού και τη γνώση, καθώς αυτή, η σχεδόν παράδοξη για πολλούς, διάσταση αποτελεί κομβικό σημείο της σχέσης του χορού με την εκπαίδευση. Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στη γενική φιλοσοφία του χορού στην εκπαίδευση όπως έχει εφαρμοστεί μέχρι τώρα από το διεθνές παράδειγμα.

Παρακολούθησαμε ένα απόσπασμα από το βραβευμένο γερμανικό ντοκυμαντέρ με τίτλο *Rhythm is it* (2004). Το θέμα του είναι ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Φιλαρμονικής του Βερολίνου και του Διευθυντή της Sir Simon Rattle σε συνεργασία με τον χορογράφο Royston Maldoom για την

Ιεροτελεστία της Άνοιξης με 250 παιδιά από δημόσια σχολεία του Βερολίνου. Η ταινία παρακολουθεί τρεις εφήβους κατά τη διάρκεια των 3 μηνών προβών και την επίδραση που έχει η εμπειρία αυτή πάνω τους. Η μια από αυτούς προσπαθεί απεγνωσμένα να περάσει τις εξετάσεις, ο άλλος είναι ένας ορφανός μετανάστης που έχει έρθει πρόσφατα στη Γερμανία και ακόμα δεν μιλάει Γερμανικά και ο τρίτος προσπαθεί να υπερβεί τις αναστολές του. Σε αυτό το παράδειγμα λοιπόν κρύβονται όλα τα ουσιαστικά στοιχεία αλλά και όλα τα κλισέ που δίνουν τη δύναμη του χορού και της μουσικής και της συμβολής που μπορεί να έχουν σε ένα πλαίσιο κοινωνικής και καλλιτεχνικής εκπαίδευσης: υποβαθμισμένο και προβληματικό κοινωνικό, οικονομικό και οικογενιακό περιβάλλον, κοινωνικές ανισότητες, εφηβικά προβλήματα, θέματα αυτοπεποίθησης, ένταξης στην ομάδα, ζητήματα αυτοσεβασμού κτλ. Ταυτόχρονα όμως το πρόγραμμα προσεγγίζει ένα αριστούργημα της τέχνης του χορού και της μουσικής, όπως η *Ιεροτελεστία της Άνοιξης* και δημιουργεί μια δημιουργική-καλλιτεχνική μετατόπιση της κυριολεξίας, δηλαδή της πραγματικότητας της ζωής των παιδιών και των εφήβων **μέσω και δια της αισθητικής εμπειρίας του συγκεκριμένου έργου**. Δηλαδή, το εγχείρημα αυτό προσφέρει έναν τρόπο προσέγγισης της πραγματικής ζωής **μέσα από το πρίσμα του χορού** (θεματικά – έννοιες όπως η ομάδα, η θυσία για το καλό όλων, ερμηνευτικά – διαστάσεις της έννοιας της ιεροτελεστίας, της ομαδικότητας κτλ) αλλά και **δια μέσου του χορού** (δηλαδή μέσα από την εμπειρία του χορεύειν).

Όπως όλα τα είδη γνώσης έτσι και ο χορός ως γνώση είναι κάτι που αποκτά κανείς και εξελίσσει μέσα από κοινωνικές πρακτικές. Εγείρονται λοιπόν ζητήματα εγκυρότητας, διάδοσης, κατανόησης, ανισοτήτων κτλ. Αυτό όμως που δεν πρέπει να ξεχνάμε είναι ότι ο χορός και το χορεύον σώμα υπήρξε κατ' εξοχήν αντιπροσωπευτικό πεδίο έκφρασης μιας, όποιας, εποχής, και το παράδειγμα των χορών στα πλαίσια της pop κουλτούρας είναι ίσως το πιο εμφανές και προφανές. Μπορούμε λοιπόν να μιλάμε για χορό ως γνωστική κουλτούρα ή γνωστικό πολιτισμό, για μια «σωματική θεωρία της γνώσης» κατά τον όρο της Gabriele Klein¹ εάν θεωρήσουμε ότι με τον όρο αυτό εννοούμε τις πρακτικές του χορού σε συνδυασμό με το κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο σε αλληλεπίδραση, ώστε να καταδεικνύεται πώς αποκτά κανείς αυτή τη γνώση και πώς χρησιμοποιείται.

¹ Klein, Gabriele 'Dance in a Knowledge Society' in Gehm, Sabine, Pirkko Husemann & Katharina von Wilcke (eds.) *Knowledge in Motion. Perspectives of Artistic and Scientific Research in Dance*, [Γνώση σε Κίνηση: Προσεγγίσεις της Καλλιτεχνικής και της Επιστημονικής Έρευνας στο Χορό], Bielefeld: transcript, 2007, σελ. 25-36

Ο χορός και η γνώση όμως δεν είναι έννοιες αυτονόητα αλληλένδετες. Ο χορός ως έννοια, αλλά και ως καλλιτεχνικό, κοινωνικό, ιστορικό και πολιτισμικό φαινόμενο στη Δυτική κοσμοαντίληψη έχει χαρακτηριστεί ως κατεξοχήν πράξη. Στη συνείδηση των περισσότερων ανθρώπων η χορογραφία και ο χορός έχει μία άυλη υπόσταση που βρίσκεται στο μυαλό των χορογράφων και αποκτά υλική πραγμάτωση μέσα από την εκτέλεση των ερμηνευτών/χορευτών. Συχνά παραβλέπεται ή υποτιμάται το γεγονός ότι θεωρία και πράξη, αποτελούν ένα διπολικό ζεύγος εννοιών που άπτονται, ίσως, όλων των γνωστικών περιοχών της ανθρώπινης νόησης, και η μεταξύ τους σχέση είναι αλληλοτροφοδοτούμενη. Μιλάμε για παράδειγμα, για εκπαιδευτική θεωρία και πράξη, για εφαρμοσμένα μαθηματικά και θεωρία της τέχνης, για θεωρία της επιστήμης και εφαρμοσμένη πληροφορική, γεγονός που καταδεικνύει ότι σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής και των δράσεων μας, είτε ως άτομα, είτε ως συλλογικά υποκείμενα **και σκεφτόμαστε και πράττουμε**. Μέσα από αυτό το πρίσμα, είναι σχεδόν αυτονόητο ότι ο χορευτής κινεί το σώμα του/της έχοντας πλήρη συνείδηση του μεγέθους του χώρου, της απόστασης των μελών του από τους άλλους χορευτές, της επιτάχυνσης του σώματός του ή τον έλεγχο του βάρους και της δυναμικής, ενώ ταυτόχρονα λαμβάνει μηνύματα από το περιβάλλον και επανακαθορίζει τη δράση του. Έτσι, το εσωτερικό και το εξωτερικό του σώματος, το μυαλό και το σώμα ανατροφοδοτούνται και αλληλεπιδρούν κατά τη διάρκεια της χορευτικής δράσης, προτάσσοντας το κινούμενο σώμα ως ένα κατ' εξοχήν παράδειγμα ολιστικής προσέγγισης.

Η ρήση του Καρτέσιου (1596 – 1650) «σκέφτομαι, άρα υπάρχω» θεωρείται ότι καθιέρωσε την πρωτοκαθεδρία του πνεύματος έναντι του σώματος στη Δυτική φιλοσοφική σκέψη. Ο χορός συνδέθηκε με το σώμα και καθιερώθηκε ως πράξη (χορεύειν) και όχι ως θεωρητική σκέψη. Κατά συνέπεια, υποτιμήθηκε η κοινωνική του αξία και η θεωρητική του πτυχή αντιμετωπίστηκε με δυσπιστία. Ο κόσμος της σκέψης, που συχνά συνδέεται σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα με τη γνώση, σχετίζεται με τη γλώσσα, την ομιλία αλλά και το Λόγο/Λογική ενώ ο κόσμος της πράξης, που δεν είναι αυτονόητα γνώση, συνδέεται με το σώμα. Το σώμα, μπορεί κανείς να το δει ως 'αντικείμενο' που μπορεί να χειραγωγηθεί, να εκπαιδευτεί, να δαμαστεί, να τιμωρηθεί, να απεικονιστεί, αλλά και ως υποκείμενο που συμμετέχει στη δημιουργία νοημάτων, δρα και αντιδρά, θυμάται και διαπραγματεύεται.

Κατά τη νεωτερικότητα το σώμα συνδέθηκε με την ιδιαιτερότητα του κάθε ανθρώπου, και προσεγγίζεται από ποικίλες πλευρές, όπως η φιλοσοφία, η θρησκεία, η ανθρωπολογία, η ιατρική, ο χορός, ο αθλητισμός, οι νέες τεχνολογίες, η bio - art, αλλά και η διαφήμιση, η πλαστική

χειρουργική, και η μόδα, εγείροντας πλήθος προβληματισμών. Η κίνηση, αποτέλεσε για το χορό (ή τουλάχιστον για κάποιους εκπροσώπους και κινήματα του μοντέρνου χορού) μέσο σύνδεσης του σώματος με τη «Φύση». Η «Φύση» τέθηκε στον αντίποδα των συμβάσεων του πολιτισμού, και έτσι η κίνηση συνδέθηκε με ένα προ-γλωσσικό και προ-λογικό πεδίο² της ανθρώπινης εμπειρίας, που θεωρήθηκε πιο αληθινό και πιο αυθεντικό και τέθηκε στον αντίποδα των κοινωνικών κατασκευών.

Ο χορός, ως ενσώματη κοινωνική πρακτική, έχει επηρεαστεί στη θεωρία και στην πράξη από τις ποικίλες θεωρίες για το σώμα που έχουν έρθει στο προσκήνιο δυναμικά από τη δεκαετία του '70 και μετά, κυρίως υπό την επιρροή των Φεμινιστικών θεωριών και της Φαινομενολογίας, αλλά και των Νευροεπιστημών, των Γνωστικών, ακόμα και των θεωριών των δικτύων δηλαδή της επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ ανθρώπινων και μη-ανθρώπινων όντων. Σήμερα υπάρχουν κάποιες κομβικές έννοιες, όπως η έννοια της 'ενσωμάτωσης' (embodiment), που μπορεί να οριστεί ως η σύνθεση του φυσικού και βιολογικού σώματος με το φαινομενολογικό και εμπειρικό σώμα. Πρόκειται για έναν όρο που τείνει να υπονοεί ένα φευγαλέο πρότυπο ολιστικό κόσμο, ένα δίκτυο κόσμων που ενοποιούν σκέψη, ύπαρξη, πράξη και διάδραση ανάμεσα σε αυτούς τους κόσμους με επίκεντρο το σώμα. Δηλώνεται έτσι μία επανεξέταση της νόησης, της αντίληψης, της κοινωνικής γνώσης και του κοινωνικού ελέγχου μέσα από το σώμα. Το σώμα αντιμετωπίζεται ως ενεργό υποκείμενο και αποτελεί πρωταρχικό παράγοντα στη διαμόρφωση της συνείδησης και της παραγωγής νοήματος (σε προσωπικό και σε κοινωνικό επίπεδο). Υπό αυτό το πρίσμα, το χορευτικό σώμα έχει κεντρική θέση στη διαμόρφωση του ανθρώπου ως μια ψυχοσωματική ολότητα. Αναδεικνύεται έτσι η διαδραστική και ολιστική σχέση του χορού με το περιβάλλον. Σε αυτό το πλαίσιο ένα πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η χρήση του κινητικού αυτοσχεδιασμού ως ένα όχημα που μπορεί να φέρει στο προσκήνιο τη διαδικασία της δημιουργίας βασισμένη στη λήψη αποφάσεων, στη δοκιμή και πλάνη, ως μια εφαρμοσμένη στρατηγική που εμπεριέχει σκέψη και ρίσκο.

Η γνώση του χορού λοιπόν είναι μη λεκτική. Αλλά θα πρέπει κανείς να πλαισιώνει κριτικά την επιχειρηματολογία του ως προς αυτό το χαρακτηριστικό καθώς μια απρόσκοπτη επιμονή στη δύναμη και την αλήθεια της εξωλεκτικής διάστασης υπόκειται σε μια σχεδόν μυθοποιητική και υπερβολική διάσταση που αναζωογονεί την καρτεσιανή διχοτόμηση πνεύματος-σώματος. Επιπλέον, το γεγονός ότι η γνώση του χορού είναι ενσώματη, δηλαδή δια μέσου του σώματος και

² Εδώ η γλωσσική ικανότητα συνδέεται με τις ψυχαναλυτικές θεωρίες, κυρίως του Jacques Lacan, όπου η απόκτηση της γλωσσικής ικανότητας από το παιδί σηματοδοτεί και τη συμβολική του μετάβαση στον πατριαρχικό Λόγο, δηλαδή στην οργανωμένη σκέψη των έμφυλων ενηλίκων, ρόλων και συμβάσεων.

μάλιστα του δικού μας σώματος, βασίζεται σε διαδικασίες γνώσης, διαμόρφωσης του εαυτού, επαφής εαυτού-άλλων, αλληλεπίδρασης εσωτερικού και εξωτερικού κόσμου –που η υπερτόνισή τους ενέχει κινδύνους ανιστορικότητας, δηλαδή απομάκρυνσης από το κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο. Επιπλέον, επειδή η κίνηση έχει μια εγγενή σχέση με το σώμα και τον άνθρωπο και η δημιουργικότητα συχνά συγγέεται με τον άκρατο αυθορμητισμό, η ένταξη του χορού σε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον με δημιουργικό προσανατολισμό δεν σημαίνει ότι στερείται κανόνων, αρχών ή συγκεκριμένων οδηγιών.

Όμως αυτό που η εισήγηση αυτή επιδιώκει όμως επιπλέον είναι η ανάδειξη της ηθικής και πολιτικής διάστασης που ενυπάρχει στις συνδηλώσεις που κρύβουν οι έννοιες της θεωρίας και της πράξης. Η ιεραρχική τους οργάνωση εμπεριέχει αξιακές κρίσεις και προκαταλήψεις, οι οποίες δεν μένουν μόνο στον κόσμο των ιδεών, αλλά ενυπάρχουν και στην δημόσια σφαίρα με τη μορφή των κοινωνικών και θεσμικών θέσεων και της συνακόλουθης εξουσίας/δύναμης που αυτές φέρουν. Ο διανοούμενος ή ο ακαδημαϊκός, ως εκπρόσωπος του πνευματικού κόσμου, συχνά βρίσκεται σε θέση δύναμης σε σχέση με τον χορευτή, ως εκπρόσωπο της πράξης, κυρίως λόγω του ότι η γνώση του διανοούμενου είναι αυτονόητη ενώ του χορευτή όχι. Δηλαδή έχουμε μια διαφορετική ιεράρχηση και αξιολόγηση των ειδών γνώσης που κατέχουν διαφορετικοί άνθρωποι. Και όλοι γνωρίζουμε ότι στον κόσμο του 21^{ου} αιώνα, η γνώση είναι κλειδί για δύναμη και ευημερία.

Ερχόμαστε τώρα στο πιο συγκεκριμένο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Διευκρινίζεται ότι μιλάμε για χορό στα πλαίσια της γενικής εκπαίδευσης δηλαδή όχι για μια εξειδικευμένη χορευτική εκπαίδευση που αποσκοπεί στη δημιουργία χορευτών ή ειδικών του χορού. Επομένως, η ένταξη του χορού ακολουθεί τη γενική φιλοσοφία, τους στόχους και τη γενικότερη εκπαιδευτική καθημερινότητα του σχολείου και του εκπαιδευτικού συστήματος. Λαμβάνει υπόψη τις ιδιαίτερες προσωπικότητες, χαρακτηριστικά, ικανότητες και ιδιαιτερότητες του κάθε μαθητή και επιδιώκει τη σύζευξη της τέχνης του χορού και της κίνησης (ιστορία, αισθητική, καλλιτεχνικές συμβάσεις, πρακτική) με τα άλλα γνωστικά αντικείμενα και την καθημερινότητα των παιδιών. Στα πλαίσια της γενικής εκπαίδευσης ενυπάρχει η αρχή της ισότητας και της παροχής ίσων ευκαιριών ανεξαρτήτως σωματικών ικανοτήτων, φύλου, θρησκείας, ή κοινωνικού-οικονομικού επιπέδου.) Δεν επιδιώκεται η ανάπτυξη ειδικών χορευτικών δεξιοτήτων αλλά η προσφορά χορευτικών και κινητικών εμπειριών που ενσωματώνουν πληροφορίες από την τέχνη του χορού, τις οποίες θέλουμε να αντικατοπτρίσουμε στον πραγματικό, σημερινό κόσμο των παιδιών και το αντίστροφο.

Η τέχνη του χορού έχει τρεις αλληλοδιαπλεκόμενες διαστάσεις: της χορογραφικής δημιουργίας (ρόλο που εκπληρώνει συνήθως ο χορογράφος και οι χορευτές), της ερμηνείας (ερμηνευτές, θεατές) και του θεατή (ρόλος που μπορεί να ανήκει στον καθένα).³ Ο χορός στο σχολείο θα μπορούσε να προσφέρει στους μαθητές την εμπειρία και των τριών αυτών βιωμάτων και πρακτικών. Το καίριο ερώτημα είναι ποιοί μπορούν να προσφέρουν αυτές τις εμπειρίες και τη γνώση; Οι ίδιοι οι καλλιτέχνες του χορού φυσικά είναι οι άνθρωποι που κατέχουν τις εξειδικευμένες γνώσεις της τέχνης του χορού και μπορούν μετά από ειδικά σεμινάρια και δημιουργία βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού να προσφέρουν χορευτικές εμπειρίες και γνώση. Όμως σε μια ιδανική συνθήκη, και σε ένα σχολείο που θα έχει ζωντανή και ουσιαστική σχέση με τη ζωή (όπως σε πολλά παραδείγματα που αναφέρθηκαν σε αυτό το συνέδριο) η γνώση αυτή μπορεί να εμπλουτιστεί τόσο από τον εκπαιδευτικό της τάξης όσο και από άλλους ανθρώπους (γονείς, ειδικούς καλεσμένους, γείτονες κτλ). Ορμώμενοι από τον Jacques Rancière και το έργο του *The ignorant schoolmaster*, ο κάθε άνθρωπος θεωρείται ότι φέρει τη δική του γνώση και έτσι προσφέρει στην εκπαιδευτική διαδικασία μεταφέροντας εμπειρίες, πληροφορίες και γνώσεις και δημιουργώντας παράλληλα ένα ζωντανό, άμεσο και οικείο περιβάλλον αφού εμπλέκει πολλούς παράγοντες της σχολικής και εξωσχολικής ζωής.

Η τέχνη του χορού έχει πολλά να προσφέρει στον άνθρωπο σε πολλές διαστάσεις της ζωής του. Μπορεί να αποδεσμεύσει και ενισχύσει τη δημιουργικότητα του παιδιού καθώς και την ιδιαίτερη κινητική αισθητική του βοηθώντας έτσι στην καλύτερη αυτοαντίληψη του, αυτοπεποίθηση και αρμονική του ανάπτυξη.

- Μπορεί να βοηθήσει το παιδί να ανακαλύψει και να επεξεργαστεί συνειδητά τις κινητικές του δυνατότητες, μέσα από μια ολιστική προσέγγιση
- Να αναπτύξει την έμφυτη προδιάθεση για κίνηση που έχουν τα παιδιά, με μια μεθοδολογικά σωστή, ανατομικά ήπια, συναισθηματικά πλούσια και καλλιτεχνικά δημιουργική, ματιά ώστε να καλλιεργήσει καλλιτεχνικό αισθητήριο για την τέχνη του χορού
- Να βοηθήσει το παιδί να «μεταφράσει» και να αναγνωρίσει μέσα από τον κόσμο της κίνησης, καταστάσεις, συναισθήματα, εικόνες και έννοιες γνώριμες στην καθημερινή του ζωή.

³ Adshead, Janet, Valerie Briginshaw, Pauline Hodgins, Michael Huxley (μεταφ. Βασιλική Τυροβολά, Μαρία Κουτσούμπα), *Dance Analysis. Theory and Practice [Η ανάλυση του χορού. Θεωρία και πράξη]*, Αθήνα: Εκδόσεις Πασχαλίδης

Εντούτοις, αν θέσει κανείς τη δημιουργική κίνηση και το χορό στα πλαίσια της κριτικής παιδαγωγικής του Πάολο Φρέιρε⁴ τότε μπορεί να «διαπιστώσει ότι υπάρχει ο μύθος ενός κόσμου που είναι γεμάτος από ευτυχισμένα και λαμπερά παιδιά, που τρέχουν και πηδούν χαρούμενα, εικόνες παιδιών που δεν τα αγγίζει η φτώχεια, η πείνα, οι άστεγοι και άλλες καταστάσεις μέσα στις οποίες τόσα παιδιά ζουν».⁵ Δηλαδή, ο χορός μπορεί να προσφέρει στα πλαίσια ενός εκπαιδευτικού προγράμματος αλλά θα πρέπει να αναλογιστούμε πώς αυτή η προσφορά θα λειτουργήσει και σε κοινωνικό επίπεδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Adshead, Janet, Valerie Briginshaw, Pauline Hodgens, Michael Huxley (μεταφ. Βασιλική Τυροβολά, Μαρία Κουτσούμπα), *Dance Analysis. Theory and Practice [Η ανάλυση του χορού. Θεωρία και πράξη]*, Αθήνα: Εκδόσεις Πασχαλίδης, 2007.

Freire, Paulo (μεταφρ. Γιάννης Κρητικός), *Η αγωγή του καταπιεζόμενου*, Εκδόσεις Ράππα, 1977.

Klein, Gabriele Dance in a Knowledge Society in Gehm, Sabine, Pirkko Husemann & Katharina vol Wilcke (eds.) *Knowledge in Motion. Perspectives of Artistic and Scientific Research in Dance*, Bielefeld: transcript, 2007, σελ. 25-36.

Rancière, Jacques *The Ignorant Schoolmaster: Five Lessons in Intellectual Emancipation* Stanford California, Stanford University Press, 1991.

Μπαρμπούση, Βάσω, «Προτάσεις για την ανανέωση της παιδαγωγικής του χορού», *Χορός*, Οκτ-Νοε-Δεκ. 2003, No 47, σελ. 24-28 .

⁴ Freire, Paolo (μεταφρ. Γιάννης Κρητικός), *Η αγωγή του καταπιεζόμενου*. Εκδόσεις Ράππα, 1977

⁵ Μπαρμπούση, Βάσω, «Προτάσεις για την ανανέωση της παιδαγωγικής του χορού», *Χορός*, Οκτ-Νοε-Δεκ. No 47, σελ. 24-28

ΕΙΣΗΓΗΣΗ 2η

«Είναι αυτό Τέχνη; Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα του Ελληνικού Παιδικού Μουσείου»

Ιωάννα Σκοτίδα (ερμηνεύτρια Ελληνικού Παιδικού Μουσείου, Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων).

Κατερίνα Ρογκάκου (ερμηνεύτρια ελληνικού παιδικού μουσείου).

Περίληψη

Στο παρόν άρθρο θα παρουσιαστεί η εισήγηση των δύο εκπροσώπων του Ελληνικού Παιδικού Μουσείου σχετικά με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Είναι αυτό Τέχνη;» που σχεδιάστηκε και μελετήθηκε από το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Ελληνικού Παιδικού Μουσείου σε συνεργασία με τον Πολιτιστικό και Αναπτυξιακό Οργανισμό Κοινής Ωφελείας NEON. Απευθύνεται σε μαθητές Γ' Γυμνασίου και ήδη έχει κλείσει δύο χρόνια που πραγματοποιείται στα Γυμνάσια της Αττικής. Τους καλοκαιρινούς μήνες του 2014 και 2015 προσαρμόστηκε για οικογένειες με παιδιά γυμνασίου & λυκείου, καθώς και ενήλικες, στο πλαίσιο των εκθέσεων με έργα σύγχρονης τέχνης του Οργανισμού NEON στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη & τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή αντίστοιχα.

Στόχοι του εκπαιδευτικού προγράμματος είναι οι συμμετέχοντες μαθητές:

- Να ευαισθητοποιηθούν στην έννοια της σύγχρονης τέχνης με βιωματικό τρόπο.
- Να εξοικειωθούν με τα σύγχρονα καλλιτεχνικά ρεύματα και τους εκπροσώπους τους.
- Να αναπτύξουν πολλαπλούς, προσωπικούς και συλλογικούς τρόπους προσέγγισης του έργου τέχνης.
- Να κατανοήσουν την αλληλεπίδραση των κοινωνικοπολιτικών δεδομένων στην τέχνη.
- Να εξοικειωθούν με την αποδοχή του νέου, του διαφορετικού, την πρωτοπορία, με την αποβολή των προκαταλήψεων απέναντι στη σύγχρονη τέχνη.
- Να προβληματιστούν και να εκφραστούν δημιουργικά για σύγχρονα κοινωνικά θέματα που τους αφορούν.

Κείμενο

«Καλησπέρα σε όλους κι ευχαριστούμε πολύ που βρίσκεστε εδώ, στη Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών για να μας ακούσετε! Ονομάζομαι Ιωάννα Σκοτίδα και μαζί με τη συνάδελφό μου Κατερίνα Ρογκάκου η οποία θα πάρει αμέσως μετά το λόγο, εργάζομαι στο Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Ελληνικού Παιδικού Μουσείου ως ερμηνεύτρια. Αντικείμενό μου αποτελεί τόσο η μελέτη εκθεμάτων, όσο και ο σχεδιασμός και η υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων εντός του Παιδικού Μουσείου της Αθήνας καθώς και σε άλλα μουσεία και ευρύτερα μουσειακούς χώρους (ενδεικτικά- Εθνικός κήπος, εργοστάσια, κτλ).

Πριν εμβαθύνουμε στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Είναι αυτό τέχνη;» το οποίο αποτελεί και την αφορμή η οποία μας έφερε εδώ μπροστά σας, γεμάτες άγχος, το οποίο ίσως και να μπορείτε να ακούσετε από το μικρόφωνο μέσω των χτύπων της καρδιάς μου, λίγα λόγια για το Ελληνικό Παιδικό Μουσείο και το έργο του, ώστε να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο μελετά και υλοποιεί τα εκπαιδευτικά του προγράμματα.

Το Ελληνικό Παιδικό Μουσείο είναι ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός με εκπαιδευτικό και πολιτιστικό χαρακτήρα, ο οποίος δημιουργήθηκε από τη Σοφία Ρωκ –Μελά και μία ομάδα επιστημόνων που την plαίσιωσαν, με στόχο να βοηθήσει τα παιδιά να αποκτήσουν πολιτιστική και κοινωνική συνείδηση ώστε να γίνουν ενεργοί πολίτες.

Αποστολή του Ελληνικού Παιδικού Μουσείου είναι να μάθει στα παιδιά τον τρόπο να μαθαίνουν, να ανακαλύπτουν, να κατανοούν τον εαυτό τους και τον γύρω τους κόσμο.

Τόσο τα εκθέματα όσο και τα εκπαιδευτικά προγράμματα που μελετά, είναι οργανωμένα και μελετημένα με τρόπο που να δίνεται έμφαση στη συνεργασία χωρίς όμως να παραβλέπονται οι ξεχωριστές δεξιότητες και η προσωπικότητα του κάθε ατόμου ξεχωριστά.

Απευθύνεται σε όλα τα παιδιά χωρίς εξαίρεση, τις οικογένειες, τη σχολική κοινότητα αλλά και γενικότερα σε όσους ενδιαφέρονται για την πολύπλευρη ανάπτυξη των παιδιών και σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με αυτά αλλά και σε όσους επιθυμούν να μάθουν οι ίδιοι με βιωματικό και διαδραστικό τρόπο.

Το Ελληνικό Παιδικό Μουσείο δημιουργεί διαδραστικά εκθέματα στο «σπίτι» του, το Παιδικό Μουσείο της Αθήνας, διαθέτει και συντηρεί συλλογές, μελετά εκπαιδευτικά προγράμματα,

ταξιδεύει σε ακριτικές περιοχές, νοσοκομεία, εργοστάσια, εκπαιδεύει ενήλικες και παιδιά, διαθέτει βραβευμένο εθελοντικό πρόγραμμα και κέντρο έρευνας και τεκμηρίωσης.

Πολλές από τις δράσεις του πραγματοποιούνται στο Παιδικό Μουσείο της Αθήνας, ένα πολυθεματικό, hands-on μουσείο, του οποίου τα εκθέματα και τα εκπαιδευτικά προγράμματα δίνουν έμφαση στη χρήση των πραγματικών αντικειμένων με τη βοήθεια των συλλογών, αλλά και την αξιοποίηση όλων των αισθήσεων αναλόγως με το ηλικιακό κοινό και τη δυναμική της κάθε ομάδας ξεχωριστά.

Μια φράση, η οποία χρησιμοποιεί με πολύ έξυπνο τρόπο δύο φορές το ενεργητικό ρήμα «μαθαίνω»: «Μαθαίνω πώς να μαθαίνω» και η κινέζικη παροιμία «Αντί να δίνεις στο παιδί το ψάρι έτοιμο, μάθε το πώς να ψαρεύει», αποτελούν τους κύριους άξονες στους οποίους βασίζεται το εκπαιδευτικό έργο του Ελληνικού Παιδικού Μουσείου.

Στόχος, άλλωστε, των εκπαιδευτικών του προγραμμάτων είναι πρωταρχικά να αποτελέσει η επίσκεψη στο μουσείο μια ευχάριστη εμπειρία προσαρμοσμένη στις ανάγκες του κοινού. Παράλληλα, επιπλέον στόχοι είναι και η εξοικείωση του κοινού με το μουσειακό χώρο, το έργο τέχνης, την πολιτιστική, φυσική και τεχνολογική κληρονομιά καθώς η εξέλιξη των δυνατοτήτων του κοινού για παρατήρηση, γενίκευση, πρόβλεψη, σύγκριση, διάκριση κι αξιολόγηση και η κατανόηση του φυσικού και τεχνητού κόσμου που το περιβάλλει.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία στηρίζονται σε σύγχρονες παιδαγωγικές μεθόδους και σχεδιάζονται από διεπιστημονική ομάδα, κατά τη μελέτη τους λαμβάνουν υπ' όψιν τις ανάγκες και τις δυνατότητες τόσο του κοινού όσο και του χώρου στον οποίο πραγματοποιούνται.

Επιπλέον μεγάλη βαρύτητα δίνεται κατά το σχεδιασμό στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών καθώς και το Αναλυτικό Πρόγραμμα του κάθε μαθήματος ξεχωριστά. Σημαντική θεωρείται και η καλλιέργεια πολλαπλών δεξιοτήτων σε κάθε πρόγραμμα και η αξιοποίηση όλων των αισθήσεων.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο θα μας απασχολήσει σήμερα, είναι το πρόγραμμα «Είναι αυτό τέχνη;», το οποίο συνδημιουργήθηκε από τον Πολιτιστικό και Αναπτυξιακό Οργανισμό Κοινής Ωφελείας ΝΕΟΝ και το Ελληνικό Παιδικό Μουσείο. Απευθύνεται αρχικά σε παιδιά Γ΄ Γυμνασίου και πραγματοποιείται χωρίς οικονομική συμμετοχή στα σχολεία, εντός των σχολικών αιθουσών.

Στόχος του εκπαιδευτικού προγράμματος είναι τα παιδιά να ευαισθητοποιηθούν στην έννοια της σύγχρονης τέχνης με βιωματικό τρόπο, να εξοικειωθούν με τα σύγχρονά καλλιτεχνικά ρεύματα και τους εκπροσώπους τους και να αναπτύξουν πολλαπλούς, προσωπικούς και συλλογικούς τρόπους προσέγγισης του έργου τέχνης. Κατά τη διάρκεια του προγράμματος μεγάλη σημασία δίνεται στην ελεύθερη έκφραση και την προσέγγιση των έργων τέχνης με τον δικό τους προσωπικό τρόπο.

Ωθηση στη δημιουργία του εκπαιδευτικού προγράμματος για την οποία συνεργάστηκαν δύο δυναμικοί φορείς, αποτέλεσε η ενδιαφέρουσα θεματική, ο βιωματικός τρόπος προσέγγισης του θέματος αλλά και η κοινωνική προσφορά σε περίοδο κρίσης λόγω της μη οικονομικής συμμετοχής αλλά και της πραγματοποίησης του προγράμματος χωρίς να χρειάζεται η μετακίνηση των μαθητών.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα πραγματοποιείται σε δύο δίωρες συναντήσεις.

Στην πρώτη συνάντηση και αφού πραγματοποιηθεί η γνωριμία της ομάδας, τα παιδιά καλούνται με μια λέξη να περιγράψουν τι σημαίνει για εκείνα η λέξη «τέχνη» και στόχο έχουν να ανακαλύψουν τη διαφορετικότητα των απόψεων. Στη συνέχεια προβάλλονται έργα τέχνης από την Αναγέννηση έως τη Σύγχρονη εποχή και ακολουθεί συζήτηση προσέγγισης των έργων με ερωτήσεις. Προβάλλονται βίντεο τριών καλλιτεχνών (Marcel Duchamp, Joseph Beuys, Andy Warhol) και σχολιάζεται το έργο και η ζωή τους. Στη συνέχεια δίνεται σχέδιο εργασίας για τη δημιουργία έργου και αξιολογείται η εμπειρία της πρώτης συνάντησης.

Η δεύτερη συνάντηση διακατέχεται από τη λέξη «μνήμη». Με τη βοήθεια εκπαιδευτικών παιχνιδιών θυμόμαστε και συνδέουμε τις δύο συναντήσεις. Επιπλέον ανακαλούμε στη μνήμη μας προσωπικά μας βιώματα και ανακαλύπτουμε τον τρόπο με τον οποίο τα βιώματα των καλλιτεχνών επηρεάζουν την τέχνη τους.

Στη συνέχεια δίνεται χρόνος για την παρουσίαση και ανάλυση των έργων των παιδιών (project μετά το τέλος της πρώτης συνάντησης) και ακολουθεί προβολή βίντεο (επιλογή από έξι νέα καλλιτεχνικά ρεύματα και τους εκπροσώπους τους (Louise Bourgeois, Marina Abramovic, William Kentridge, Γιάννης Κουνέλλης, Gerhard Richter, Martin Kippenberger), συζήτηση και αξιολόγηση με τη βοήθεια πραγματικών αντικειμένων τα οποία η ομάδα ταυτίζει είτε με τους καλλιτέχνες είτε με την εμπειρία της. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Είναι αυτό τέχνη;» υποστηρίζεται από εποπτικό υλικό: Καρτέλες με διαφορετικούς ορισμούς της τέχνης, βίντεο καλλιτεχνών, προβολή power point με καλλιτεχνικά έργα και φράσεις για προβληματισμό και ελεύθερη έκφραση, παιχνίδια μνήμης, και συλλογή από πραγματικά αντικείμενα. Μετά την ολοκλήρωση και της δεύτερης συνάντησης κάθε

ομάδα που συμμετέχει στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα παίρνει ένα εκπαιδευτικό κουτί, το οποίο περιέχει ένα χρονοδιάγραμμα μοντέρνας και σύγχρονης τέχνης, αντικείμενα βασισμένα στους καλλιτέχνες, παιχνίδια και καρτολίνες με έργα καλλιτεχνών για παιχνίδι αντιστοίχισης. Επιπλέον κάθε παιδί παίρνει και το προσωπικό του χρονοδιάγραμμα ως έναυσμα για τη συνέχεια της περιπέτειας στη σύγχρονη τέχνη!»

Κατερίνα Ρογκάκου (ερμηνεύτρια Ελληνικού Παιδικού Μουσείου, Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων)

«Καλησπέρα σας κι από εμένα. Με τη σειρά μου, θα επιχειρήσω να σας μεταφέρω το εκπαιδευτικό πρόγραμμα από την πλευρά των μαθητών, επιχειρώντας να απαντήσω σε ενδεχόμενες ερωτήσεις που σας έχουν γεννηθεί, μετά από όσα ακούσατε από τη συνάδελφο γι' αυτή τη δράση και σχετίζονται με το τι σκέφτηκαν και είπαν οι μαθητές. Θα αναφερθώ συνεπώς, σε κάποια από τα σχόλια που ακούσαμε από τα παιδιά, στην προσπάθειά τους να προσεγγίσουν και να ερμηνεύσουν έργα της σύγχρονης τέχνης. Να επισημάνω πως η συντριπτική πλειοψηφία, ερχόταν σε επαφή με τα έργα αυτά για πρώτη φορά.

Ξεκινώντας από το καλλιτεχνικό κίνημα της Εννοιολογικής Τέχνης και συγκεκριμένα το έργο του Marcel Duchamp «Κρήνη», οι μαθητές αντικρίζουν σε προβολή ένα έργο σύγχρονης τέχνης, όπου πρόκειται ουσιαστικά για ένα πραγματικό ουρητήριο. Συνήθως η πρώτη τους αντίδραση είναι η έκπληξη ή και τα γέλια. Συχνά ακούμε και την ειρωνική φράση: «Μα καλά, είναι τώρα αυτό έργο τέχνης;» Κάποιοι νομίζουν ότι πρόκειται για ζωγραφικό πίνακα ή φωτογραφία. Τους διευκρινίζουμε πως είναι ένα πραγματικό αντικείμενο και σταδιακά δοκιμάζουν, με δική μας παρότρυνση να αποκωδικοποιήσουν όποια στοιχεία τους δίνονται, με βάση το έργο. Η χρονολογία που αναγράφεται στο αντικείμενο (1917) είναι από τα πρώτα στοιχεία συνήθως που επιλέγουν, το οποίο τους παραπέμπει στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην προσπάθειά τους λοιπόν να ερμηνεύσουν την επιγραφή συσχετίζοντάς την με το αντικείμενο, κάποιος είπε: «είναι σαν να μας λέει πως ο πόλεμος 'λερώνει'». «Είναι ανδρική η τουαλέτα, είπε κάποιος άλλος, γιατί οι άνδρες δημιουργούν τους πολέμους, έχουν την εξουσία, είναι στρατιώτες». Επίσης, επεξεργαζόμενοι την επιγραφή «R. Mutt», διαπιστώνουν λογοπαίγνια σε διάφορες γλώσσες: «Armut είναι η φτώχεια στα γερμανικά», τους θυμίζει τη λέξη «army» δηλαδή στρατός στα αγγλικά, το συνδέουν με τη λέξη «άρμα» στα ελληνικά, λέξεις, όλες σχετιζόμενες με την έννοια του πολέμου και την αποστροφή που αυτός μας

προκαλεί, εξ' ου και η τουαλέτα... Ακόμα, κάποιος μαθητής συνέδεσε την επιγραφή, με αναγραμματισμό της λέξης «Mutt-er», στα γερμανικά σημαίνει «μητέρα» και το ερμήνευσε στη συνέχεια, λέγοντας πως ο καλλιτέχνης αντέστρεψε τη σειρά διότι ήθελε να μας παραπέμψει συμβολικά στο γεγονός ότι σε ένα πόλεμο έρχονται τα πάνω – κάτω, οικογένειες διαλύονται, χωρίζονται οι μητέρες από τα παιδιά τους. Επίσης το συνέδεσαν με την αγγλική λέξη «Mute», δηλαδή τη «σίγαση» και η λέξη αυτή τους οδήγησε συνειρμικά στη λέξη «φίμωση», την οποία συνέδεσαν στη συνέχεια με τον πόλεμο και το ίδιο το αντικείμενο. Όσο προχωρά το βίντεο και παίρνουν περισσότερες πληροφορίες για τον καλλιτέχνη, συχνά διαπιστώνουν συνδέσεις μεταξύ των αρχικών R.M. και της ορολογίας του Marcel Duchamp «Ready-Made», ενώ η ίδια επιγραφή, τους παραπέμπει στην σκακιστική κίνηση «Ρουά Ματ», ειδικά όταν μαθαίνουν πως αγαπημένο παιχνίδι του καλλιτέχνη ήταν στο σκάκι. «Ρουά ματ = τέλος = ανακούφιση», είπε κάποιος μαθητής. Ενώ κάποιος άλλος ανέφερε: «Τον έχω καταλάβει: Είναι σαν να μας λέει: 'Το νόημα, άσε τι βλέπεις...!'». Τέλος, ένας μαθητής στην προσπάθειά του να ονοματίσει το κίνημα αυτό που τους έκανε τόσο να σκεφτούν, καταλήγει: «Εγώ θα την ονόμαζα: Η Τέχνη του Μυαλού».

Συνεχίζουμε με το κίνημα Fluxus, από το οποίο προσεγγίζουν τον εκπρόσωπο Joseph Beuys. Για το έργο του «Infiltration Homogen for Piano», στο οποίο ένα πιάνο βρίσκεται καλυμμένο με τσόχα είπαν, μεταξύ άλλων: «Μοιάζει σαν να μας λέει πως η τέχνη πέθανε», «Φαίνεται πως η μουσική θεραπεύει», «Προστατέψτε τη μουσική γιατί κι αυτή σας έχει σώσει πολλές φορές». Αφού αποκτούν πληροφορίες για το βίο και το έργο του καλλιτέχνη, κατά τη διάρκεια του βίντεο, σταδιακά διατυπώνουν άλλου είδους ερμηνείες, όπως «Φαίνεται πως όπως ο Beuys σώθηκε, αποφάσισε, μέσα από την τέχνη του, να σώσει τους ανθρώπους». Συνεχίζουμε με την Pop Art και τον εκπρόσωπο που ανακαλύπτουν τα παιδιά, Andy Warhol. Για έργα του που απεικονίζουν τα πολλαπλά πορτραίτα είπαν: «Μάλλον θέλει να μας δείξει πως δεν υπάρχουν προσωπικότητες, είναι όλοι ίδιοι». «Παρατηρώ πως πρώτα τους αφαιρεί τα φυσικά τους χρώματα και μετά τους βάζει όλα αυτά τα αστεία και τους κάνει να μοιάζουν με κόμικς», «Έτσι είμαστε κι εμείς, copy paste» .

Προχωρώντας στο έργο της Louise Bourgeois και την τέχνη του Συμβολισμού, οι πιο αυθόρμητοι όταν αντικρίζουν την μεγάλων διαστάσεων αράχνη της, αναφωνούν «Ο Spiderman!». Οι πιο παρατηρητικοί προσέχουν πως η αράχνη έχει φουσκωμένη κοιλιά, οι περισσότεροι το ερμηνεύουν πως είναι έγκυος. Ένα κορίτσι στα πλαίσια αυτού είπε πως «θέλει να μας ευαισθητοποιήσει να μην σκοτώνουμε τα μικρά ζώα και τα έντομα γιατί κι αυτά έχουν ζωή αλλά και δίνουν ζωή, είναι μητέρες, παιδιά...», «θα ονόμαζα το έργο: Μητέρα Φύση» είπε μία μαθήτριά και πράγματι δεν ήταν

πολύ μακριά, καθώς η ίδια η Bourgeois το ονόμασε «Μαμά». «Ονομάζεται 'Μαμά' είτε ένας μαθητής γιατί είναι τόσο τρομακτικό που όταν το βλέπεις αναφωνείς: «Μαμάαααα..!» Στη συνέχεια παίρνοντας πληροφορίες από το βίντεο για τη ζωή της Μπουρζουά προχωρούν σε πιο προσωπικές για την καλλιτέχνη ερμηνείες, όπως: «Το μέγεθος της αράχνης δείχνει την προστασία που της παρείχε η μητέρα της» και «η αράχνη έχει την ιδιότητα να πλέκει, σαν την μητέρα της που ήταν ράφτρα».

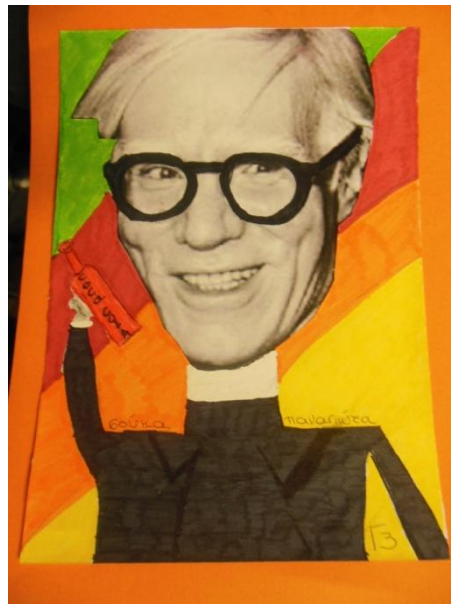
Συνεχίζουμε με το πιο δημιουργικό μέρος, αυτό της ανάδυσης έργων τέχνης από τους ίδιους τους μαθητές, με αφορμή τα τρία καλλιτεχνικά ρεύματα της Σύγχρονης Τέχνης που εξετάζουμε στην πρώτη συνάντηση: Pop Art, Fluxus και Εννοιολογική τέχνη.

Έτσι λοιπόν ξεκινάμε με ένα πολλαπλό πορτραίτο. Πρόκειται για ένα ομαδικό έργο, στην ολοκλήρωση του οποίου συνέβαλλε ένα ολόκληρο τμήμα. Τα παιδιά εκτύπωσαν σε πολλά Α4 χαρτιά τη φωτογραφία ενός συμμαθητή τους και στη συνέχεια επενέβησαν επάνω στην ασπρόμαυρη εκτύπωση με διάφορους τρόπους. Το έργο είναι επηρεασμένο από την Pop Art. Ο νεαρός που απεικονίζεται είναι άλλωστε, όπως είπαν οι μαθητές εξαιρετικά «Pop», από τη λέξη Pop-ular, δηλαδή δημοφιλής, καθώς επρόκειτο για τον πρόεδρο του δεκαπενταμελούς! Οι συμμαθητές του αποφάσισαν να τον απεικονίσουν σε διάφορες εκδοχές, ως hipster, punk, illuminati, ψαρά και άλλα, συνολικά 15 πορτραίτα (Εικόνα 1).

Εικόνα 1: Ομαδικό έργο μαθητών από το 4^ο Γυμνάσιο Πετρούπολης, επιρροή από την Pop Art.

Το επόμενο έργο επίσης επηρεασμένο από την Pop Art, απεικονίζει τον ίδιο τον εκπρόσωπο, Andy Warhol, για πολλούς γνωστό κι ως «πάπα της ποπ». Η συγκεκριμένη μαθήτρια επέλεξε να αποδώσει στο έργο της ακριβώς αυτό τον όρο με εικόνα. Έτσι, τον αποτυπώνει να φορά ενδυμασία που θυμίζει ιερέα ενώ κρατά μία κόκα κόλα στο χέρι. Πίσω του, ως φόντο οι έντονες χρωματικές αντιθέσεις που χαρακτηρίζουν το έργο του, ενώ οι ίδιος παραμένει αποκλειστικά στις αποχρώσεις του άσπρου-μαύρου-γκρι, ένα έμμεσο σχόλιο, σύμφωνα με την μαθήτρια για να τονίσει τη διαφορά του «είναι» και του «φαίνεσθαι». (Εικόνα 2).

Εικόνα 2: Έργο μαθήτριας από το 2^ο Γυμνάσιο Νίκαιας, επιρροή από την Pop Art.

Και προχωρούμε σε έργα που επηρεάστηκαν από το καλλιτεχνικό ρεύμα Fluxus και τον εκπρόσωπο Joseph Beuys. Στο πρώτο έργο η μαθήτρια θέλησε να απεικονίσει ένα στιγμιότυπο από τη ζωή του καλλιτέχνη, όταν στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ως πιλότος, έπεσε με το αεροπλάνο του στην Κριμαία, όπου τον περιέθαλψαν οι Τάταροι. (Εικόνα 3).

Εικόνα 3: Έργο μαθήτριας από το 2^ο Γυμνάσιο Νίκαιας, επιρροή από τη ζωή του Joseph Beuys.

Στη συνέχεια έχουμε ένα συμβολικό πορτραίτο του Beuys, στο οποίο απεικονίζεται ως πληγωμένο πουλί που συνεχίζει να πετά, νιώθοντας ελεύθερος μέσα από την τέχνη του. (Εικόνα 4).

Εικόνα 4: Έργο μαθήτριας από το 2^ο Γυμνάσιο Νίκαιας, επιρροή από τη ζωή του Joseph Beuys.

Για το τελευταίο έργο επηρεασμένο από το κίνημα Fluxus, μέσω της γνωστής τεχνικής όπου εμφανίζονται τα χρώματα πίσω από την μαύρη μπογιά, ξύνοντας ελαφρώς την επιφάνειά της, η μαθήτρια αποδίδει σύμβολα μέσα από το έργο της, λέγοντας πως «στη μαυρίλα της

καθημερινότητας, χρειάζεται να σκάψουμε για να βρούμε την ομορφιά μέσα από την τέχνη. (Εικόνα 5).

Εικόνα 5: Έργο μαθήτριας από το 2^ο Γυμνάσιο Νίκαιας, επιρροή από το κίνημα Fluxus.

Και συνεχίζουμε με έργα που επηρεάστηκαν από την Εννοιολογική Τέχνη. Στο πρώτο έργο, απεικονίζεται το «απόλυτο απαγορευτικό». Αν το παρατηρήσουμε, όπως μας εξήγησε ο μαθητής, θα δούμε μία απαγορευτική πινακίδα, εστιασμένη, με τρόπο ώστε να φαίνεται κυρίως το χρώμα κόκκινο και η λευκή γραμμή στο κέντρο, που όμως εδώ είναι γαλάζια. Μέσω του έργου, ο μαθητής μας δείχνει πως δεν μπορούμε να πάμε ούτε πάνω, ούτε κάτω, όπως μας υποδεικνύουν τα μαύρα βέλη, ούτε μπορούμε να βγούμε προς το ηλιόλουστο τοπίο που διαφαίνεται πίσω από το σφραγισμένο με ξύλινα δοκάρια παράθυρο. Η μόνη διέξοδος προς τον γαλάζιο ουρανό μοιάζει να είναι περνώντας αναγκαστικά μέσα από τους αριθμούς, που βρίσκονται σε αυτό το σημείο. Να σημειωθεί ότι τα μαθηματικά είναι αγαπημένο μάθημα του μαθητή. Παράλληλα ο νεαρός καλλιτέχνης επιδιώκει να παίξει με τη σκέψη μας, καθώς μας καλεί να συνδέσουμε τον αριθμό 5 με το 5ο γράμμα της αγγλικής αλφαβήτου, και αντίστοιχα να κάνουμε με το 24ο, το 9ο, και το 20ο, το σύνολο των οποίων διαμορφώνουν τη λέξη exit, δηλαδή έξοδος. (Εικόνα 6).

Εικόνα 6: Έργο μαθητή από το 2^ο Γυμνάσιο Νίκαιας, επιρροή από την Εννοιολογική Τέχνη.

Στη συνέχεια σας παρουσιάζουμε ένα από τα λίγα πραγματικά αντικείμενα που λάβαμε. Πρόκειται για ένα σφουγγάρι. Οι μαθήτριες συνέδεσαν το μήνυμα που ήθελαν να περάσουν με τις ιδιότητες του αντικειμένου. Το ερμήνευσαν λοιπόν ως εξής: «Ένα σφουγγάρι, όσο κι αν το πιέσεις, όταν το αφήνεις, αποκτά και πάλι την αρχική του μορφή. Έτσι και ο χαρακτήρας μας, περνώντας αναπόφευκτα μέσα από πιέσεις, θα πρέπει να παραμένει αλώβητος και όταν απεγκλωβιστεί να επανέρχεται, μαθαίνοντας – σαν σφουγγάρι- από τις δυσκολίες. Και ολοκληρώνουμε με τα έργα των παιδιών, με ένα που έχει επιρροές και από τα τρία παραπάνω καλλιτεχνικά ρεύματα. Ποπ επιρροή είναι οι χρωματικές αντιθέσεις.

Fluxus επιρροή, η περιβαλλοντική και κοινωνική του χροιά ενώ η Εννοιολογική επιρροή, τα πραγματικά αντικείμενα. Έτσι λοιπόν, το συγκεκριμένο έργο αποτελείται από πραγματικά φύλλα (χαρτιού και δέντρων), πραγματοποιώντας λογοπαίγνιο με τη λέξη Φύλλο, Φύλο, Φίλος και Φυλές. Πρόκειται για ένα έργο - σχόλιο στη διαφορετικότητα. Αναγράφεται η φράση: «Όλοι διαφορετικοί όλοι ίσοι». Τα πέντε τετράγωνα παραπέμπουν στους πέντε κύκλους των Ολυμπιακών Αγώνων με διαφορετικό τρόπο. «Είναι ανάγκη – είπαν οι μαθήτριες- μέσα στο σχολείο να μεγαλώνουμε όλοι μαζί, φιλικά, φυσικά, ειρηνικά, δημιουργικά, με σεβασμό ο ένας στον άλλον» αλλά και προς το περιβάλλον. (Εικόνα 7).

Εικόνα 7: Ομαδικό Έργο μαθητριών από το 68^ο Γυμνάσιο

Πέραν των έργων τέχνης, υπήρξαν κάποιες περιπτώσεις σχολικών δράσεων και πρωτοβουλιών, που πραγματοποιήθηκαν μετά το πέρας των δύο συναντήσεων στα πλαίσια του εκπαιδευτικού προγράμματος. Μία τέτοια Δράση, ένα «Action», σύμφωνα με το κίνημα Fluxus θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια. Συγκεκριμένα, το 9ο γυμνάσιο Πειραιά, εμπνεύστηκε από τη δράση του Beuys με τίτλο «7000 βελανιδιές» που πραγματοποιήθηκε στο Kassel της Γερμανίας, στην Ντοκουμέντα 7. Ο Beuys το 1982 διαμόρφωσε σε υπαίθριο χώρο ένα τόξο από πέτρες. Στην άκρη του τόξου φύτεψε μία βελανιδιά, λέγοντας πως καμία πέτρα δεν θα μετακινηθεί αν για την καθεμία που αφαιρείται δεν φυτευτεί στη θέση της μία βελανιδιά, θέλοντας να περάσει ένα μήνυμα οικολογικό και κοινωνικό. Το αποτέλεσμα ήταν η δενδροφύτευση, στο Kassel, αλλά και το Δεκέμβριο του 2014 στην Μαρίνα Ζέας. Και στις δύο περιπτώσεις, πρόκειται για ένα έργο τέχνης ζωντανό, που αποζητά και τη συμμετοχή της κοινωνίας για να ολοκληρωθεί. Στα ελληνικά δεδομένα, μαθητές και καθηγητές με τη συνεργασία του Δήμου, ο οποίος τους παραχώρησε 2 παρτέρια έξω από το ναυτικό μουσείο Πειραιά, διαμόρφωσαν στο έδαφος μέσα στα παρτέρια ένα καράβι από λιόδεντρα και κύματα από αμπέλια. Αφορμή για αυτή την επιλογή υπήρξε ένας στίχος του Ελύτη: «Εάν αποσυνθέσεις την Ελλάδα, στο τέλος θα δεις να σου απομένουν μια ελιά, ένα αμπέλι κι ένα καράβι». (Εικόνες 8, 9, 10).

Εικόνα 8: Ομαδική Δενδροφύτευση μαθητών από το 9^ο Γυμνάσιο Πειραιά, επιρροή από το έργο του Joseph Beuys.

Εικόνα 9: Ομαδική Δενδροφύτευση μαθητών από το 9^ο Γυμνάσιο Πειραιά, επιρροή από το έργο του Joseph Beuys.

Εικόνα 10: Ομαδική Δενδροφύτευση μαθητών από το 9^ο Γυμνάσιο Πειραιά, επιρροή από το έργο του Joseph Beuys.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Είναι Αυτό Τέχνη;» πέραν των σχολικών τάξεων, πραγματοποιήθηκε σε δύο ακόμα χώρους: στον κήπο της Γενναδίου Βιβλιοθήκης, στα πλαίσια της Έκθεσης Σύγχρονης Τέχνης, με τίτλο: «A Thousand Doors» το καλοκαίρι του 2014 και στον κήπο της Γαλλικής Σχολής Αθηνών, στα πλαίσια της Έκθεσης «Terrapolis», τους καλοκαιρινούς μήνες του 2015. Την επιμέλεια των εκθέσεων είχε ο Πολιτιστικός και Αναπτυξιακός Οργανισμός Κοινής Ωφέλειας NEON, σε συνεργασία με την Whitechappel Gallery. Στο πλαίσιο των εκθέσεων, το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, διατήρησε την ίδια δομή με το σχολικό, αμβλύθηκε ως προς το ηλικιακό κοινό του, απευθυνόμενο τώρα σε παιδιά γυμνασίου, λυκείου, οικογένειες αλλά και ενήλικες, ενώ προβλέφθηκε και ένα νέο στάδιο αλληλεπίδρασης με τα εκθέματα.

Φτάνοντας προς το τέλος, να αναφέρουμε κάποια απολογιστικά στοιχεία. Πραγματοποιήθηκαν συνολικά 219 σχολικά προγράμματα, στα οποία συμμετείχαν περίπου 4380 μαθητές. Το Ελληνικό Παιδικό Μουσείο ταξίδεψε σε 44 σχολεία σε όλη την Αττική. Εκτός αυτών υλοποιήθηκαν άλλα 24 εκπαιδευτικά προγράμματα σε ενήλικες και οικογένειες, που βίωσαν 480 περίπου συμμετέχοντες. Συγκεντρώθηκαν συνολικά 300 αξιολογήσεις, καταγράφησαν 253 πρωτότυπες φράσεις και ιδέες παιδιών και συλλέχθηκαν από το Μουσείο 69 έργα τέχνης.

Θα κλείσουμε με ορισμένα λόγια που είπαν εκπαιδευτικοί και μαθητές, σε σχέση με την εμπειρία τους μέσα στο πρόγραμμα. Ξεκινώντας από τους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι έγραψαν στις αξιολογήσεις τους: «Με εντυπωσίασε η ανταπόκριση των μαθητών μου. Συνεχίστε!», «Ήταν εξαιρετική εμπειρία! Δεδομένου ότι η τέχνη είναι η μεγάλη εξόριστη από το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, το πρόγραμμα του Παιδικού Μουσείου λειτουργεί ως όαση... Σας θέλουμε ξανά του

χρόνου!», «Πολύ έξυπνα σχεδιασμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που με απλό και μεθοδικό τρόπο κάνει τα παιδιά να προβληματιστούν», «Παιδιά που δε μας έχουν συνηθίσει σε τέτοια έδειξαν να συμμετέχουν θετικά σε μια εμπειρία καινούργια».

Και οι μαθητές είπαν: «Το πρόγραμμα για μένα ήταν σαν σβούρα. Έκανε να παίρνει συνέχεια στροφές το μυαλό μας, ενώ ταυτόχρονα ήταν σαν παιχνίδι», «Αισθανθήκαμε ελεύθεροι να πούμε τη γνώμη μας», «Σας σεβαστήκαμε γιατί μας σεβαστήκατε», «Μετά από το πρόγραμμα αυτό, σκέφτομαι σοβαρά να ασχοληθώ με την τέχνη», «Η τέχνη τελικά είναι για όλους» και «Η αλλαγή είμαστε εμείς».

ΕΙΣΗΓΗΣΗ 3η

«Καβάφης με το αυτί, Καβάφης παγκόσμιος»

Μαρία Τοπάλη, ποιήτρια

Η εισήγηση αυτή στηρίζεται στην εμπειρία της συμμετοχής στο πρόγραμμα της Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών με τίτλο «Ο Καβάφης πάει σχολείο» κατά τα σχολικά έτη 2013/14 και 2014/15⁶. Πολλές ευχαριστίες στη Μυρτώ Λάβδα, τον Θεοδωρή Χιώτη και τη Στέγη, που «τρέχουν» το πρόγραμμα αυτό ήδη για τρίτο χρόνο, αλλάζοντας σε βάθος την εικόνα της διδασκαλίας της ποίησης στο σχολείο.

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: ΤΟ ΥΠΟΛΕΙΠΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Με την εισήγηση αυτή προτίθεται να μοιραστώ την εμπειρία που αποκόμισα από τη συμμετοχή μου, τα δύο προηγούμενα χρόνια (2014 και 2015), με διαφορετικό, κάθε φορά, «παρτενέρ», και σε διαφορετικά σχολεία, στο πρωτοποριακό πρόγραμμα της «Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών» με τίτλο «Ο Καβάφης πάει σχολείο». Την πρώτη χρονιά και συγκεκριμένα το πρώτο τρίμηνο του 2014, «τρέξαμε» το πρόγραμμα στο Πρώτο Λύκειο της Νίκαιας μαζί με τον ζωγράφο Βασίλη Παπατσαρούχα, τη δεύτερη χρονιά, και συγκεκριμένα το πρώτο τρίμηνο του 2015, στο Βαρβάκειο Γυμνάσιο, μαζί με τον σκηνοθέτη Σίμο Κακάλα.

Θα διατυπώσω πρώτα μερικές εισαγωγικές σκέψεις και, στη συνέχεια, θα επιχειρήσω να αποτυπώσω την εμπειρία καθαυτή.

Πρώτη σκέψη: η ποίηση είναι ίσως, μαζί με την πεζογραφία, η μόνη «τέχνη» που διδάσκεται παντού και πάντα. Σε αντίθεση, δηλαδή, με τη μουσική, τη ζωγραφική, το θέατρο -για να μη

⁶Περισσότερες πληροφορίες για το πρόγραμμα «Ο Καβάφης πάει σχολείο» στην ιστοσελίδα της «Στέγης»:

<http://www.sgt.gr/gre/SPG1324/> [ενημέρωση: Ιανουάριος 2016]

μιλήσουμε για τη γλυπτική, τον χορό, τον κινηματογράφο και για άλλες τέχνες- σε αντίθεση με όλες, λοιπόν, τις άλλες τέχνες, που διδάσκονται ελάχιστα ή καθόλου αλλά πάντως πάντοτε αυτοτελώς, ξεχωριστά, η ποίηση, η τέχνη του λόγου, γενικά, βρίσκεται, ως γνωστόν, ενσωματωμένη στο μάθημα της γλώσσας. Ανήκει, δηλαδή, αυτονόητα μάλιστα, «στην ύλη». Είναι τόσο πολύ και τόσο βαθιά ριζωμένη «στην ύλη» η διδασκαλία της ποίησης, ώστε τα παιδιά να εξετάζονται σε αυτήν (στην ποίηση) ακόμη και στις Πανελλαδικές. Πριν λίγους μόνο μήνες, στις φετινές (2015) Πανελλαδικές Εξετάσεις, οι μαθητές της αντίστοιχης κατεύθυνσης εξετάστηκαν στον «Κρητικό» του Σολωμού. Τα «πώς» και τα «γιατί» αυτής της διδασκαλίας της ποίησης, της ενταγμένης στην «ύλη», στο σχολικό μάθημα της γλώσσας, είναι αρμοδιότητα των αντίστοιχων επιστημών της εκπαίδευσης και, πραγματικά, δεν μου πέφτει λόγος να τα κρίνω και να τα σχολιάσω. Υπάρχει, όμως, αναρωτιέμαι, κανένα κομμάτι της ποίησης που να «περισεύει» από αυτή την -ήδη ενταγμένη- στο εκπαιδευτικό σύστημα διδασκαλία; Υπάρχει κανένα «υπολειπόμενο», που θα δικαιολογούσε την ένταξη του αντικειμένου «ποίηση» στη θεματική ενός συνεδρίου που αφορά την Τέχνη στην Εκπαίδευση και ενός τόμου με την ίδια θεματική; Με αυτό το ερώτημα, περνώ στη

Δεύτερη Σκέψη: Θα απαντήσω καταφατικά στο προηγούμενο ερώτημα. Ναι, υπάρχει, νομίζω, ένα τέτοιο «υπολειπόμενο». Σε τι άραγε συνίσταται αυτό; Θα έλεγα ότι περισεύει ένα - μεγάλο, μάλιστα- κομμάτι, που αφορά την ποίηση ως τέχνη, και που έχει δύο όψεις. Τις δύο αυτές όψεις (ως προς τη διδασκαλία, πάντα) τις μοιράζεται, όπως μπορούμε να υποθέσουμε, η ποίηση, με όλες τις άλλες τέχνες. Ας τις καλέσουμε, εντελώς όμως συμβατικά, «ενεργητική ή δημιουργική» και «παθητική ή αναγνωστική» όψη. Ας πούμε, δηλαδή, ότι αν κάποιος επιχειρήσει να συζητήσει στο πλαίσιο μιας εκπαιδευτικής, έστω και άτυπης, διαδικασίας, το ζήτημα της ποιητικής τέχνης, θα πρέπει να «καλύψει» οπωσδήποτε αυτές τις δυο όψεις. Πώς γράφεται, από τη μια, πώς ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙΤΑΙ, και πώς διαβάζεται, από την άλλη, πώς ΠΡΟΣΛΑΜΒΑΝΕΤΑΙ, η ποίηση. Πέρα από τις γενικές συνθήκες δημιουργίας και ανάγνωσης ενός κειμένου, το ποιητικό κείμενο μοιράζεται μέρος τουλάχιστον αυτών των συνθηκών με τις άλλες τέχνες. Η μοιρασιά, η συνάντηση αυτή της ποίησης με τη μουσική, τον χορό, το θέατρο, τον κινηματογράφο, τη φωτογραφία είναι που παρέχει άλλωστε και το έδαφος για αυτή τη διπλή, κάθε φορά, προσέγγιση, που επιχειρεί το πρόγραμμα «Ο Καβάφης πάει σχολείο», ζευγαρώνοντας, ανά σχολείο, έναν ποιητή με έναν εικαστικό, έναν μουσικό, έναν σκηνοθέτη, έναν φωτογράφο. Γιατί, όμως, να το κάνει κανείς αυτό; Γιατί να αντιμετωπίσει την ποίηση ειδικά στο σχολείο ως τέχνη; Πέρα από την ταυτολογία του πράγματος, ότι δηλαδή δεν μπορούμε να ΜΗΝ αντιμετωπίσουμε ως τέχνη κάτι που είναι ΚΑΙ τέχνη

(εκτός από γλώσσα), και πέρα από τη γενική συνηγορία υπέρ διδασκαλίας των τεχνών στην εκπαίδευση, που ανήκει, όπως είπαμε, σε άλλες αρμοδιότητες, θα επιχειρήσω εδώ μια κάπως βιοματική απάντηση. Θα απαντήσω περνώντας στην

Τρίτη Σκέψη: είναι καλή ιδέα να «διδάσκεται» η ποίηση και ΩΣ τέχνη και ΜΑΖΙ με άλλες τέχνες, για έναν πολύ απλό λόγο: για τη μεγιστοποίηση της εξοικείωσης με αυτήν (την ποίηση) και της απόλαυσης που η εξοικείωση αυτή μπορεί να παρέχει. Όσον αφορά τον εν στενή εννοία «μαθησιακό στόχο», θα αρκούμουν, ως αναρμόδια, να υποσημειώσω ότι, σύμφωνα με τον κοινό νοο, όταν απολαμβάνεις, όταν διασκεδάζεις, όταν περνάς καλά, μαθαίνεις και καλύτερα και ευκολότερα. Ποίηση, λοιπόν, με μουσική, για παιδιά που αγαπούν τη μουσική· ποίηση με φωτογραφία, για παιδιά που αγαπούν τη φωτογραφία· ποίηση με ζωγραφική, χορό, βίντεο, κόμικς, για παιδιά που αγαπούν αυτά τα είδη τέχνης και αισθάνονται εξοικείωση με αυτά, ώστε, μέσω αυτών, να προσεγγίσουν καλύτερα την ποίηση, αντικείμενο, στις μέρες μας, μάλλον αποξενωτικό ή, πάντως, αρκετά αδιάφορο. Αυτό, άλλωστε, δικαιώνει, αντιστρόφως, και τον ποιητή. Και μιας και το κείμενο αυτό γράφεται με αφορμή τον Καβάφη, δεν είναι άστοχο να επικαλεστώ στο σημείο αυτό απευθείας ένα καβαφικό ποίημα. Το ποίημα αυτό το φυλάω πάντα για το τέλος των αντίστοιχων συναντήσεων στα σχολεία, και η εκ μέρους μου απαγγελία του «απ' έξω», χωρίς βοήθεια του εντύπου, του βιβλίου, είναι μέρος της καβαφικής περιπέτειας που προσπαθώ να μοιραστώ με τους μαθητές και τους καθηγητές τους. Λέγεται

Πολύ Σπανίως

Είν' ένας γέροντας. Εξηντλημένος και κυρτός,
 σακατεμένος απ' τα χρόνια, κι από καταχρήσεις,
 σιγά βαδίζοντας διαβαίνει το σοκάκι.
 Κι όμως σαν μπει στο σπίτι του να κρύψει
 τα χάλια και τα γηρατειά του, μελετά
 το μερτικό που έχει ακόμη αυτός στα νειάτα.

Έφηβοι τώρα τους δικούς του στίχους λένε.
 Στα μάτια των τα ζωηρά περνούν η οπτασίες του.
 Το υγιές, ηδονικό μυαλό των,
 η εύγραμμη, σφιχτοδεμένη σάρκα των,
 με την δική του έκφανσι του ωραίου συγκινούνται.

Θα αφήσω λιγάκι μετέωρη, επίτηδες, την «αύρα» αυτού του ποιήματος, από τις πρώτες λέξεις του, εκείνες του τίτλου («Πολύ Σπανίως») μέχρις εκείνες του τελευταίου στίχου («με την δική του έκφανσι του ωραίου») και, κυρίως, την τελευταία εκείνη λέξη («συγκινούνται»). Ίσως, μάλιστα, να κάνω μίαν ακόμη αφαίρεση και να μείνω μονάχα στο «πολύ σπανίως» και στο «συγκινούνται». Και θα περάσω από εδώ στην

Τέταρτη Σκέψη: Μέσα από την ποίηση μπορεί να μεταδοθεί, πιστεύω, στα παιδιά, μια δημιουργική-διαπλαστική σχέση με τον λόγο- αυτό είναι το «ενεργητικό» μέρος. Μέσα από την ποίηση μπορεί να καλλιεργηθεί, αντίστοιχα, η απόλαυση της ανάγνωσης, το «παθητικό» μέρος- που δεν είναι βέβαια καθόλου παθητικό αφού προϋποθέτει να χορέψει ο αναγνώστης (ο μαθητής), πρώτα μαζί με τον ποιητή κι ύστερα με τα εντελώς δικά του βήματα, αν θέλει πραγματικά να μεγιστοποιήσει την απόλαυση.

B. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΡΑΓΕ ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ; ΛΕΞΕΙΣ!

Στο σημείο αυτό, θα ξεκινήσω κιόλας την αφήγηση της εμπειρίας μου από τα δύο σχολεία. Μια ερώτηση που μου αρέσει να κάνω στα παιδιά «με το καλημέρα», είναι τι, κατά τη γνώμη τους, είναι ένα ποίημα. Οι απαντήσεις που παίρνω –δεν τις «χρεώνω» εννοείται, στα παιδιά!- έχουν αυτή τη χαρακτηριστική αοριστολογία που υπερισχύει σχεδόν σε κάθε εκφορά λόγου στον ελληνικό δημόσιο χώρο: το ποίημα, υποστηρίζουν τα παιδιά, είναι «ιδέες και αισθήματα», το ποίημα είναι, λένε, πάνω απ' όλα «μήνυμα». Αν πιστέψουμε τις απαντήσεις των παιδιών, ο ποιητής είναι είδος ταχυδρόμου ή ψηφιακού διακομιστή (server). Μέσα από τις απαντήσεις αυτές γίνεται, σε κάθε περίπτωση, φανερό η ανάγκη των παιδιών να πουν κάτι αρκούντως σημαντικό, σοβαροφανές και βαρύγδουπο. Είναι, πάντως, χαρακτηριστικό ότι ανάμεσα στα 25 περίπου παιδιά με τα οποία ξεκινήσαμε φέτος (2016) το πρόγραμμα στο Α' Γυμνάσιο του Κορωπίου με τη φωτογράφο Μαριλένα Σταφυλίδου, ένα μονάχα παιδί μπορούσε να ανακαλέσει στη μνήμη του κάποιο ποίημα. Θυμόταν αμυδρά κάποιον Δροσίνη ενός σχολικού εγχειριδίου. Τα παιδιά του Λυκείου της Νίκαιας, δυο χρόνια πριν, είχαν στη συντριπτική πλειοψηφία τους (μιλώ για τα 15 περίπου παιδιά με τα οποία ξεκίνησε τότε το πρόγραμμα στη Νίκαια) μηδενική σχεδόν σχέση με την έννοια «βιβλίο». Ναι, θυμόντουσαν ίσως ότι κάποια στιγμή, στο δημοτικό, είχε περάσει κάποιο βιβλίο από τα χέρια τους. Πώς το έλεγαν; Χμμμ. Ας αναρωτηθούμε, στο σημείο αυτό, «τις πταίει», κι ας προχωρήσουμε. Εγώ πάντως, όταν φτάνουμε εκεί, στην διαπίστωση ότι το ποίημα έχει αυτή την περίεργη ιδιότητα, αφενός να αγνοείται αφετέρου να είναι γεμάτο «ιδέες» και «μηνύματα», προσπαθώ πάντα να γειώσω τη συζήτηση και να επισημάνω το απλό και το στοιχειώδες,

ακολουθώντας μάλιστα και αναφέροντας ρητά τον Κάμμικς: το ποίημα, είναι πάνω απ' όλα λέξεις. Λέξεις,,,,,;

Γ. ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΜΕ ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΩ ΤΑ ΕΠΙΘΕΤΑ

Εκεί, αρχίζει η επί της ουσίας συζήτηση για την τέχνη του λόγου που είναι η ποίηση: για το «τί» λέξεις και «πώς» λέξεις. Στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης δεν παραλείπουμε να κάνουμε το ποίημα φύλλο και φτερό, όχι όμως με τον τρόπο που το κάνουν οι φιλόλογοι (προσπαθώντας, μολαταύτα, να είμαστε ενήμεροι για τα δικά τους πορίσματα, να είμαστε όσο γίνεται περισσότερο υποψιασμένοι). Διαλύουμε, πρώτα-πρώτα, το ποίημα σε λέξεις. Επιλέγουμε, κατόπιν, μίαν ομάδα λέξεων που είναι κατά τη γνώμη μας η πιο σημαντική: τα παιδιά διαλέγουν, δηλαδή, πέντε ή δέκα, όχι περισσότερες, λέξεις από το ποίημα, που είναι, κατά τη γνώμη τους η καρδιά της όλης υπόθεσης. Τις γράφουν σε ξεχωριστά κομμάτια χαρτί. Κατόπιν, τις αναρτούν, τις κολλάνε με κολλητική ταινία στον πίνακα ή στην πόρτα ή στον τοίχο αλλά όχι «χύμα»: τις κολλάν με βάση ένα σχήμα: έναν κύκλο που έχει κέντρο, έναν σταυρό, μια κλίμακα. Προκύπτουν, έτσι, πολλές και αληθινά πολλαπλές «αναγνώσεις» και περνάμε λίγο χρόνο όρθιοι μπροστά σε αυτή την στοιχειώδη «εγκατάσταση λέξεων», παρατηρώντας την και κουβεντιάζοντας.

Θα πείτε: το έχουν μπροστά τους το ποίημα όταν γίνονται όλα αυτά;

Εδώ θα μου επιτρέψετε να σας αποκαλύψω μίαν εμμονή: σε όλη αυτή την πορεία των συναντήσεων με τα παιδιά επιχειρώ να καθυστερήσω όσο γίνεται περισσότερο τη συνάντησή τους με το γραπτό, με το έντυπο, με το τυπωμένο χαρτί. Όταν, δε, γίνει η πρώτη επαφή, προτιμώ να έχω μαζί μου ολόκληρα βιβλία, που να μπορεί κανείς να τα μυρίσει και να τα ξεφυλλίσει. Όχι χαρτιά, όχι φωτοτυπίες. Η αποφυγή του γραπτού και του εντύπου γίνεται, βέβαια, και για να πάρουμε απόσταση από τα αντιπαθή και βαρετά σχολικά συμφραζόμενα. Γίνεται όμως και για έναν άλλο, πολύ σπουδαίο λόγο. Γιατί το ποίημα είναι, βέβαια, λέξεις, λέξεις όμως με ρυθμό. Το ποίημα είναι ΚΑΙ σωματικό βίωμα. Ο ρυθμός της ποίησης, που προέρχεται οπωσδήποτε από το μέτρο, όταν αυτό υπάρχει, αλλά που υπάρχει σε κάθε καλό ποίημα, ακόμη κι αν δεν είναι πλέον έμμετρο, είναι όχι μόνον ο σφυγμός του ποιήματος αλλά είναι και σφυγμός της γλώσσας στο σύνολό της. Τα παιδιά πρέπει να μάθουν να τον ακούν, να συντονίζονται, να το ευχαριστιούνται. Πώς, λοιπόν, ερχόμαστε σε επαφή με το ποίημα; Το διαβάζουμε; Όχι! Το ακούμε!

Το ακούμε ξανά και ξανά, από διαφορετικές φωνές, αν αυτό είναι δυνατόν. Και εδώ βέβαια είναι εξαιρετικά σημαντική η συμβολή του ψηφιακού Αρχείου Καβάφη, που μας παρέχει on line πολλές

και διαφορετικές απαγγελίες για τα καθαφικά ποιήματα. Χαλαρώνουμε λοιπόν και ακούμε το ποίημα, συνδεδεμένοι online με το Αρχείο Καβάφη, με τη βοήθεια ηλεκτρονικού υπολογιστή, διαδραστικού πίνακα, προτζέκτορα, ηχείων. Το συζητάμε, διαλέγουμε τη φωνή και την απαγγελία που μας αρέσει. Σχολιάζουμε τον τρόπο που απαγγέλλει ο Μίμης Σουλιώτης, ο Γ.Π. Σαββίδης, ο Δημήτρης Χορν⁷. Προβληματιζόμαστε σχετικά με το γιατί μας αρέσει το ένα ή το άλλο, η μία ή η άλλη απαγγελία, και γιατί όχι. Προχωράμε στο παιχνίδι με την κοπτοραπτική των λέξεων έχοντας ακούσει και όχι έχοντας διαβάσει. Σε κάποια φάση, «βλέπουμε» και το ποίημα, αλλά και πάλι: το βλέπουμε στην οθόνη, με τη βοήθεια προβολέα. Όχι στο χαρτί. Σε τίποτα που να θυμίζει σχολείο και σχολική «ύλη». Είναι πάντοτε μια χαρακτηριστική και ευχάριστη έκπληξη να διαπιστώνουμε μετά από τις πολλαπλές, επαναλαμβανόμενες και σχολιαζόμενες ακροάσεις, πριν, τονίζουμε, έρθουμε σε οποιαδήποτε οπτική επαφή με το ποίημα- είναι μια έκπληξη να βλέπουμε τόσο οι παριστάμενοι διδάσκοντες, όσο και εγώ και ο αντίστοιχος «παρτενέρ» (ζωγράφος, σκηνοθέτης, φωτογράφος) πώς τα παιδιά κάνουν δικό τους το ποίημα μόνο με το αυτί. Πόσο άνετα εισέρχονται στην ατμόσφαιρα και το ύφος! Ποίημα, δεν κουράζομαι να λέω στα παιδιά, δεν είναι «αδέες» και «μηνύματα». Είναι λέξεις, με ρυθμό και ύφος! Πόσο εύκολα επαναλαμβάνουν αποσπάσματα. Πώς ζητούν τα ίδια να ακούσουν ξανά και ξανά τη μία ή την άλλη απαγγελία...

Στα ίδια συμφραζόμενα, συζητάμε για τα είδη των λέξεων, για τα μέρη του λόγου και για τις ιδιαίτερες «δονήσεις» του κάθε είδους, του κάθε μέρους. Ποιές λέξεις είναι άραγε οι πιο σημαντικές; ρωτώ τα παιδιά. Ποιές έχουν το μεγαλύτερο «βάρος»; Τα παιδιά, με τον ίδιο τρόπο που απαντάν μηχανικά τα περί «ιδεών» και «μηνυμάτων» επιλέγουν, φυσικά, ως σημαντικότερες λέξεις – τί άλλο; τα επίθετα! Επιτίθεμαι, λοιπόν, αναγκαστικά στα επίθετα και προσπαθώ λιγάκι να σοκάρω, λέγοντας ότι για μένα τα επίθετα είναι τα τελευταία στην κλίμακα των λέξεων, ενώ οι καλοί ποιητές τα χρησιμοποιούν, ως γνωστόν, με μεγάλη φειδώ. Δίνω, φυσικά, την πρωτοκαθεδρία στο *ρήμα*. Τα παιδιά με κοιτάν με έκπληξη. Με τη βοήθεια, άλλωστε, των ρημάτων, προσπαθώ να δείξω και τη ραχοκοκαλιά, τον κυματισμό και την ανάπτυξη του ποιήματος. «Κρεμώ» από τα ρήματα τους *συνδέσμους*, για να φανεί καθαρά το αρμολόγημα της γλώσσας. Αν θέλετε να αφηγηθείτε, τους λέω, ξεκινήστε από τα ρήματα. Ενώστε τα με συνδέσμους. Βάλτε κανένα επίρρημα- είστε κατά βάσιν έτοιμοι! Τα άλλα όλα με φειδώ, είναι αλατοπίπερο! Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον να δουν τα παιδιά σε *εικόνα* το ποίημα μόνον με τα ρήματα και τους συνδέσμους, και

⁷ Ενδεικτικά, μπορεί να ανακαλέσει κανείς εδώ περισσότερες από μία απαγγελίες του «Απολείπειν ο θεός Αντώνιον»: <http://cavafy.gr/poems/content.asp?id=78&cat=1>

αφήνοντας τον χώρο που καταλαμβάνουν οι άλλες λέξεις κενό, με αποσιωπητικά. Αυτό είναι ιδιαίτερα εύκολο σε ένα ποίημα με κλιμάκωση και επαναλαμβανόμενα μοτίβα, όπως πχ το «Περιμένοντας τους Βαρβάρους»:

Περιμένοντας.....

— Τι περιμένουμε

Είναι να φθάσουν

— Γιατί

Τι κάθοντ' και δεν νομοθετούνε;

Γιατί θα φθάσουν

Τι θα κάμουν

..... σαν έλθουν θα νομοθετήσουν.

—Γιατί σηκώθη,

και κάθεται

.....;

Γιατί θα φθάσουν

Κι περιμένει να δεχθεί

..... ετοίμασε

για να δώσει

..... έγραψε

— Γιατί εβγήκαν

.....

γιατί φόρεσαν
.....

γιατί να πιάσουν
.....;

Γιατί θα φθάσουν
και θαμπώνουν

—Γιατί κ' δεν έρχονται
να βγάλουμε να πούνε

Γιατί θα φθάσουν
κι βαρυνούν' και

— Γιατί ν' αρχίσει
κ' (..... εγίναν).
Γιατί αδειάζουν
κι γυρνούν

Γιατί ενύχτωσε κ' δεν ήλθαν.
Και έφθασαν
και είπανε πως δεν υπάρχουν.

—

Και τι θα γένουμε
..... ήσαν

Το ίδιο αυτό ποίημα (αποτελέσε το αντικείμενο της εργασίας μας στο Βαρβάκειο Γυμνάσιο, με τον σκηνοθέτη Σίμο Κακάλα) ενδείκνυται, επίσης, για να συζητήσει κανείς τον 15σύλλαβο. Είναι πολύ

σημαντικό να φανεί η φυσική σχέση του 15σύλλαβου με τη γλώσσα, τη σημερινή, καθομιλούμενη γλώσσα. Αυτό γίνεται αν προσπαθήσουμε να υποδείξουμε στα παιδιά φυσικούς, καθημερινούς διαλόγους που τον απηχούν. «Ήρθ' απ' το σπίτι σου εχθές, μα ήσουν κοιμισμένος». «Κάθομ' εδώ και σου μιλώ κι εσύ κοιτάζεις πέρα».

Δ. ΠΑΛΙΟ ΣΙΝΕΜΑ: ΧΟΡΕΥΟΝΤΑΣ ΣΤΙΣ ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΛΥΚΟΥΣ

Σε ένα από τα σχολεία στα οποία «έτρεξα» το πρόγραμμα Καβάφη τα παιδιά, εξαιρετικά ευαισθητοποιημένα και δημιουργικά από καλλιτεχνική άποψη, είχαν, ωστόσο, όπως ήδη ειπώθηκε, μηδενική σχεδόν σχέση με την έννοια «κείμενο», πόσο μάλλον «βιβλίο» ή «ποίημα». Το αντικείμενο του ενδιαφέροντός μας ήταν, εν προκειμένω, οι καβαφικές «Θερμοπύλες». Προσπάθησα να σκεφθώ άλλες μορφές τέχνης και αφήγησης που θα τους ήταν περισσότερο οικείες για να προσεγγίσουν, με τη δική τους βοήθεια, το θερμοπυλικό μοτίβο με μια σχετική αυτονομία σκέψης, χωρίς δηλαδή να «κολλήσουν», να υποταχθούν στο ιστορικό περιστατικό. Με αυτό τον τρόπο έλπισα ότι θα μπορούσαν, στη συνέχεια, να προχωρήσουν και στη δική τους, όσο γίνεται πιο αυτόνομη, αναμέτρηση με το ίδιο μοτίβο με σκοπό την εκ μέρους τους παραγωγή νέου καλλιτεχνικού έργου. Διαπίστωσα ότι τα παιδιά δεν διάβαζαν, πολλά όμως έβλεπαν ευχαρίστως ταινίες. Έφτιαξα λοιπόν μια μίνι-ταινιοθήκη με έργα που περιλάμβαναν «θερμοπυλικά» μοτίβα, σύμφωνα με μια συμβατική, κάπως προφανή ανάλυση, αλλά διατηρώντας πάντοτε και τον Τσίρκα κατά νου. Κατέληξα στις εξής ταινίες: 1) Οι 7 Σαμουράι (Ακίρα Κουροσάβα)⁸, 2) Καζαμπλάνκα (Μάικλ Κέρτιζ)⁹, 3) Η γέφυρα του ποταμού Κβάι (Ντέιβιντ Λιν)¹⁰ και 4) Χορεύοντας με τους

8

<http://the100bestmovies.blogspot.gr/2009/03/night-of-hunter-1955-charles-laughton.html>

9

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%B1%CE%B6%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%B%CE%AC%CE%BD%CE%BA%CE%B1%28%CF%84%CE%B1%CE%B9%CE%BD%CE%AF%CE%B1%29>

10

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%97_%CE%93%CE%AD%CF%86%CF%85%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%A0%CE%BF%CF%84%CE%B1%CE%BC%CE%BF%CF%8D_%CE%9A%CE%B2%CE%AC%CE%B9

Λύκουσ (Κέβιν Κόστνερ)¹¹ Τις μοίρασα στα παιδιά και προσπάθησα, κατόπιν, να τις συζητήσω μαζί τους. Σε μερικές περιπτώσεις τα αποτελέσματα δεν ήταν απλώς ενθαρρυντικά αλλά κυριολεκτικά ενθουσιώδη: παιδιά συνεσταλμένα και με φανερή δυσκολία στην προσέγγιση του γραπτού έγιναν λαλίστατα και συμμετοχικά. Και εδώ, προσπάθησα να «κερδίσω» για λογαριασμό τους το ποίημα ως ζωντανό, χρηστικό, ευέλικτο και καθημερινό «εργαλείο», στο οποίο μπορεί να καταφύγει κανείς, ακριβώς, και με αφορμή μια ταινία, για να τη συζητήσει σε βάθος και να την αισθανθεί με μεγαλύτερη ένταση και πληρότητα.

Ε. Ο ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΒΑΦΗΣ ΕΞΑΚΟΛΟΥΘΕΙ ΝΑ ΠΟΥΛΑ

Το «Περιμένοντας τους Βαρβάρους» είναι, εξάλλου, ένα ποίημα που διευκολύνει την κατανόηση του Καβάφη ως ποιητή κοσμοπολίτη, ποιητή-πολίτη της τότε Βρετανικής Αυτοκρατορίας, άρα με μια περίπου παγκόσμια, για τα δεδομένα της εποχής του, οπτική και, τέλος, του Καβάφη ως σημερινού παγκόσμιου ποιητή. Για τον σκοπό αυτό χρήσιμο εργαλείο και υπόβαθρο προσφέρει τόσο η υπομνηματισμένη έκδοση των ποιημάτων του Καβάφη από τον Δημήτρη Ελευθεράκη¹² όσο και (για χρήση του διδάσκοντα-animatoρ) η διάλεξη του Τάκη Καγιαλή στη Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών στο πλαίσιο της σειράς «Μαθήματα Καβάφη για ενήλικες»¹³. Και οι δύο αυτές πηγές παρέχουν πλήθος ενδείξεων σύμφωνα με τις οποίες ο Καβάφης ήταν καλά ενημερωμένος για τα γεγονότα της εποχής του μέσα στα συμφραζόμενα της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, στην οποία κατοικούσε. Τα γεγονότα αυτά τον απασχολούσαν, και είναι εξαιρετικά πιθανό αν όχι βέβαιο ότι η ποίησή του συχνά αναμετράται με αυτά: εννοούνται, λοιπόν, μεγάλα και μικρά γεγονότα με διεθνή χαρακτήρα, από τις Ινδίες και την Άπω Ανατολή μέχρι την Αφρική. Σε καμιά περίπτωση, πάντως, δεν μονοπωλεί το ενδιαφέρον του ποιητή ο ελλαδικός χώρος και τα γύρω από το νεοσύστατο ελληνικό κράτος της εποχής του γεγονότα.

Θα μείνω λίγο σε αυτό το τελευταίο: υπάρχει, όπως είναι γνωστό στην Ελλάδα, και διαπνέει και την παρεχόμενη εκπαίδευση, μια έντονη τάση ομφαλοσκόπησης, τάση απομονωτική, στην

11. https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A7%CE%BF%CF%81%CE%B5%CF%8D%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82_%CE%BC%CE%B5_%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82_%CE%9B%CF%8D%CE%BA%CE%BF%CF%85%CF%82

12. Ελευθεράκης, Δ., (επιμ.), *Κ.Π. Καβάφης, Ποιήματα*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2011, <http://www.patakis.gr/viewshopproduct.aspx?id=598147>

13. Τάκης Καγιαλής (καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων): «Καβάφης και ιστορία στα χρόνια της βρετανικής αυτοκρατορίας», <http://www.sgt.gr/gre/SPG1139/>

τελευταία της ανάλυση, συνδυαζόμενη είτε με θεωρίες ξενοφοβίας και ρατσισμού είτε με θεωρίες περί εκλεκτού και περιούσιου λαού είτε και τα δύο. Υπάρχουν ποιητές τους οποίους οι φορείς τέτοιων απόψεων χρησιμοποιούν- ας πούμε ότι τους καταχρώνται, μολονότι μερικοί ποιητές και μερικά ποιήματα προσφέρονται ιδιαίτερα για την εξυπηρέτηση τέτοιων στόχων. Δεν είναι όμως αυτό το θέμα μου. Ο Καβάφης, σίγουρα δεν είναι μια τέτοια περίπτωση. Είναι, όπως είπαμε, ένας εξαιρετικά οικουμενικός ποιητής, τόσο εξαιτίας της καταγωγής του από και της ζωής του στην κοσμοπολίτικη Αλεξάνδρεια του παροικιακού ελληνισμού, της αγγλικής και φαναριώτικης παιδείας του, όσο και εξαιτίας της ίδιας της ποιητικής του στόχευσης. Αυτό έχει ως καταληκτικό αποτέλεσμα σήμερα, στα μεγάλα βιβλιοπωλεία της Νέας Υόρκης, του Λονδίνου, της Γερμανίας, οι συνεχείς και καλές εκδόσεις του Καβάφη να συναγωνίζονται πχ αυτές του γερμανόφωνου Ρίλκε. Πρόκειται, στην περίπτωση των Καβάφη και Ρίλκε, για μερικές από τις ελάχιστες *μη αγγλόφωνες* ποιητικές φωνές που καταφέρνουν να εδραιωθούν σε βάθος χρόνου στα πολυπληθή αγγλόφωνα αναγνωστικά κοινά. Αυτό, πρέπει οι μαθητές να το γνωρίζουν, να το αξιολογούν και να το κατανοούν, πώς και γιατί συμβαίνει. Για τον σκοπό αυτό, θεωρώ σκόπιμο να δείχνω πάντοτε στα παιδιά αγγλόφωνες εκδόσεις του Καβάφη αλλά και σύγχρονα έργα που έχουν επηρεαστεί από αυτόν, στη λογοτεχνία, την κριτική, τη μουσική.

Πάλι το «Περιμένοντας τους Βαρβάρους», μας βοηθά να το δούμε να γίνεται, το ίδιο πλέον το καθαφικό ποίημα, ένα αυτονομημένο μοτίβο τέχνης και λόγου. Δείχνω, έτσι, στα παιδιά, τη συλλογή δοκιμίων του Ντάνιελ Μέντελσον με αυτόν τον τίτλο, το *After Cavafy*, ποίημα του Τζέιμς Μέριλ (και φυσικά λέμε και δυο λόγια για τον Μέριλ) που απηχεί τους καθαφικούς «Βαρβάρους», το ομότιτλο μυθιστόρημα του Κουτσί. Ακούμε πάντοτε, επίσης, μέσω youtube το «Alexandra Leaving» του Κοέν αλλά και το «Περιμένοντας τους Βαρβάρους» της Λένας Πλάτωνος¹⁴.

ΣΤ. ΟΙ ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗ ΤΣΙΡΚΑ ΚΑΙ ΤΑ ΚΛΕΙΔΙΑ ΤΟΥΣ¹⁵: ΕΛΒΕΤΙΚΟΣ ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΟΣ ΣΟΥΓΙΑΣ

Με τη βοήθεια των ποιημάτων αυτών, κυρίως όμως με τη βοήθεια του ποιήματος «Θερμοπύλες» και ακολουθώντας στο σημείο αυτό το σχήμα ή μάλλον το «κλειδί» που πρότεινε ο Τσίρκας, την

¹⁴ Αναλυτικότερα αμέσως πιο κάτω, κεφ. ΣΤ΄

¹⁵ Στρατής Τσίρκας, *Ο Καβάφης και η εποχή του*, Κέδρος, 2001 [πρώτη έκδοση 1958, κρατικό βραβείο μυθιστορηματικής βιογραφίας 1959] <http://www.biblionet.gr/main.asp?page=showbook&bookid=16987>

ανάγνωση δηλαδή ενός ιστορικού ποιήματος με «κλειδί» ένα γεγονός από την εποχή του ποιητή, το οποίο «χύνει» ο τελευταίος μέσα στο ιστορικό καλούπι για να το καμουφλάρει αλλά και για να το φορτίσει ταυτόχρονα, συζήτησα πολύ με τους μαθητές το ζήτημα της δημιουργικής χρήσης των μοτίβων γενικά, των ιστορικών μοτίβων, πιο ειδικά και, ακόμη πιο συγκεκριμένα, του θερμοπυλικού μοτίβου. Την πρώτη χρονιά, στο Α' Λύκειο της Νίκαιας, αυτό υπήρξε και το αντικείμενο της καλλιτεχνικής παραγωγής των παιδιών, μια ζωγραφική, δηλαδή, απεικόνιση των δικών τους, εντελώς δικών τους, «Θερμοπυλών».

Είναι κομβικής σημασίας, όπως είναι γνωστό, η ιστορία, στην ποίηση του Καβάφη. Η ιστορία, όμως, χρησιμοποιείται από εκείνον κατεξοχήν δημιουργικά και ευφάνταστα. Η ιστορία, είναι για τον Καβάφη εργαλείο πολλών χρήσεων, ένα είδος *ελβετικού ορειβατικού σουγιά*: είναι μοτίβο αλλά και καμουφλάζ, πλαίσιο αλλά και φορτιστής, καλούπι αλλά και λούπα. Προσφέρονται, λοιπόν, τα ιστορικά ποιήματα του Καβάφη για μια χρήσιμη ανατροπή όχι μόνον στη σχέση των μαθητών με την ποίηση και τη δημιουργική χρήση της γλώσσας, αλλά και για μια ανάλογη επίδραση στη σχέση τους με την ιστορία. Καθώς, μάλιστα, ο Καβάφης χρησιμοποιεί εξίσου *μεγα-γεγονότα* («Θερμοπύλες») και *σελίδες μάλλον άγνωστες* («Ο Βασιλεύς Δημήτριος»), οι μαθητές μπορούν να αντιληφθούν την τεχνική, εκ μέρους του, χρήση της ιστορίας: δεν τον ενδιαφέρει ως κάποιου είδους βαριά σκιά ή κληρονομιά. Δεν τον ενδιαφέρει ως «ιδέα»: Είναι για εκείνον κάτι ζωντανό, εύπλαστο, εύχρηστο, ευέλικτο. Είναι, πρωτίστως, «κλειδί» (Τσίρκας), μοτίβο, καλούπι....

Είναι σημαντικό, στο σημείο αυτό, να επιχειρήσει κανείς μίαν αποτύπωση των ιστορικών γεγονότων τα οποία μπορούν πρόχειρα να ανακαλέσουν στη μνήμη τους οι μαθητές. Μπορεί, τότε, να βρεθεί προ μεγάλων εκπλήξεων. Υπάρχουν παιδιά καθ' όλα δημιουργικά που δεν μπορούν καν να διαχωρίσουν τον μύθο από την πραγματικότητα και αδυνατούν ή δυσκολεύονται πολύ να κατονομάσουν μερικά βασικά, μείζονα ιστορικά περιστατικά. Η αδυναμία αυτή μοιάζει, τουλάχιστον με βάση τη δική μου εμπειρία από τα συγκεκριμένα σχολεία, ολοκληρωτική σχεδόν όσον αφορά κάθε έννοια σύγχρονης ιστορίας. «Ιστορία» μοιάζει στο μυαλό των παιδιών που γνώρισα να είναι κάτι πολύ κοντά στον μύθο και, οπωσδήποτε, κάτι μακρινό και θολό, που συνδέεται με παλιά μεγαλεία και απώλειες (Μεγαλέξανδρος, Άλωση).

Για τις ανάγκες του εργαστηρίου «Ο Καβάφης πάει σχολείο», προσπάθησα να μπω στο θέμα εντελώς λοξά. Σκοπός μου ήταν να αντιληφθούν οι μαθητές και οι μαθήτριες, με τη βοήθεια οικείου σε αυτούς/αυτές παραδείγματος, πώς μπορεί ένας καλλιτέχνης να χρησιμοποιήσει σήμερα την ιστορία με τρόπο δημιουργικό. Επέλεξα, για τον σκοπό αυτόν, να ξεκινώ τα «μαθήματα-

εργαστήρια» προβάλλοντας ένα τραγούδι σύγχρονο και αγαπητό στους έφηβους, το οποίο να κάνει μια παρόμοια δουλειά: να χρησιμοποιεί ελεύθερα και δημιουργικά ένα γνωστό ιστορικό μοτίβο. Χρησιμοποίησα το video clip του τραγουδιού «Pompeii»¹⁶ του συγκροτήματος σύγχρονης indie pop μουσικής¹⁷ Bastille¹⁸. Η έναρξη του «μαθήματος-εργαστηρίου» με μια τέτοια προβολή, φέρνοντας, δηλαδή, τα παιδιά αντιμέτωπα με κάτι τόσο δικό τους, έχει αυτονόητα θετικά αποτελέσματα. Τα παιδιά εκπλήσσονται θετικά, χαλαρώνουν, ξεκλειδώνουν. Συζητάμε κατόπιν τι ακριβώς κάνουν οι Bastille στο «Pompeii»: χρησιμοποιούν την ιστορία της Πομπηίας, δανείζονται τη ΛΕΞΗ («Πομπηία») για να τραγουδήσουν/κινηματογραφήσουν μιαν εντελώς δική τους, σύγχρονη/φανταστική ιστορία. Με τον τρόπο αυτό τα παιδιά εισάγονται φυσικά και αβίαστα στο μεγάλο –και εξόχως καβαφικό– κεφάλαιο της χρήσης της ιστορίας και των μοτίβων της για τις ανάγκες μιας σύγχρονης, αυτόνομης καλλιτεχνικής παραγωγής. Στη ρίζα αυτής της σύλληψης βρίσκεται, όπως είπαμε, ο Τσίρκας και η δική του ανάγνωση του καβαφικού έργου, ιδίως του ποιήματος «Θερμοπύλες». Στην ίδια λογική, δείχνω επίσης στα παιδιά το διάσημο τραγούδι του Λέοναρντ Κοέν με τίτλο «Alexandra leaving», που στηρίζεται ευθέως στο καβαφικό «Απολείπει ο Θεός Αντώνιον». Προτιμώ να τους δείχνω το βίντεο στο youtube όπου, σε ζωντανή συναυλία, ακούγεται ο ίδιος ο Κοέν να προλογίζει το τραγούδι ως (επί λέξει) «hommage» στον «μεγάλο έλληνα ποιητή Κωνσταντίνο Καβάφη»¹⁹. Καθώς η ποίηση θεωρείται στην εποχή μας είδος παλιό και κάπως αραχνιασμένο, και η ελληνική ποίηση ταυτίζεται με αραχνιασμένα ή, εν πάση περιπτώσει, δύσκαμπτα σχολικά συμφραζόμενα, θεωρώ ότι είναι άλλη μια «έκπληξη» για τους μικρούς μαθητές να ακούν ένα ιερό τέρας της ποπ, όπως ο Κοέν, να αναφέρεται ρητά σε έναν μεγάλο έλληνα ποιητή, εδώ: τον Καβάφη, σε μια live συναυλία του, μόλις το 2012. Επιχειρώ, όπως είναι φανερό, να καταρρίψω λανθάνουσες και μη προκαταλήψεις και αγκυλώσεις. Στο ίδιο πλαίσιο, δείχνω επίσης στα παιδιά την ποπ μελοποίηση του «Περιμένοντας τους Βαρβάρους» από τη Λένα

16://www.youtube.com/watch?v=F90Cw4I-8NY

17 https://en.wikipedia.org/wiki/Indie_pop

18. https://en.wikipedia.org/wiki/Bastille_%28band%29

19<https://www.youtube.com/watch?v=S-V9UvJZKIY>

Πλάτωνος²⁰. Είναι χαρακτηριστική, εδώ, η αντίδραση αγοριού της Α' Γυμνασίου: «Κυρία, το απογειώσατε!»

Όλες οι παραπάνω προσπάθειες που περιλαμβάνουν, όπως είπαμε, βίντεο κλιπ με άσχετα, εκ πρώτης όψεως, αντικείμενα προς την ποίηση, άκουσμα και όχι ανάγνωση των καβαφικών ποιημάτων με τη βοήθεια των διαθέσιμων ηχογραφήσεων, λοξές αναγνώσεις με απομόνωση των ρημάτων, έμφαση στον ρυθμό και το μέτρο (δηλαδή: σε μια κατά το δυνατόν, σωματική-βιωματική και όχι εγκεφαλική-θεωρητική πρόσληψη του ποιήματος), παιχνίδι με τις λέξεις, χωρίς να έχει προηγηθεί κανενός είδους ερμηνεία, «κατασκευή» υποκειμενικών αναγνώσεων μέσω των «εγκαταστάσεων λέξεων» έχουν σκοπό μια διαφορετική άφιξη στο ποίημα και στον ποιητή. Όταν φτάνουμε, λοιπόν, να συζητήσουμε για το ποιος ήταν, πού και πότε έζησε και πώς έγραψε ο Καβάφης, η εικόνα και η αίσθησή του είναι ήδη πολύ διαφορετική στο μυαλό των παιδιών από ό,τι θα συνέβαινε με έναν ποιητή της διδακτέας ύλης.

Τότε, και έχοντας ήδη αρχίσει να δουλεύουμε δημιουργικά, ανάλογα με τη μορφή του κάθε εργαστηρίου και τον αντίστοιχο «πάρτνερ» (μουσικό, σκηνοθέτη, φωτογράφο, ζωγράφο κτλ), έρχεται η ώρα να μιλήσουμε, σιγά-σιγά, για τον παγκόσμιο αλεξανδρινό.

Ζ' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ (ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΣ) ΚΑΒΑΦΗΣ

Στην πορεία των εργαστηρίων θεωρώ χρήσιμο να δίνεται, από όλα τα βιογραφικά στοιχεία του Καβάφη, έμφαση στην πόλη της Αλεξάνδρειας, την εποχή του Καβάφη. Είναι σημαντικό να βαπτίζονται οι μαθητές στην ατμόσφαιρα, το πολυπολιτισμικό χαρμάνι και την οθωμανική παρακμή που ακολουθείται από την ανατολή της κραταιάς Βρετανικής Αυτοκρατορίας, συνθήκες που συνιστούν τη μοναδική εκείνη Αλεξάνδρεια. Εδώ είναι και πάλι βοηθητική η μουσική: υπάρχει πλήθος παλαιότερων και σύγχρονων τραγουδιών με θέμα την πόλη και τον πολιτισμό της. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει εκείνο του Ζωρζ Μουστακί, που αναφέρεται άλλωστε ρητά, με προσωπικούς-αυτοβιογραφικούς τόνους, στο ιδιαίτερο αλεξανδρινό μίγμα: *«Arabes Grecs Juifs Italiens/ Tous*

20

<https://www.youtube.com/watch?v=YjYzRX-JXZw>

bons Méditerranéens/ Tous compagnons du même bord/ L'amour et la folie d'abord....»²¹
Ακολουθώντας και πάλι τη «γραμμή» Τσίρκα, δείχνω φωτογραφίες από την Αλεξάνδρεια πριν και μετά τον βομβαρδισμό της από τον βρετανικό στόλο (1882) και προσπαθώ να συνδυάσω το μείζον αυτό γεγονός-τομή στη ζωή του Καβάφη, με την υπόλοιπη «σειρά από ατυχή γεγονότα»²² (για να «κλείσουμε το μάτι» και στον έτερο αγαπημένο των παιδιών, τον Λέμονι Σνίκετ) που τον σημάδεψαν (απώλεια του πατέρα, της περιουσίας, απώλεια αδελφών και αδελφικών φίλων).

Η Αλεξάνδρεια συζητιέται λοιπόν ως κατεξοχήν συνθήκη συγκρότησης της ταυτότητας του Καβάφη, τέτοιας που ήταν: κοσμοπολίτικης. Στην ταυτότητα αυτή επιχειρώ, κατόπιν, να αντιστοιχήσω τη σημερινή παγκόσμια ακτινοβολία του, που έχω ήδη υπαινιχθεί και πιο πάνω, με το παράδειγμα λχ του Κοέν ή της αδιάλειπτης παρουσίας καβαφικών μεταφράσεων στο παγκόσμιο εκδοτικό στερέωμα. Προς επίρρωση των εντυπώσεων αυτών, χρησιμοποιώ δυο ακόμη παραδείγματα, από τον αγγλόφωνο χώρο. Το ένα, είναι το βιβλίο του νομπελίστα Τζ. Μ. Κουτσού *Περιμένοντας τους Βαρβάρους* που επανεκδόθηκε στα ελληνικά το 2013²³, το οποίο άλλωστε δεν είναι καθόλου κακή ιδέα να προταθεί σε μεγαλύτερους μαθητές για ανάγνωση. Το άλλο, είναι το ποίημα του Τζέιμς Μέριλ «after Cavafy», μια έξυπνη και πικρή παράφραση του «Περιμένοντας τους Βαρβάρους», που μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Σάκη Σερέφα και δημοσιεύθηκε στον ημερήσιο τύπο επίσης το 2013²⁴.

21: [://www.youtube.com/watch?v=yOEqeZIW6Oc](http://www.youtube.com/watch?v=yOEqeZIW6Oc)

22 Για την επιτυχημένη σειρά βιβλίων με τίτλο «Μια σειρά από ατυχή γεγονότα» βλέπε, αντί άλλων https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%B9%CE%B1_%CE%A3%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%AC_%CE%B1%CF%80%CF%8C_%CE%91%CF%84%CF%85%CF%87%CE%AE_%CE%93%CE%B5%CE%B3%CE%BF%CE%BD%CF%8C%CF%84%CE%B1 και για την ομότιτλη ταινία εδώ: <https://www.youtube.com/watch?v=jOyLWz0vp4w>

23 Βλ. αντί άλλης πληροφόρησης για το βιβλίο το κατατοπιστικό κείμενο της Αθηνάς Δημητριάδου στο «Athens Review of Books» http://www.metaixmio.gr/images/pdf/press/Perimenontas_tous_varvarous_The_Athens_Review_of_Books.pdf

24 [://www.avgi.gr/article/315019/james-merrill](http://www.avgi.gr/article/315019/james-merrill)

Η' ΕΠΙΛΟΓΟΣ: ΠΟΛΛΑ ΣΚΥΜΕΝΑ ΚΕΦΑΛΙΑ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΗ ΑΠΑΓΓΕΛΙΑ

Ανεξάρτητα από την έκβαση του δημιουργικού μέρους του εργαστηρίου, που είναι, συνήθως, «άλλου παπά ευαγγέλιο», καθώς το τελικό προϊόν βρίσκεται υπό την επιμέλεια άλλης τέχνης (μουσικής, ζωγραφικής, θεάτρου κλπ), στόχος μου είναι η εξοικείωση των παιδιών με τον ποιητή και με την ποίησή του. Γι' αυτό, καθώς προχωρά το δημιουργικό μέρος, προσπαθώ να πλαισιώνω διαρκώς την διεξαγόμενη εργασία με αναγνώσεις. Ιδανική συνθήκη για κάτι τέτοιο είναι η ενασχόληση των παιδιών με μια εικαστική τέχνη, πχ ζωγραφική. Καθώς δουλεύουν, ακούγεται παράλληλα, εν είδει μοναστηριακού τραπεζιού, η απαγγελία ή η ανάγνωση ποιημάτων. Απαγγέλλω η ίδια (κατά προτίμηση απέξω, ανεβασμένη πάνω σε καρέκλα κλπ), βάζω να ακουστούν και άλλες ηχογραφήσεις, διαλέγοντας ποιήματα (του Καβάφη) που κάπως «κουμπώνουν» με πράγματα που έχουμε συζητήσει, που απασχολούν τα παιδιά κλπ. Ζητώ από τα παιδιά να διαβάσουν πού και πού τα ίδια, προτείνοντάς τους ποιήματα (του Καβάφη) που νομίζω ότι τους ταιριάζουν. Τα παρακινώ να προσπαθήσουν να απαγγείλουν απέξω ή ανεβαίνοντας τα ίδια σε καρέκλα ή πηγαίνοντας σε ένα μακρινό σημείο και ακουμπώντας στον τοίχο. Θεωρώ ότι ο στόχος έχει επιτευχθεί όταν η απαγγελία γίνεται χαλαρά, απολαυστικά και εκφραστικά. Όσο κι αν ακούγεται υπερβολικό, δεν είναι δύσκολο να φθάσει κανείς σε ένα τέτοιο σημείο, στο διάστημα που διαρκεί ένα «εργαστήριο» της Στέγης (δηλαδή οκτώ τρίωρα στη διάρκεια οκτώ συνεχόμενων εβδομάδων).

Δυο λόγια, τέλος, για τα αντίστοιχα τελικά «προϊόντα» των δύο εργαστηρίων στα οποία πήρα μέρος, σε δυο σχολεία: στο μεν πρώτο, φτιάχτηκε με βάση τις «Θερμοπύλες» και με την καθοδήγηση του ζωγράφου Βασίλη Παπατσαρούχα ένα «Book of Art», ένα βιβλίο με ζωγραφιές. Κάθε παιδί έφτιαξε μία ζωγραφιά. Η κάθε μία από αυτές στηρίχθηκε σε ένα ξεχωριστό, ατομικό ποιητικό σενάριο: ήταν οι Θερμοπύλες του κάθε παιδιού. Χρειάστηκε να εφεύρουμε ένα διαφορετικό «καθήκον» για μια μαθήτριά που δεν ένιωθε άνετα με τη ζωγραφική. Της προτείναμε να καταγράψει με συνεντεύξεις όλων μας την πορεία των εργασιών, πράγμα που δέχτηκε με ευχαρίστηση. Προτίμησε, δηλαδή, να αποτυπώσει με λέξεις τον τρόπο που εργαστήκαμε, παίρνοντας συνεντεύξεις από όλους μας και συνθέτοντας τις συνεντεύξεις αυτές σε ένα κείμενο με ποιητική χροιά. Το κείμενο αυτό «γράφτηκε» ωστόσο με τρόπο εικαστικό, ώστε να γίνει μέρος του «Book of Art». Όλα τα παιδιά από κοινού έφτιαξαν το εξώφυλλο και το οπισθόφυλλο. Η στιγμή που πολλά χέρια και πολλά κεφάλια έσκυβαν και δούλευαν μαζί πάνω από ένα τραπέζι ενώ κάπου, σε μιαν άκρη, κάποιος ή κάποια απαγγέλλε Καβάφη, ήταν για όλους μας μια στιγμή επίτευξης.

Στο δεύτερο σχολείο δουλέψαμε μαζί με τον σκηνοθέτη Σίμο Κακάλα μια θεατρική εκδοχή του «Περιμένοντας τους Βαρβάρους». Εδώ έπαιξε μεγάλο ρόλο η εμβάθυνση στην έννοια «περιμένω», κλιμακούμενη σε ένα «περιμένω σε δημόσιο χώρο» και «περιμένω σε δημόσιο χώρο μαζί με άλλους». Μας απασχόλησε, φυσικά, και η έννοια «βάρβαρος». Όλα τα παιδιά έμαθαν απέξω το ποίημα, και πειραματίστηκαν με ελευθερία και τόλμη σε μορφές αυτοσχεδιαστικής απαγγελίας, συλλογικά ή κατά μόνας.

Είναι σημαντικό, πέρα από την παρουσίαση των έργων αυτών στην εκδήλωση που οργανώνει κάθε χρόνο η «Στέγη» για τον σκοπό αυτό, μετά το πέρας των εργαστηρίων, να δίνεται στα παιδιά η δυνατότητα να παρουσιάσουν τη δουλειά τους μέσα στο πλαίσιο της σχολικής κοινότητας, εντός του σχολικού κτιρίου. Για τα περισσότερα σχολεία υπάρχει μια μέρα που προσφέρεται για τον σκοπό αυτό, στο τέλος του έτους και πριν τις εξετάσεις, όταν παρουσιάζονται και άλλα ανάλογα αποτελέσματα εργαστηρίων που έχουν πραγματοποιηθεί στη διάρκεια της χρονιάς. Κλίνοντας οφείλω να πω ότι η συμβολή των καθηγητριών Βιβής Σαρμπάνη στην πρώτη περίπτωση (Νίκαια) και Αλεξάνδρας Τριαντοπούλου στη δεύτερη (Βαρβάκειο) ήταν ουσιώδης, απόλυτα συνεργατική και εξαιρετικά εμπνευσμένη. Η δε ανταπόκριση των παιδιών υπήρξε αντάξια του Καβάφη και παραπάνω από ελπιδοφόρα. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «**Πρώτη Ώρα: Σινεμά**», δημιουργήθηκε το 2006 από το Διεθνές Φεστιβάλ Κινηματογράφου της Αθήνας με βασικό του σκοπό την περαιτέρω βελτίωση της κινηματογραφικής παιδείας.

Σε συνεργασία με φορείς όπως το Ελληνικό Κέντρο Κινηματογράφου και το Κοινωνικό Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση, το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «**Πρώτη Ώρα: Σινεμά**» έχει ήδη πραγματοποιηθεί και συνεχίζει να πραγματοποιείται **δωρεάν**, με τεράστια επιτυχία, σε περισσότερα από 700 σχολεία, και 25.000 μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σε όλη τη χώρα.

Υπό την επιμέλεια του Καλλιτεχνικού Διευθυντή του Διεθνούς Φεστιβάλ Κινηματογράφου της Αθήνας και Διευθυντή του περιοδικού Σινεμά, **Ορέστη Ανδρεαδάκη**, το «**Πρώτη Ώρα: Σινεμά**» πραγματοποιείται ως ένα πρωτότυπο, πρωτοποριακό και άκρως διαδραστικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα που συνδυάζει τη διαπαιδαγώγηση με την ψυχαγωγία και στοχεύει στην εισαγωγή των μαθητών και των καθηγητών τους σε μια από τις πιο δημοφιλείς σύγχρονες μορφές τέχνης.

Πιο συγκεκριμένα, ένας ειδικά εκπαιδευμένος εισηγητής παρουσιάζει μια διαδραστική παράσταση, που αποτελείται από μικρά αποσπάσματα γνωστών, ή και άγνωστων ταινιών, ενώ παράλληλα με

την προβολή προκαλεί τους μαθητές να σκεφτούν, να συζητήσουν και τέλος να ανακαλύψουν μέσα από αυτή την πρωτότυπη διαδικασία, τα μυστικά που κρύβουν οι κινηματογραφικές εικόνες.

Το πρόγραμμα αποτελείται από τρεις διαφορετικές παρουσιάσεις: Παγκόσμιο, Ελληνικό και Γαλλικό Σινεμά. Η κάθε παρουσίαση διαρκεί μια διδακτική ώρα.

Μέσω λοιπόν μιας συνοπτικής εικόνας της ιστορίας του παγκόσμιου, του ελληνικού ή του γαλλικού κινηματογράφου και σε συνδυασμό με γνώσεις σχολικών μαθημάτων όπως η Ιστορία, οι Θετικές επιστήμες, η Ελληνική ή Ξένη Γλώσσα και η Γεωγραφία, το πρόγραμμα δημιουργεί ένα κινηματογραφικό παιχνίδι μάθησης.

Με λίγα λόγια, αυτή η δράση μοιάζει με ένα "διαδραστικό εκπαιδευτικό ντοκιμαντέρ" γεμάτο χιούμορ, γνώσεις και εκπλήξεις.

«Πρώτη Ώρα Σινεμά: Πρόγραμμα Κινηματογράφου στα σχολεία».

Ορέστης Ανδρεαδάκης (Κριτικός Κινηματογράφου)

Το Πρώτη Ώρα Σινεμά είναι ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο έχουμε σχεδιάσει στο Διεθνές Φεστιβάλ Κινηματογράφου της Αθήνας, το Φεστιβάλ που πραγματοποιεί κάθε Σεπτέμβριο τις Νύχτες Πρεμιέρας και κάθε καλοκαίρι από τον Ιούνιο μέχρι και την έναρξη των Νυχτών Πρεμιέρας το Open Air Film Festival, το Φεστιβάλ Θερινού Κινηματογράφου με δωρεάν προβολές στο δημόσιο χώρο της Αθήνας. Αυτό το εκπαιδευτικό πρόγραμμα το αρχίσαμε το 2006 και έχουμε επισκεφτεί περισσότερα από 700 σχολεία κυρίως στην πρωτεύουσα, στη Θεσσαλονίκη στην Κρήτη και σε κάποιες άλλες μεγάλες πόλεις της Ελλάδος όπως η Πάτρα, τα Γιάννενα, η Κομοτηνή, η Μυτιλήνη, η Λάρισα. Σκοπός μας είναι να το κάνουμε πολύ πιο μεγάλο και να μπορούμε να πηγαίνουμε σε όλη την Ελλάδα. Φέτος μας υποστηρίζει το Ίδρυμα Λάτση. Πηγαίνουμε σε σχολεία Δημοτικά και Γυμνάσια.

Είναι μια εισαγωγή και ένα μικρό παιχνίδι για τον κινηματογράφο. Δεν έχουμε σκοπό να κάνουμε μάθημα στα παιδιά, δεν έχουμε σκοπό να τους μπερδέψουμε με ημερομηνίες. Προσπαθούμε να τους δείξουμε τη σχέση διαφόρων κινηματογραφικών ειδών.

Καταρχάς τι είναι κινηματογραφικό είδος, τη σχέση μεταξύ τους, την αλληλεπίδραση των τεχνών, την αλληλεπίδραση με άλλα κινηματογραφικά ρεύματα από όλο τον κόσμο και το πιο σημαντικό να τους κεντρίσουμε το κριτικό ενδιαφέρον. Πώς γίνεται αυτό το πρόγραμμα: είναι μια σειρά από μικρά αποσπάσματα διαφόρων ταινιών τα οποία τα έχουμε συνταιριάζει με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνεται μια κουβέντα με τους μαθητές, είναι διαδραστικό.

Συνήθως το παρουσιάζω εγώ ή άλλοι συνεργάτες του Φεστιβάλ οι οποίοι έχουν πολύ μεγάλη πείρα και διδακτική αλλά και πείρα μεγάλη στον κινηματογράφο και κρατάει 45'. Σε σχολεία που έχουν τμήματα κινηματογραφικά ή σε μουσικά σχολεία σε καλλιτεχνικά σχολεία μπορεί να κρατήσει και δύο ώρες και πολλές φορές επαναλαμβάνεται από τάξη σε τάξη. Δηλαδή για παράδειγμα, στο Πειραματικό Αθηνών που είναι πίσω από το γήπεδο του Παναθηναϊκού πάμε κάθε χρόνο.

Θα μου επιτρέψετε να σας δείξω ορισμένα πράγματα.

Το πρόγραμμα ξεκινάει με μια μικρή εισαγωγή στο τί είναι κινηματογράφος και τους δείχνουμε μερικά παιχνίδια όπως αυτό εδώ που είναι το φαινακιτοσκόπιο - το έχετε δει φαντάζομαι όλοι, και τα περισσότερα παιδιά το έχουν δει αλλά εντυπωσιάζονται πάντα. Βασίζεται στην αρχή του μετρίσματος και βλέπουμε το πουλί να είναι μέσα κλεισμένο στο κλουβί. Από αυτό ξεκινάμε και προχωράμε σε όλα τα άλλα αρχειακά μηχανήματα, εργαλεία του κινηματογράφου, όπως είναι αυτό εδώ, το θαυματοτρόπιο. Μέσα από τις σχισμές, καθώς το γυρίζουμε μπορούμε να δούμε μία μικρή ταινία. Οπότε στην πραγματικότητα αυτό είναι η πρώτη ταινία στην ιστορία της ανθρωπότητας. Προσπαθούμε να εξηγήσουμε στα παιδιά γιατί αυτή η ταινία είναι αδιαφανής - χάρτινη και ποια είναι η διαφορά με την σημερινή ταινία, η οποία δεν υπάρχει βέβαια έχει αντικατασταθεί από το ψηφιακό - που είναι διαφανής.

Άρα αυτό που χρειαζόμαστε στον κινηματογράφο είναι το φως. Υπάρχουν και άλλα τέτοια μηχανήματα, έχω φέρει δύο τρία σήμερα, αυτό είναι το πραξινοσκόπιο - είναι πάρα πολύ εντυπωσιακό γιατί έχει καθρέφτες.

Αυτά αρέσουν πάρα πολύ στα παιδιά και είναι μια μικρή εισαγωγή που γίνεται πάντα στην αρχή. Παίζουν τα παιδιά με αυτά τα μηχανήματα. Δεν είναι φυσικά τα αυθεντικά, είναι αντίγραφα. Τα αυθεντικά υπάρχουν στο Μουσείο Κινηματογράφου στην Θεσσαλονίκη και εδώ στην Αθήνα στην Ταινιοθήκη της Ελλάδος.

Οπότε μετά, αφού γίνει αυτή εισαγωγή του τί είναι κίνηση, πώς αποτυπώνεται η κίνηση, γιατί χρειάζεται το φως και διάφορα άλλα παιχνίδια - όπως το ότι οι αδελφοί Λιμιέρ που ανακάλυψαν τον κινηματογράφο: Λιμιέρ (lumière) σημαίνει φως, άρα μπορεί να είναι οι αδελφοί Φωτόπουλοι ή Φωτιάδηδες - μπαίνουμε σε μικρά αποσπάσματα.

Το πρόγραμμα έχει τρεις παρουσιάσεις. Μία για το παγκόσμιο σινεμά, μία για το ελληνικό σινεμά και μία για το γαλλικό σινεμά, το οποίο το πραγματοποιήσαμε με την βοήθεια του Γαλλικού Ινστιτούτου προς τιμήν της χώρας που ανακάλυψε τον κινηματογράφο.

Θα δούμε ένα πολύ μικρό κομμάτι για το πώς είναι το «Πρώτη Ώρα Σινεμά» και πώς περίπου το παρουσιάζουμε στο σχολείο.

Το ελληνικό: ξεκινάμε από τις πρώτες εικόνες που παίχτηκαν ποτέ στην Ελλάδα που τις τράβηξαν οι αδελφοί Μανάκια - δύο κινηματογραφιστές που ζούσαν στα σύνορα Ελλάδας- Γιουγκοσλαβίας

– Σκοπίων. Οι σκοπιανοί τους θεωρούν δικούς τους, εμείς τους θεωρούμε δικούς μας. Αυτή είναι μια γυναίκα 102 ετών λέει ο μύθος. Είναι το πρώτο σωζόμενο ελληνικό βαλκανικό φιλμ ελαχίστων λεπτών. Υπάρχουν οι αδελφοί Γαζιάδη στους οποίους κάνουμε αναφορά ενδιάμεσα - και πάμε στη Δάφνις και Χλόη του 1931 του Ορέστη Λάσκου που είναι μια ταινία που γυρίστηκε το '31 όταν είχε εφευρεθεί ο ήχος, από το '29, κι όμως ο Λάσκος την γύρισε βωβή και είναι μία από τις πρώτες σκηνές που βλέπουμε γυμνό στην ιστορία του παγκόσμιου κινηματογράφου – ολόσωμο γυναικείο γυμνό. Μια ταινία ωστόσο πάρα πολύ ποιητική ένα καταπληκτικό δείγμα του ποιητικού κινηματογράφου.

Γίνεται μια κουβέντα με τα παιδιά πως τους φαίνεται αυτό αν σοκαριστήκανε και προχωράμε μέσα από την Κατοχή και φτάνουμε στην λεγόμενη «Χρυσή Δεκαετία» του '60 – '70. Γιατί ήταν «Χρυσή», ήταν «Χρυσή»; Ή γιατί δεν ήταν «Χρυσή»; Και ξεκινάμε με μια μικρή επιλογή πλάνων ντυμένων με τη μουσική του Χατζιδάκι που δείχνει την Αθήνα να μεγαλώνει, την Αθήνα να δέχεται όλο τον πληθυσμό της Ελλάδας στην πραγματικότητα, οι οποίοι συσσωρεύονται στους μεγάλους δρόμους της Αθήνας – βλέπουμε εδώ την Ομόνοια, την Πανεπιστημίου μια Αθήνα που πια δεν υπάρχει, που φτιάχτηκε αυτήν την δεκαετία αλλά παρ' όλα αυτά που δεν υπάρχει πια και διασώζεται μέσα στον ελληνικό κινηματογράφο.

Μέσα εκεί εξετάζουμε μερικούς χαρακτηριστικούς τύπους και χαρακτηριστικές φιγούρες του ελληνικού κινηματογράφου αυτής της «Χρυσής Δεκαετίας», την Βουγιουκλάκη, την Καρέζη, τον Κούρκουλο. Έχω διαλέξει την Βουγιουκλάκη γιατί έχει πάρα πολύ ενδιαφέρον και αρέσει πολύ στα παιδιά. Είναι μια ταινία το «Χτυποκάρδια στο Θρανίο» του 1963 του Αλέκου Σακελλάριου η οποία γυρίστηκε δύο φορές - ταυτόχρονα ελληνικά και τούρκικα. Δηλαδή την γύριζαν στο ίδιο στούντιο, εδώ στα Studio Alpha στην Παιανία με Έλληνες ηθοποιούς, την Βουγιουκλάκη, τον Παπαμιχαήλ, τον Παπαγιαννόπουλο κ.τ.λ. και ακριβώς το ίδιο ντεκόρ - έβγαιναν όλοι οι Έλληνες ηθοποιοί εκτός από την Βουγιουκλάκη - και έμπαιναν Τούρκοι. Έκαναν ακριβώς τα ίδια πλάνα, ακριβώς τα ίδια κάδρα, τον ίδιο φωτισμό με την συμφωνία η ελληνική ταινία να μην παιχτεί ποτέ στην Τουρκία και η τουρκική να μην παιχτεί ποτέ στην Ελλάδα.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Μετά εξετάζουμε διάφορους τύπους χαρακτηριστικούς του σινεμά αυτής της δεκαετίας. Η γεροντοκόρη - αυτό το σινεμά βασίζεται πάνω σε τύπους, όχι σε χαρακτήρες που κάνουν το ίδιο

πράγμα σε όλες τις ταινίες όλη αυτή τη δεκαετία. Η γεροντοκόρη, ο playboy - ο Κωνσταντάρας , η ζωντοχήρα, ο καταφερτζής - ο Θανάσης Βέγγος.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Είναι οι τύποι που ανταποκρίνονται στην αστικοποίηση της ελληνικής κοινωνίας και στην συντηρητικοποίησή της επίσης. Όλοι αυτοί οι τύποι που γνωρίζουμε από τις ελληνικές ταινίες.

Στο κανονικό πρόγραμμα υπάρχουν πάρα πολλά άλλα αποσπάσματα με τον Κωνσταντάρα με την Καρέζη, χαρακτηριστικά που δείχνουν αυτούς τους διαφορετικούς τύπους και γιατί υπάρχουν αυτοί οι τύποι και γιατί ανθούν μέσα σε αυτήν την δεκαετία.

Μετά γίνεται μια μικρή ανάλυση στα είδη του κινηματογράφου. Τί είναι είδος, τί είναι δράμα, τί είναι κωμωδία, τί είναι μιούζικαλ.

Θα δούμε ένα μικρό απόσπασμα από το δράμα το οποίο αρέσει πάρα πολύ στα παιδιά. Μιλάμε για ηλικίες που δεν έχουν δει όλες αυτές τις ελληνικές ταινίες που παίζονταν πάρα πολύ την δεκαετία του '90 και 2000. Τώρα δεν παίζονται τόσο πολύ αυτές οι ελληνικές ταινίες.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Τι βλέπουμε δηλαδή: μια υπερβολή όλων των στοιχείων και στον τρόπο που έχουν γραφτεί αυτές οι ατάκες και στον τρόπο που έχουν κινηματογραφηθεί και στον τρόπο που έχουν παιχτεί. Μια υπερβολή η οποία φεύγει πάρα πολύ από τον ρεαλισμό. Αυτό γενικά είναι το δράμα αλλά ακόμα περισσότερο είναι και το δράμα του δράματος του ελληνικού σινεμά της υποτιθέμενης «Χρυσής Δεκαετίας».

Το γουέστερν ήταν ένα πάρα πολύ δημοφιλές είδος εκείνη την περίοδο που ο κόσμος έβλεπε γουέστερν και ήθελε να δει και ελληνικό γουέστερν. Οπότε είχαμε μια πεδιάδα κι εμείς τον Θεσσαλικό Κάμπο που βόλευε πάρα πολύ να γίνει γουέστερν, αλλά όλα αυτά τα μοντέλα του γουέστερν θα έπρεπε από κάπου να κλαπούν από το αυθεντικό γουέστερν.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ - «Το Χώμα Βάφτηκε Κόκκινο»

Μια τόσο διάσημη ελληνική ταινία που πήγε μέχρι και υποψήφια για Όσκαρ καλύτερης ξενόγλωσσης ταινίας που είναι κλεμμένη πλάνο-πλάνο από μια ταινία 20 χρόνια του Κινγκ Βίντορ.

Σε αυτήν την περίοδο τα βασικά θέματα του ελληνικού κινηματογράφου είναι ο γάμος, η οικογένεια, η απιστία. Οι ελληνικές ταινίες τελειώνουν με τον γάμο. Όπως λέει ο Παντελής Βούλγαρης στο παλιό σινεμά όλες οι ταινίες τελείωναν με τον γάμο εμάς οι δικές μας ταινίες του νέου ελληνικού κινηματογράφου άρχιζαν μετά τον γάμο.

Η οικογένεια και κυρίως η απιστία.

Υπάρχουν μερικά πολύ χαρακτηριστικά αποσπάσματα που δείχνουν αυτήν την αγωνία του ελληνικού σινεμά αυτής της περιόδου.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Και παρ' όλα' αυτά τα ιδιαίτερα συντηρητικά μοντέλα που υπάρχουν της υποτιθέμενης αστικοποίησης, στην πρώτη περίοδο της διακυβέρνησης του Παπανδρέου στις αρχές της δεκαετίας του '60 υπάρχει μια πρώτη φιλελευθεροποίηση, άρα βλέπουμε και τις πρώτες πολιτικές νύξεις πολύ κρυμμένες βέβαια με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τον Μαυρογιαλούρο.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Σε αυτό το σημείο γίνεται και μια προσπάθεια να εξηγήσεις στα παιδιά τι σημαίνει όλο αυτό το πράγμα, πως είναι το μοντέλο του πολιτικού, πώς αναπαράγεται μέσα από τον κινηματογράφο. Αυτή είναι η «Χρυσή Δεκαετία». Τι γινόταν όμως στην Ευρώπη; Μας αρέσει να λέμε ότι η «Χρυσή Δεκαετία» του ελληνικού σινεμά που έκαναν εκατοντάδες χιλιάδες εισιτήρια που το αγαπούσε ο κόσμος. Όταν η Βουγιουκλάκη έκανε τον καροτσέρι τι γινόταν στην Ευρώπη. Αυτό είναι το πιο σημαντικό και εκεί αρχίζει να γίνεται μια κουβέντα σοβαρή με τα παιδιά.

Ο Μπέργκμαν ας πούμε έκανε την «Περσόνα» μια ταινία που άλλαξε την ιστορία του κινηματογράφου – έχει επέμβει στο ίδιο το κάδρο.

Ο Μπουνιουέλ έκανε την «Ωραία της Ημέρας» μια ταινία που βάζει μια βόμβα σε όλο το αστικό οικοδόμημα. Στην Ιταλία ο Φελίνι έκανε το «8 1/2»

Ή ο Λουκίνο Βισκόντι τον «Γατόπαρδο» μια ταινία που μιλάει για την εξουσία και την αλλαγή της εξουσίας, μια απίστευτη παραγωγή με καταπληκτικά κοστούμεια και ντεκόρ.

Στην Γαλλία υπήρχε ο Γκοντάρ ο οποίος το '65 με τον «Τρελό Πιερό» στην πραγματικότητα μπήκε όπως μπαίνει εδώ το αυτοκίνητο μέσα την θάλασσα και ανέτρεψε όλο το σινεμά. Οπότε είναι

τραγικό να λέμε κάτι για ‘χρυσό’ που υπήρχε σε αυτήν την δεκαετία – δεν υπήρχε τίποτα χρυσό. Και αυτό προσπαθούμε να το κάνουμε κατανοητό στα παιδιά, παρόλο που αυτές οι ταινίες μας αρέσουν, παρόλο που έχουν μέσα ιδιαίτερα όμορφες στιγμές.

Μετά την δεκαετία του ’60 υπάρχει ο νέος ελληνικός κινηματογράφος και εδώ αρχίζει μια πιο σημαντική κουβέντα. Είναι όλοι αυτοί οι δημιουργοί: Ο Αγγελόπουλος, ο Βούλγαρης, ο Παναγιωτόπουλος, ο Νικολαΐδης, που αρχίζουν να αμφισβητούν όλα αυτά που είδαμε προηγουμένως. Ασχολούνται με την αρχαία ελληνική τραγωδία, ο Κακογιάννης καταρχάς.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Η ακόμα καλύτερα με την νέα ελληνική τραγωδία όπως ο Αγγελόπουλος στην «Αναπαράσταση» χρησιμοποιώντας όλες τις δομές της τραγωδίας.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Η «Ο Θίασος» μια συγκλονιστική ταινία, ίσως η καλύτερη ταινία του ελληνικού σινεμά.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Αυτή κι αν είναι η αποτύπωση της ελληνικής τραγωδίας, «ο Θίασος» που γυρίζει στην επαρχία κατά τη διάρκεια της Κατοχής και μπαίνοντας σε ένα χωριό βλέπει δύο πατριώτες εκτελεσμένους από τους Γερμανούς.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Η «Τα Πέτρινα Χρόνια» πια τη δεκαετία του ’70 που μιλάει για όλη αυτήν την περίοδο των διωγμών. Δύο άνθρωποι που βρίσκονται φυλακισμένοι σχεδόν σε όλη τους τη ζωή – είναι αληθινή ιστορία – και επικοινωνούν με μηνύματα ή με ραβασάκια.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Το ελληνικό σινεμά πια μιλάει για πού ουσιαστικά θέματα ή για την ίδια την παρακμή μιας ολόκληρης εποχής – είναι καταπληκτική αυτή σκηνή στην ταινία του Παναγιωτόπουλου.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

«Έχεις ένα σπίτι που σε τρέφει και θες να πας να δουλέψεις, αυτό είναι μια ιδέα εφιαλτική». Ουσιαστικά θέματα για την ιστορία, την πραγματικότητα, τη ζωή. Και ενώ προηγουμένως είδαμε

ότι το ελληνικό σινεμά αντιγράφει κατά κόρον, εδώ θα δούμε ότι αρχίζει να γίνεται πρωτοπόρο σε όλη την Ευρώπη.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Αυτή η εξαιρετική ταινία «Οι Απέναντι» του Γιώργου Πανουσόπουλου όπου ο Άρης Ρέτσος παρακολουθεί την Μπέτυ Λιβανού από το απέναντι διαμέρισμα με ένα τηλεσκόπιο και της τηλεφωνεί έδωσε την έμπνευση σε έναν από τους μεγαλύτερους δημιουργούς του παγκόσμιου, όχι μόνο του ευρωπαϊκού σινεμά, τον Κριστόφ Κισλόφσκι να κάνει ένα από τα 10 ταινιάκια του «Δεκάλογου».

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Είναι ακριβώς το ίδιο πράγμα επτά χρόνια αργότερα. Ακόμα κι αν δεν τον αντέγραψε ο Κισλόφσκι τον Πανουσόπουλο, σίγουρα ο Πανουσόπουλος ήταν επτά χρόνια μπροστά από τον Κισλόφσκι.

Αρχίζει πια δηλαδή αυτό το νέο ελληνικό σινεμά να είναι πρωτοπόρο. Και κατά τη διάρκεια και μετά την δικτατορία κάνει ουσιαστικά σχόλια πολιτικά με όλους τους τρόπους σε όλα τα είδη.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Πώς το ελληνικό σινεμά πια που έχει μπει στην δεκαετία του '80 καταγράφει όλη αυτήν την πραγματικότητα της δεκαετίας του '60 και του '70 και τα σχολιάζει είτε ως κωμωδία, είτε ως τραγωδία. Τέλος, ένα άλλο κομμάτι του Πρώτη Ώρα Σινεμά είναι για το μιούζικαλ και τη μουσική. Πώς χρησιμοποιήθηκε δηλαδή η μουσική μέσα στις ελληνικές ταινίες σε μιούζικαλ παραδοσιακά όπως είναι το «Γοργόνες και Μάγκες», είτε ο Μπιθικώτσης, είτε όλοι αυτοί οι τραγουδιστές των δεκαετιών '50, '60 και '70 πώς αντιγράφηκαν όλα αυτά τα μοντέλα και πώς στο β' μέρος του μιούζικαλ: πώς το μιούζικαλ πια μπαίνει και στο σοβαρό σινεμά με όλους τους κώδικές του.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Μια συγκλονιστική σκηνή από τον «Θίασο» για το πώς τσακώνονται το 1946 οι Δεξιοί με τους Αριστερούς - που έχει όλες τις δομές του μιούζικαλ. Ο μακαρίτης ο Αγγελόπουλος είχε πει σε μια συνέντευξη λίγο πριν πεθάνει ότι «ο Θίασος» πιστεύει ότι είναι μιούζικαλ. Είναι μέσα στο αίμα μας το μιούζικαλ.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Κι εδώ βλέπουμε σιγά-σιγά πως την επόμενη χρονιά – δεν την αντιγράφει αλλά - εμφανίζεται ένα ανάλογο του Μπερνάρντο Μπερτολούτσι το «1900». Και σε αυτό ο Αγγελόπουλος προηγήθηκε και σε αυτό τον τρόπο χειρισμού των μοντέλων του μιούζικαλ μέσα σε μια πολιτική πραγματικότητα το ελληνικό σινεμά προηγείται πια και δεν αντιγράφει.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Κάπου εδώ τελειώνει η μικρή παρουσίαση του Πρώτη Ωρα Σινεμά – έχει ακόμα μερικά αποσπάσματα στις επόμενες ταινίες, αλλά σε γενικές γραμμές αυτό είναι το Πρώτη Ωρα Σινεμά. Ελπίζω να σας άρεσε. Να είστε καλά.

«Η άρρηκτη σχέση Τέχνης, Σχολείου και Μουσείου. Η περίπτωση του Επιγραφικού και Νομισματικού Μουσείου».

Γεώργιος Κακαβάς, Διευθυντής Επιγραφικού και Νομισματικού Μουσείου

Ρώσσιου Ειρήνη, Αρχαιολόγος, ΥΠΟΠΑΙΘ

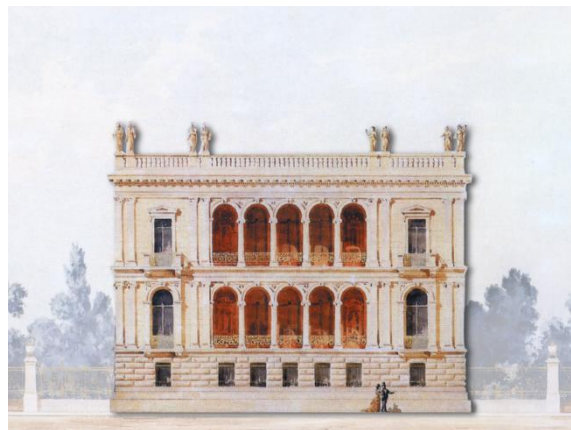
Η διεθνής μουσειακή κοινότητα, ήδη από τέλη της δεκαετίας του 1990, με τη διατύπωση ενός καινοτόμου ορισμού για την ενδυνάμωση του ρόλου των μουσείων, κατάφερε να ανταποκριθεί στα αιτήματα των καιρών και να εναρμονιστεί στις νέες ανάγκες, καθώς για πολλά χρόνια στρεφόταν κυρίως στη διαφύλαξη και έκθεση των τεκμηρίων της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η εξωστρεφής μουσειακή πολιτική που μετακινείται από τα αντικείμενα στους ανθρώπους πετυχαίνει ειδικά σήμερα, στην περίοδο της κρίσης, νέες διεξόδους ως απάντηση σε οικονομικούς περιορισμούς και κοινωνικούς αποκλεισμούς. Το Επιγραφικό και Νομισματικό Μουσείο, από τα παλαιότερα κρατικά Μουσεία της Ελλάδας, βρίσκεται στην πιο καίρια θέση της Αθήνας και αποτελεί ένα μοναδικό συνδυασμό συνύπαρξης μουσειακών αρχαιοτήτων σε ένα ιστορικό κτήριο. Φιλοξενείται στο Ιλίου Μέλαθρον, άλλοτε κατοικία του Γερμανού αρχαιολόγου Ερρίκου Σλήμαν, έργο του Ερνέστου Τσίλλερ. Σήμερα, τον καιρό της κρίσης, το Μουσείο ως παλλόμενο κύτταρο πολιτισμού, ιστορίας και αρχαιολογίας προσεγγίζει τα αμείλικτα ερωτήματα των καιρών και διαχειρίζεται την κρίση ως ένα υπεύθυνο σημείο αναφοράς στη ζωή του κέντρου αλλά και της περιφέρειας. Αναβιώνοντας τις Εσπερίδες λόγου και τέχνης του Ερρίκου Σλήμαν, οργανώνει μουσικές βραδιές και συναυλίες, παρουσιάσεις βιβλίων, ομιλίες και διαλέξεις, προβολές ταινιών, επιστημονικές ημερίδες και θεατρικά δρώμενα.

Ειδικότερα, η ανακοίνωση επικεντρώθηκε σε παραδειγματικές δράσεις, τόσο στα ειδικά σχεδιασμένα εκπαιδευτικά προγράμματα του Νομισματικού και Επιγραφικού Μουσείου για ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες (π.Χ. Ομάδες ατόμων με κινητικά προβλήματα και με προβλήματα όρασης, Ομάδες ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας, που προέρχονται από αντίστοιχα κέντρα ή νοσηλεύονται σε κλινικές και νοσοκομεία, Μαθητές διαπολιτισμικών σχολείων κ.ά.), που υλοποιούνται στο πλαίσιο των παραπάνω, όσο και σε δράσεις που απευθύνονται σε διάφορες ομάδες κοινού. Στη συνέχεια, αναφερθήκαμε σε περιοδικές αρχαιολογικές-εκπαιδευτικές εκθέσεις που ανανεώνουν διαρκώς τη δυναμική του Μουσείου και το ενδιαφέρον του κόσμου, ιδιαίτερα σε εικαστικές δράσεις που συνδέουν τη σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία με μουσειακούς χώρους,

και τέλος παρουσιάσαμε την προστιθέμενη εμπειρία και τα αποτελέσματα που αποκομίστηκαν με στόχο όχι τόσο την κριτική και αξιολογική αποτίμηση τους, αλλά τον διαρκή διάλογο που ενισχύει το ρόλο των μη ειδικών στους ειδικούς και αποτελεί αφορμή για ενίσχυση του θεσμικού του ρόλου του Μουσείου στην σύγχρονη κοινωνία.

Εισήγηση

Η περίπτωση του Επιγραφικού και Νομισματικού Μουσείου αποτελεί μια ξεχωριστή σελίδα στη βιογραφική ιστορία των δημόσιων αρχαιολογικών Μουσείων.²⁵ Το *Ιλίου Μέλαθρον* δηλαδή το παλάτι της Τροίας, του αρχιτέκτονα Ερνέστου Τσίλλερ,²⁶ έδρα του Νομισματικού Μουσείου, και άλλοτε κατοικία του γερμανού αρχαιολόγου Ερρίκου Σλήμαν, που κτίστηκε κατά το διάστημα 1878-1880, έχει κερδίσει μία θέση στην ιστορία της αρχιτεκτονικής και της τέχνης του νεοκλασικισμού στην Ελλάδα.²⁷

Εικόνα 1. Χρωμολιθογραφία του Ιλίου Μελάθρου, άλλοτε κατοικία του Ερρίκου Σλήμαν.

²⁵ Οικονομίδου-Καραμεσίνη Μάντω, *Το Νομισματικό Μουσείο 1829-1979*, στο: Αρχαιολογική Εφημερίδα 1979, Χρονικά, σελ. 1-10, πίν. Α΄-ΣΤ΄. Τουράτσογλου Γιάννης - Ηώς Τσουρτη-Κούλη, *Από το αρχαιολογικό υλικό του Νομισματικού Μουσείου*, στο: Ο πρώτος αιώνας του Νομισματικού Μουσείου 1829-1922, Κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 1988, σελ. 105-119. *Νομίσματα και Νομισματική*, Υπουργείο Πολιτισμού - Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 1996, σελ. 13-27. Ευγενίδου Δέσποινα, *Το Νομισματικό Μουσείο, ιστορία και συλλογές*, στο: Η ιστορία του Νομίσματος, Υπουργείο Πολιτισμού - Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 2008, σελ. 6-8.

²⁶ Καρδαμίτση-Αδάμη Μαρία., *Ερνστ Τσίλλερ 1837-1923. Η τέχνη του κλασικού*, Αθήνα 2006, σελ. 99-109. Φουντούλη Μαίρη, *Το Μνημείο: Ιλίου Μέλαθρον, Ερρίκος Σλήμαν και Ερνέστος Τσίλλερ*, στο: *Η ιστορία του Νομίσματος*, Αθήνα 2008, Υπουργείο Πολιτισμού - Νομισματικό Μουσείο, σελ. 9-11.

²⁷ Πορτελάνος Αναστάσιος, *Ιλίου Μέλαθρον. Η οικία του Ερρίκου Σλήμαν, ένα έργο του Ερνέστου Τσίλλερ*, στο: Κορρές Γεώργιος, Καραδήμας Νεκτάριος, Φλούδα Γεωργία (επιμ.), *Αρχαιολογία και Ερρίκος Σλήμαν. Εκατόν έτη από το θάνατό του. Ανασκόπηση και προοπτικές. Μύθος-Ιστορία-Επιστήμη*, Αθήνα 2012, σελ. 449-464.

Σήμερα, στις μουσειακές αίθουσές του, αποτυπώνονται όχι μόνο το πάθος του Σλήμαν για την αρχαιότητα, αλλά και όψεις της Αθηναϊκής κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα, αφού είναι γνωστό ότι στη σάλα των εσπερίδων διοργανώνονταν χοροί, και στα σαλόνια, λογοτεχνικές και φιλολογικές βραδιές. Ζωγράφος της οικίας υπήρξε ο Σλοβένος Γιούρι Σούμπιτς (1855-1890), που εργάστηκε στη Βιέννη και το Παρίσι, ενώ τα ψηφιδωτά δάπεδα φιλοτεχνήθηκαν από ιταλικό συνεργείο.²⁸ Η κατοικία, η ίδια έργο τέχνης, πωλείται το 1926 στο ελληνικό Δημόσιο, για να στεγάσει διαδοχικά το Μουσείο Καλών Τεχνών, το Συμβούλιο Επικρατείας (1929-1934), τον Άρειο Πάγο (1934-1980) και τέλος το Εφετείο (1981-1983). Το 1983 παραχωρείται στο Υπουργείο Πολιτισμού, προκειμένου να αποτελέσει την έδρα του Νομισματικού Μουσείου που μέχρι τότε φιλοξενούνταν στον πρώτο όροφο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Πράγματι, μετά από πολυετείς εργασίες αποκατάστασης, εγκαινιάζεται το 1998 η μόνιμη έκθεση του πρώτου ορόφου που ολοκληρώνεται το 2007²⁹ με την έκθεση του δεύτερου ορόφου με τον βαρύνοντα επιπλέον ρόλο να προβληθεί και να εκτεθεί και το ίδιο το *Τλιον Μέλαθρον*, ως ιστορικό μνημείο, και πολιτιστικός τόπος. Μέσα στα 2.000 τ.μ. του Μουσείου, φιλοξενείται η παγκόσμια Ιστορία του Νομίσματος με περισσότερα από 15.000 εκθέματα και 600.000 προσκλήματα³⁰.

²⁸ Τσούρτη Ηώς, *Ιλίου Μέλαθρον, η οικία Σλήμαν*, στο *Νομίσματα και Νομισματική*, Υπουργείο Πολιτισμού - Νομισματικό Μουσείο, έκδοση Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων, Αθήνα 2001/1996, σελ. 56.

²⁹ Ευγενίδου Δέσποινα, *Νομισματικό Μουσείο Αθηνών*, στο: Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων-Ελληνικό Τμήμα, περίοδος Β', Δεκέμβριος 2008, τεύχος 5, σελ.19-20, <http://network.icom.museum/icom-greece/>, <http://network.icom.museum/icom-greece/plioprofories/to-elliniko-tmima/>. Ανακτήθηκε στις 7-1-2016 από http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icom-greece/Enimerotika-Deltia/ENIMEROTIKO-5.pdf.

³⁰ Τουράτσογλου Γιάννης - Τσούρτη Ηώς - Ράλλη Ευτέρπη - Στόγιας Γιάννης, *Προσκήματα του Νομισματικού Μουσείου 1994-2000*, στο: Το Νομισματικό Μουσείο στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, Υπουργείο Πολιτισμού - Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 2001, σελ. 37-38.

Εικόνα 2.: Άποψη αίθουσας του πρώτου ορόφου του Ιλίου Μελάθρου.

Εικόνα 3.: Η αίθουσα των εσπερίδων του πρώτου ορόφου του Ιλίου Μελάθρου, όπου σήμερα φιλοξενούνται οι συλλογές και οι εκδηλώσεις του Νομισματικού Μουσείου.

Εικόνα 4.: Άποψη αίθουσας του δευτέρου ορόφου του Ιλίου Μελάθρου.

Εικόνα 5.: Η βιβλιοθήκη του Ερρίκου Σλήμαν, σήμερα η μεγάλη αίθουσα των περιοδικών εκθέσεων του δευτέρου ορόφου.

Εικόνα 6.: Το αργυρό αθηναϊκό τετράδραχμο, 465 π. Χ.

Εικόνα 7.: Το αργυρό τετράδραχμο των Συρακουσών, 397-396 π. Χ.

Εικόνα 8 Ο χρυσός στατήρας του Μεγάλου Αλεξάνδρου, 323 π. Χ.

Εικόνα 9: Ο χρυσός σόλιδος του αυτοκράτορα Ιουστινιανού Β΄, 692-695 μ. Χ.

Εικόνα 10: Το χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ ΣΤ΄ Στρατιωτικού, 1056-1057 π. Χ.

Εικόνα 11.: Το νικητήριο μετάλλιο των Πρώτων Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα τα 1896.

Το Νομισματικό Μουσείο, από τα πλουσιότερα στο είδος του παγκοσμίως, αποτελεί ένα πολύ ιδιαίτερο Ίδρυμα Πολιτισμού.

Αυτή όμως η σεβαστή παρακαταθήκη του-ίσως πεπαλαιωμένη και αναχρονιστική για κάποιους-, αλλά και η ιδιότητά του ως διαχρονικό θεματικό Μουσείο της ιστορίας της νομισματικής, κάτω από τη δαμόκλειο σπάθη της οικονομικής και κοινωνικής ύφεσης εξέτρεφε τον επιπλέον κίνδυνο της εσωστρέφειας και της μειωμένης ζήτησής του αποκλειστικά από ειδικούς επιστήμονες και ερευνητές. Το 2014 μία νέα πρόκληση προστίθεται στα παραπάνω, όταν μετά τις πρόσφατες ανακατατάξεις στον Οργανισμό του Υπουργείου Πολιτισμού, δύο μέχρι χθες αυτόνομα θεματικά Μουσεία, το Νομισματικό και το Επιγραφικό συνενώνονται.³¹

Ταυτόχρονα, οι νέες αντιλήψεις και εξελίξεις που αναδύονταν στον κόσμο των Μουσείων³², που για πολλά χρόνια στρέφονταν κυρίως στην έκθεση, τη συντήρηση και τη διαφύλαξη των τεκμηρίων της πολιτιστικής κληρονομιάς, ισχυροποιούσαν την πρόκληση να παραμείνει δρών οργανισμός, να αποκτήσει νέους επισκέπτες, να συνδεθεί ενεργά με τη ζωή της πόλης, ως «ζώνη επαφής»³³ μεταξύ των σημερινών του επισκεπτών και της αύρας των παλιότερων κοινωνιών, άυλων πια, με την εκκόλαψη ευέλικτων τρόπων επικοινωνίας, χωρίς να κινδυνεύει να χάσει την ιδιαίτερη ταυτότητά του. Προσδοκώντας να διασαφηνίσουμε τέτοιου είδους προβληματισμούς για το παρόν και το μέλλον του Μουσείου, με κυρίαρχο το αν θα κατάφερνε να είναι πετυχημένο κυρίως σε σχέση με τις κοινότητες που το περιβάλλουν ή εν δυνάμει θα προσελκυστούν, θα επικεντρωθούμε στην παρουσίαση ορισμένων δράσεων του Μουσείου, κυρίως αρχαιολογικών-εκπαιδευτικών εκθέσεων και προγραμμάτων, εικαστικών διαλόγων με τη σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία, εκδηλώσεων κάθε μορφής τέχνης, αλλά και Λόγου. Δράσεις οι οποίες επινοήθηκαν, σχεδιάστηκαν,

³¹ ΠΔ 104/2014, *Οργανισμός Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού*, στο: ΦΕΚ Α' 171/2014.

³² Χατζηνικολάου Τέτη, *Χαιρετισμός*, στο: Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό Τμήμα, περίοδος Β', Δεκέμβριος 2013, τεύχος 10, σελ. 2-3. Ανακτήθηκε στις 7-1-2016 από http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icom-greece/Enimerotika-Deltia/ICOM_10_WEB.pdf. Δεληβορριάς Άγγελος, *Ο κοινός λόγος της ανθρωπότητας*, στο: Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό Τμήμα, περίοδος Β', Μάρτιος 2006, τεύχος 3, σελ. 3. Ανακτήθηκε στις 7-1-2016 από http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icom-greece/Enimerotika-Deltia/Deltio_03.pdf. Μουσουρή Θεανώ, *Μουσεία για όλους; Προγράμματα προσέγγισης στο διεθνή χώρο*, στο: Περιοδικό Αρχαιολογία και Τέχνες, τεύχος 73, σελ. 65-69.

³³ Δάλλας Γ. Κωστής, *Μουσεία, μνήμη και κοινωνία της γνώσης* στο: Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό Τμήμα, περίοδος Β', Δεκέμβριος 2008, τεύχος 5, σελ. 6-8. Μούλιου Μάρλεν, *Μουσεία: πεδία για την κατανόηση του κόσμου* στο: Τετράδια Μουσειολογίας, τεύχος 2, Αθήνα 2005, σελ. 11-12.

οργανώθηκαν και παρουσιάστηκαν από τις ομάδες εργασίας του Μουσείου, καταδεικνύοντας ότι, όταν το μουσείο τολμάει να ξεφύγει από το ρόλο του μοναδικού ειδικού και της αυθεντίας γίνεται κέντρο συνάντησης, δημιουργίας, γόνιμου διαλόγου, πυλώνας εκπαίδευσης, παιδείας, έρευνας και τέχνης.

Αν και το Νομισματικό Μουσείο από τη δεκαετία του 1980 παρουσίαζε εκπαιδευτικές δράσεις, κατανοώντας και αφομοιώνοντας τις νέες κατευθυντήριες τάσεις³⁴, αναπροσάρμοσε συνολικά την επικοινωνιακή του πολιτική, ενσωματώνοντας σε αυτές τη χαρά και τη γοητεία της γνωστικής μάθησης, χωρίς να αναιρεί το διδακτικό του ρόλο, την πολιτισμική διάσταση της εκπαίδευσης, τη διατομεακότητα, την ενσυναίσθηση³⁵, την ανάπτυξη δεξιοτήτων, τη διέξοδο της δημιουργικότητας, την κριτική σκέψη³⁶ και το εκπαιδευτικό παιχνίδι. Τις δράσεις αυτές έχουν παρακολουθήσει, και συνεχίζουν, ένας πολύ μεγάλος αριθμός μαθητών των τριών βαθμίδων εκπαίδευσης αλλά και το ευρύ κοινό, ενώ κατάφερε να εντάξει σε αυτές και ειδικές κοινωνικές ομάδες³⁷, πετυχαίνοντας μάλιστα τη σύναψη σχέσεων συνεργασίας και με τους φορείς που τις εκπροσωπούν.

Τα βασικά εκπαιδευτικά προγράμματά του με τίτλο «**Το νόμισμα στον αρχαίο ελληνικό κόσμο**»³⁸ και «**Εξερευνώντας το κτίριο του Ιλίου Μελάθρου**»³⁹ προσφέρονται σε μόνιμη βάση, όλο το έτος, για όλες τις ομάδες επισκεπτών και επίσης κατάλληλα προσαρμοσμένο, σε ομάδες ατόμων με ειδικές ανάγκες. Μέσα από τις μόνιμες εκθέσεις του Μουσείου, το πρόγραμμα εστιάζει στη γένεση, την ιστορία και τη διάδοση του νομίσματος, την τεχνική κατασκευής και τις παραστάσεις των αρχαίων ελληνικών νομισμάτων, που αναδεικνύουν την τέχνη των χαρακτών της αρχαιότητας.

³⁴ Desvallées André - Mairesse François, *Βασικές έννοιες της Μουσειολογίας*, Αθήνα 2014/2009, σελ. 34-37, 50-52, 58-62. Ανακτήθηκε στις 7-1-2016 από http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icom-greece/Ekdoseis/Museology_WEB.pdf.

³⁵ Γκαζή Ανδρομάχη, *Μουσεία και Μνήμη* στο: Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό Τμήμα, περίοδος Β', Δεκέμβριος 2011, τεύχος 8, σελ. 5. Ανακτήθηκε στις 7-1-2016 από http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icom-greece/Enimerotika-Deltia/Deltio_08.pdf.

³⁶ Καλεσοπούλου Δέσποινα, *Στρατηγικές ανάπτυξης της κριτικής σκέψης στο Μουσείο. Παραδείγματα από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*, στο: Γαβριλάκη Ειρήνη (επιμ.), *Πρακτικά του Συνεδρίου Η Άνοιξη των Μουσείων. Συνάντηση για τα εκπαιδευτικά προγράμματα και τη μουσειακή αγωγή*, ΚΕ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνου, Ρέθυμνο 8-10 Μαΐου 2009, Ρέθυμνο 2011, σελ. 68.

³⁷ Σολομών Εσθήρ, *Μουσεία και κοινωνική αλλαγή*, στο: Ενημερωτικό δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό τμήμα, περίοδος Β', Δεκέμβριος 2013, τεύχος 10, σελ. 3-7.

³⁸ Το πρόγραμμα συνοδεύεται από έντυπο φυλλάδιο στην ελληνική και αγγλική γλώσσα χορηγία του Κοινοφελούς Ιδρύματος Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης (Το νόμισμα στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, Αθήνα 2007/2004. *Coins in the ancient Greek World*, Athens 2007), ενώ το ελληνικό έχει αναρτηθεί σε ψηφιακή μορφή στον ιστότοπο του μουσείου, βλ. <http://www.enma.gr/kids.coins/pdf/NM.pdf>.

³⁹ Το πρόγραμμα συνοδεύεται από ψηφιακό έντυπο αναρτημένο στον ιστότοπο του μουσείου, βλ. www.enma.gr/ekpl.htm.

Εικόνα 12.: Από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Το νόμισμα στον αρχαίο ελληνικό

Η συνεχής λειτουργία του προγράμματος ενόησε τη σύναψη στενών σχέσεων με το φορέα *Very Special Arts*, το Ειδικό Σχολείο Ιλίου, την παιδοψυχιατρική κλινική Αγία Σοφία, την κοινή «Δράση ΩΡΙΩΝ», τη ΣΤΕΓΗ της Εταιρείας Σπαστικών, την Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση *MYRTILLO*, τη μονάδα απεξάρτησης 18 Άνω και το ΚΕΘΕΑ.

Παράλληλα, προσφέρονται και εκπαιδευτικά προγράμματα που έχουν συνδυαστεί με εκδηλώσεις και δράσεις ή συμμετοχές του Μουσείου σε επίσημους εορτασμούς, όπως η Διεθνής Ημέρα των Μουσείων που ορίστηκε από το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων, έχοντας ως στόχο να τονίσει το σύνθετο ρόλο τους στη σύγχρονη κοινωνία με το μήνυμα «να γίνουν φορείς πολιτισμικών ανταλλαγών για την ενίσχυση της μόρφωσης, για την ανάπτυξη της αμοιβαίας κατανόησης, για τη συνεργασία και την ειρήνη ανάμεσα στους λαούς».⁴⁰

Στο πλαίσιο του εορτασμού του 2012⁴¹ με ειδικό θέμα «**Τα μουσεία σε έναν κόσμο που αλλάζει. Νέες προκλήσεις-Νέες εμπνεύσεις**» σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε το σπονδυλωτό πρόγραμμα «**Το Ιλίου Μέλαθρον αλλάζει χρήση και όραμα**».⁴²

⁴⁰ network.icom.museum/international-museum-day.

⁴¹ Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό Τμήμα, περίοδος Β', Δεκέμβριος 2012, τεύχος 9. Ανακτήθηκε στις 7-1-2016 από http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icom-greece/Enimerotika-Deltia/Deltio_No9.pdf.

⁴² www.enma.gr/ekd_25052012.htm. Οι εκδηλώσεις συνοδεύτηκαν από τετράπτυχο στην ελληνική γλώσσα, καθώς και σε γραφή Μπράιγ (*Braille*): www.enma.gr/pdf/4ptixo.pdf.

Εικόνα 13.: Το τετράπτυχο των εκδηλώσεων της Διεθνούς Ημέρας Μουσείων 2012 «Το Ιλίου Μέλαθρον αλλάζει χρήση και όραμα» (25/27-05-2012).

Το «**Ανακαλύπτω ζώα, φυτά και πρόσωπα στα νομίσματα**», απευθυνόταν σε άτομα με προβλήματα όρασης. Η πρόσβαση χωρίς φραγμούς σε αυτή την περίπτωση, εκπληρωνόταν με την ψηλάφηση έντεκα αρχαίων νομισμάτων από τις συλλογές του Μουσείου, τα οποία επιλέχθηκαν ειδικά για τις ανάγκες του προγράμματος. Οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα με την απτική προσέγγιση αντικειμένων και εικόνων να αντιληφθούν τις ανάγλυφες παραστάσεις των νομισμάτων, όπως για παράδειγμα την κουκουβάγια στο αργυρό Αθηναϊκό τετράδραχμο, το τριαντάφυλλο στη ροδιακή δραχμή, αλλά και τον φοίνικα στα νομίσματα του Κυβερνήτη Καποδίστρια».

Εικόνα 14.: Από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Ανακαλύπτω ζώα, φυτά και πρόσωπα στα νομίσματα».

Καθοριστική ήταν η συνεργασία του Φάρου Τυφλών που ανέλαβε τη μεταφορά ειδικά σχεδιασμένου για το πρόγραμμα φυλλαδίου σε γραφή Μπράιγ (*Braille*).

Τα προγράμματα «**Κατοικία, Ανώτατο Δικαστήριο, Νομισματικό Μουσείο**» και «**Από τον Αντιπραγματισμό στο άυλο χρήμα. Αλλαγές στις συναλλαγές**» απευθύνονταν σε σχολικές ομάδες, και αποσκοπούσαν στην επαφή τους τόσο με τη συλλογική μνήμη ενός ιστορικού κτιρίου, όσο και με την ιστορική εξέλιξη των οικονομικών ανταλλαγών με εποπτικό τρόπο. Τέλος, το πρόγραμμα με τίτλο «**Γνωρίζω το Ιλίου Μέλαθρον και τους θησαυρούς του**»⁴³, απευθυνόταν σε οικονομικούς μετανάστες. Για την πραγματοποίησή του, το Μουσείο συνεργάστηκε με το Ανοικτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά και το Γυμνάσιο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Αθήνας. Η δράση περιελάμβανε δύο στάδια: στο πρώτο στάδιο, στόχος ήταν η εξοικείωση, η γνωριμία των συμμετεχόντων με το κτίριο του Ιλίου Μελάθρου και η επαφή τους με τον κόσμο του νομίσματος, ενώ στο δεύτερο, οι ομάδες ξεναγήθηκαν στο εξειδικευμένο εργαστήριο συντήρησής του για να γνωρίσουν το επάγγελμα του συντηρητή έργων τέχνης.

Εικόνα 15.: Από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Γνωρίζω το Ιλίου Μέλαθρον και τους θησαυρούς του».

Στο αφιερωματικό έτος 2015 με θέμα «**Μουσεία για μια Βιώσιμη Κοινωνία**» του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων, το Επιγραφικό και Νομισματικό Μουσείο διοργάνωσε μια σειρά από εκδηλώσεις για το κοινό και τις μαθητικές κοινότητες, με ξεναγήσεις και εκπαιδευτικές δράσεις, που επικεντρώνονταν σε θέματα σχετικά με το περιβάλλον, τη συνεργασία των πολιτών αλλά και των κρατών, με την επίκαιρη δράση «**Μια κοινωνία ανοιχτή σε συνεργασίες: Από την πόλη - κράτος στην Ευρωπαϊκή Ένωση**». Ο εορτασμός πλαισιώθηκε από διαλέξεις, παρουσιάσεις βιβλίων, μουσική εκδήλωση και πρωτότυπο, δημιουργικό και διαδραστικό δρώμενο χαρακτηριστικής από την **Ομάδα ΕΡΓΑΝΗ**, με τίτλο «**Χαρακτική & Νομίσματα**».

⁴³ <http://www.enma.gr/pdf/Ekpaideutiko.pdf>. <http://www.enma.gr/pdf/Ekpaideutiko.pdf>

Εικόνα 16.: Από το δρώμενο χαρακτηριστικής της Ομάδας ΕΡΓΑΝΗ «Χαρακτική & Νομίσματα».

Επιπλέον, το Μουσείο οργάνωσε ποικίλες θεματικές περιηγήσεις, όπως ο κύκλος ομιλιών «**Νομίσματα σε εποχές αλλαγής, νομίσματα σε εποχές κρίσης**» που απευθυνόταν σε ενήλικες, με ειδική πρόσκληση για συμμετοχή σε μέλη ΔΕΠ και φοιτητές των Οικονομικών Τμημάτων και Σχολών των Πανεπιστημίων με γνώμονα την πολύτιμη ιστορική γνώση της νομισματικής και των συσχετιζόμενων με αυτήν οικονομικών φαινομένων. Η δράση, ενόψει μάλιστα της αδήριτης παγκόσμιας οικονομικής πραγματικότητας, εξέταζε στη διαχρονία τους τα παθογενή φαινόμενα της οικονομίας (πληθωρισμό, απαξίωση, υποτίμηση), τις νομισματικές Ενώσεις από τα αρχαία χρόνια μέχρι και τον 21ο αιώνα, τις μείζονες νομισματικές μεταρρυθμίσεις και τα ισχυρά διεθνή νομίσματα σε κάθε ιστορική περίοδο. Σε ίδιο πλαίσιο, το Νομισματικό Μουσείο προβάλλοντας κατά ένα τρόπο και την ιδιότητα του, διοργάνωσε σε συνεργασία με το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, τον ιδιαίτερα ενδιαφέροντα κύκλο ανοικτών διαλέξεων «**Νομίσματα και κρίσεις στην Αρχαιότητα και το Βυζάντιο**», καλλιεργώντας έτσι με συνέπεια την εξωστρέφεια και την επικοινωνία του Μουσείου με ομάδες κοινού που έχουν ειδικά ενδιαφέροντα.⁴⁴

Ο θεσμός των **Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς**⁴⁵ που καθιερώθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης πραγματοποιείται κάθε χρόνο, με ποικίλες εκδηλώσεις, σε πολλές περιοχές της Ευρώπης, μέσα ή γύρω από μνημεία, με το γενικό σύνθημα «**Ευρώπη, μια κοινή κληρονομιά**». Στην επίκαιρη θεματική του 2015 με θέμα «**Βία και Ανεκτικότητα**», εξαιτίας των

⁴⁴ Καθ. Νίκος Χριστοδουλάκης, «Οικονομικές θεωρίες, θρησκείες και κρίσεις: Μια ιστορική ανασκόπηση» (19/03/2014), καθ. Θεόδωρος Λιανός, «Ξενοφών: Ο Κένυς της εποχής του» (02/04/2014) και καθ. Γεώργιος Μπήτρος, «Χρήμα και επιχειρηματικότητα στην Αρχαία Ελλάδα» (07/05/2014).

⁴⁵ Το πρόγραμμα αποτελεί κοινή πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Συμβουλίου της Ευρώπης (www.ehd.coe.int, www.jep.coe.int).

σημαντικών γεγονότων και ανακατατάξεων που συμβαίνουν σε ολόκληρο τον κόσμο (τις πολεμικές συρράξεις, το προσφυγικό, τη μετανάστευση, το δουλεμπόριο, την καταστροφή μνημείων παγκόσμιας κληρονομιάς), το Μουσείο ξεδίπλωσε μέσα από τις Συλλογές του, κύκλους της ιστορίας που συνδέονται με πολεμικά, κυρίως, επεισόδια, από τον 5ο αιώνα π.Χ. μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και επαναλαμβάνονται ιστορικά με μοιραίο τρόπο. Αξίζει να αναφερθεί ότι στο πλαίσιο του διετούς εορτασμού, το Μουσείο εκδίδει και δωρίζει στο κοινό αναμνηστικό μετάλλιο σχετικό με την εκάστοτε θεματολογία σε συνεργασία με το Νομισματοκοπείο της Τράπεζας της Ελλάδας. Για φέτος επιλέχθηκε ως θέμα του μεταλλίου **αι Ειδοί του Μαρτίου3**, ημέρα δολοφονίας του Ιούλιου Καίσαρα, ανακαλώντας με εξωδίδακτικό τρόπο το ιστορικό επιμύθιο του συμβάντος μέσα από το δηνάριο, το αργυρό νόμισμα που εξέδωσε ο Βρούτος μετά τη δολοφονία του Καίσαρα.⁴⁶

Εικόνα 17.: Το αργυρό δηνάριο του Βρούτου, 43-42 π. Χ.

Εδώ και μερικές δεκαετίες, η ανομοιογένεια του μαθητικού πληθυσμού ως προς τη γλώσσα, τη θρησκεία ή την εθνότητα αποτελεί ένα αδιαμφισβήτητο δεδομένο για τα εκπαιδευτικά συστήματα των δυτικών χωρών, ενώ η παρουσία των «άλλων» δεν αποτελεί πια εξαίρεση αλλά μέρος της σύγχρονης πραγματικότητας.⁴⁷

«**Τα τέρατα πάνε Μουσείο**», αποτελεί μια ενεργή συμμετοχή του Μουσείου στο πρόγραμμα ΔΙΑΠΟΛΙΣ για την εκπαίδευση Αλλοδαπών και Παλιννοστούντων μαθητών. Υλοποιείται από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και χρηματοδοτείται από το **Πρόγραμμα Εκπαίδευση**

⁴⁶ Βλ. <http://www.enma.gr/pdf/NewsLetter2.pdf>.

⁴⁷ Γκότσης Στάθης, *Εμείς» και οι «άλλοι» στη μουσειακή εκπαίδευση: αναφορά σε εκδοχές της διαπολιτισμικότητας μέσα από παραδείγματα ελληνικών εφαρμογών*, στο: Πρακτικά Συνεδρίου η Άνοιξη των Μουσείων. Συνάντηση για τα εκπαιδευτικά προγράμματα και τη μουσειακή αγωγή, ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνου, Ρέθυμνο 2011, σελ. 56, 59. Γκότσης Στάθης, *Το Μουσείο στη δίνη της «παγκοσμιοποίησης» και της «πολυπολιτισμικότητας»*, στο: περιοδικό ΙΛΙΣΙΑ, τεύχος 3, Φθινόπωρο 2008, σελ. 48.

και Δια Βίου Μάθηση. Για το σκοπό αυτό, συνεργαστήκαμε με το 150^ο Δημοτικό σχολείο Αθηνών για την υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος «**Μυθικά όντα σε παραστάσεις νομισμάτων και σε τοιχογραφίες του Ιλίου Μελάθρου**».

Το θέμα αυτό επιλέχθηκε επειδή τα μυθικά όντα αποτελούν μέρος της ελληνικής μυθολογίας και της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, ενώ αντίστοιχες μορφές απαντούν και σε άλλους πολιτισμούς. Την ημέρα της επίσκεψης, οι μαθητές αναγνώρισαν στις όψεις των νομισμάτων, απεικονίσεις μυθικών όντων, ενώ συγχρόνως συζήτησαν με τους υπεύθυνους του προγράμματος τους λόγους, που κάθε πόλη-κράτος, επέλεγε κάποια συγκεκριμένη μυθολογική παράσταση, προκειμένου να την απεικονίσει στα νομίσματά της.

Εικόνα 18.: Από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Μυθικά όντα σε παραστάσεις νομισμάτων και σε τοιχογραφίες του Ιλίου Μελάθρου».

Στο τέλος αφέθηκαν ελεύθεροι να επιλέξουν την αγαπημένη τους αίθουσα και να ζωγραφίσουν, ως νέοι και εκκολαπτόμενοι καλλιτέχνες, τα μυθικά όντα που τους άρεσαν περισσότερο.

Μετά την επίσκεψη, οι μαθητές κατασκεύασαν σελιδοδείκτες με τις μορφές των μυθικών τεράτων, έγραψαν ένα παραμύθι εμπνευσμένο από αυτά, αναζήτησαν και διάβασαν σχετικούς μύθους από τις δικές τους ή άλλες χώρες, κατανοώντας τις αλληλεπιδράσεις των πολιτισμών, αλλά και διδάχθηκαν την ανάγκη των ανθρώπων σε όλο τον κόσμο να δημιουργήσουν μύθους με τρομακτικά πλάσματα, αλλά και τις αντίστοιχες εικόνες τους.

Όλα τα παραπάνω παρουσιάστηκαν στους υπεύθυνους του Μουσείου όταν αυτοί επισκέφτηκαν το σχολείο τους, δηλώνοντας την ενεργητική συμμετοχή των μαθητών στο παραπάνω πρόγραμμα, αλλά και την επαφή τους με θέματα κοινωνικής ανθρωπολογίας και εθνολογίας, όπως η δημιουργία, η δύναμη και η ερμηνεία της εικόνας σε διαφορετικούς πολιτισμούς.

Μεταξύ άλλων δράσεων εκπαιδευτικού χαρακτήρα, αναφέρουμε συνδιοργανώσεις του Νομισματικού Μουσείου, όπως τον Α΄ Διασχολικό Διαδραστικό Αγώνα: «**Γνωρίζω το Ιλίου Μέλαθρον και τους θησαυρούς του**» με τα Εκπαιδευτήρια Δούκα, υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, με σκοπό τη σύνδεση του πολυσχιδούς έργου που συντελείται στο Νομισματικό Μουσείο με την εκπαιδευτική διαδικασία, το Σεμινάριο Σκηνοθεσίας του Μενέλαου Καραμαγγιώλη, υπό την αιγίδα του Ελληνικού Κέντρου Κινηματογράφου, καθώς και τα «**ΘΕΡΙΝΑ ΣΧΟΛΕΙΑ**» 2012 - 2014. **ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗ ΓΝΩΣΗ!**, σε συνεργασία με τη Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών.

Εικόνα 19.: Ζωγραφιά μαθητή από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Μυθικά όντα σε παραστάσεις νομισμάτων και σε τοιχογραφίες του Ιλίου Μελάθρου».

Μέχρι πρότινος πρέπει να τονίσουμε, τα μουσεία στη μεγάλη τους πλειοψηφία, παρέμεναν κλειστά συστήματα έκθεσης αντικειμένων, στατικής πληροφορίας και εθνοκεντρικής αφήγησης, χωρίς να επιτρέπουν στις μουσειακές συλλογές να λειτουργήσουν ως φορείς μνήμης, γνώσης, τέχνης και ενδυνάμωσης των κοινοτήτων και των ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων. Παρόλα αυτά, το Νομισματικό Μουσείο, με τη συνεχή ροή και δυναμική των περιοδικών εκθέσεων του κατάφερε παράλληλα να διατηρήσει αμείωτο το ενδιαφέρον του κοινού για τις μόνιμες συλλογές του.

Οι περιοδικές εκθέσεις «**Παντέχνου Πυρός Σέλας. Φωτιά και Νόμισμα-Αρχαιολογία και Φωτιά**» και «**Τα Πρόσωπα του Χρόνου. Μετρώντας το χρόνο στον ουρανό και τη θάλασσα**» του Νομισματικού Μουσείου σε συνεργασία με την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων

Εικόνα 21.: Από τα εγκαίνια της περιοδικής έκθεσης «Παντέχνου Πυρός Σέλας. Φωτιά και Νόμισμα-Αρχαιολογία και Φωτιά» (11-10-2012).

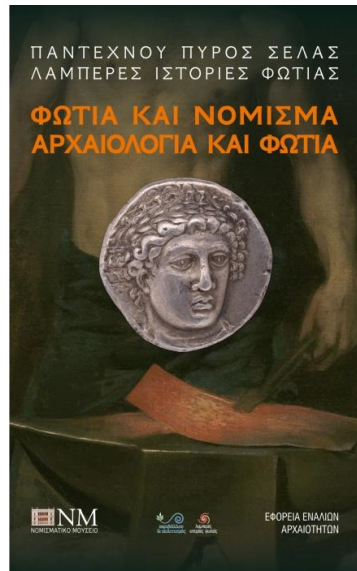
Εικόνα 22.: Το τετράπτυχο της περιοδικής έκθεσης «Τα Πρόσωπα του Χρόνου. Μετρώντας το χρόνο στον ουρανό και τη θάλασσα».

Εικόνα 23.: Άποψη της περιοδικής έκθεσης «Τα Πρόσωπα του Χρόνου. Μετρώντας το χρόνο στον ουρανό και τη θάλασσα».

που εντάσσονταν στον πετυχημένο θεσμό **Περιβάλλον και Πολιτισμός** του ΥΠΠΟΑ, τεκμηρίωσαν με τον πιο σαφή τρόπο αφενός την προστατευτική, αλλά και την καταστρεπτική

δύναμη της φωτιάς στα αρχαιολογικά ευρήματα,⁴⁸ και αφετέρου τη σημασία της έννοιας του Χρόνου, την προσπάθεια του ανθρώπου να «δαμάσει» το χώρο και το χρόνο, στον ουρανό και τη θάλασσα.⁴⁹

Εικόνα 24.: Ο κατάλογος της περιοδικής έκθεσης «Παντέχνου Πυρός Σέλας. Φωτιά και Νόμισμα-Αρχαιολογία και Φωτιά».

Η έκθεση «**Το Χρήμα στη Λετονία: από το Ήλεκτρο στο Ευρώ. Το χρήμα στη Μεσόγειο: από το τάλαντο στο ήλεκτρο**», που τελούσε υπό την αιγίδα της Πρεσβείας της Λετονίας στην Ελλάδα, σε συνεργασία με το Ιστορικό Μουσείο της Ρίγας, υπήρξε μία πολιτισμικά γόνιμη και επωφελής διακρατική συνεργασία,⁵⁰ ενώ η έκθεση «**Σφραγίζοντας την Ιστορία. Θησαυροί από τα Ελληνικά Μουσεία - Leaving a Mark on History. Treasures from Greek Museums**»

⁴⁸ www.enma.gr/fwtiia.htm. Η έκθεση συνοδεύτηκε από δίγλωσσο τετράπτυχο: www.enma.gr/pdf/entFOTIASGRA.pdf, www.enma.gr/pdf/entFOTIASGRB.pdf, ενώ εκδόθηκε και κατάλογος στην ελληνική γλώσσα, βλ. Κακαβάς Γεώργιος (επιμ.), *Παντέχνου Πυρός Σέλας. Φωτιά και Νόμισμα-Αρχαιολογία και Φωτιά*, Κατάλογος έκθεσης, έκδοση του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων/ΥΠΠΟΑ-Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 2014.

⁴⁹ www.enma.gr/exb_period_Xronos_2013.htm. Η έκθεση συνοδεύτηκε από δίγλωσσο τετράπτυχο: www.enma.gr/pdf/entXRONOS.pdf.

⁵⁰ www.enma.gr/exb_Latvia_2014.htm. Η έκθεση συνοδεύτηκε από δίγλωσσο δίπτυχο: www.enma.gr/pdf/entLETONIA.pdf.

Εικόνα 27.: Από τα εγκαίνια της έκθεσης «Σφραγίζοντας την Ιστορία. Θησαυροί από τα Ελληνικά Μουσεία» στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Σόφιας (07-11- 2013).

Εικόνα 25.: Από τα εγκαίνια της περιοδικής έκθεσης «Το Χρήμα στη Λετονία από το Ήλεκτρο στο Ευρώ. Το χρήμα στη Μεσόγειο από το τάλαντο στο ήλεκτρο» (27-06-2014).

Εικόνα 26.: Το δίπτυχο της περιοδικής έκθεσης «Το Χρήμα στη Λετονία από το Ήλεκτρο στο Ευρώ. Το χρήμα στη Μεσόγειο από το τάλαντο στο ήλεκτρο».

που ταξίδεψε αρχικά στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Φιλιππούπολης και στη συνέχεια μεταφέρθηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Σόφιας, αποσκοπούσε στο να παρουσιαστούν στη Βουλγαρία, φίλη γείτονα βαλκανική χώρα, όλως ιδιαίτερες και μοναδικές ελληνικές αρχαιότητες που «σφραγίζουν» την παγκόσμια ιστορία.⁵¹

Εικόνα 28.: Ο ελληνικός κατάλογος της έκθεσης «Σφραγίζοντας την Ιστορία. Θησαυροί από τα Ελληνικά Μουσεία» στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Σόφιας.

⁵¹ www.enma.gr/exb_treasures.htm. www.enma.gr/exb_treasures_en.htm. www.enma.gr/exb_treasures_Sofia.htm. www.enma.gr/exb_treasures_Sofia_en.htm.

Και οι δύο εκθέσεις, μάλιστα, συνοδεύονταν από ενημερωτικά τετράφυλλα⁵² και κατάλογους στην ελληνική,⁵³ τη βουλγαρική και την αγγλική γλώσσα,⁵⁴ καθώς και από ειδικά σχεδιασμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα στη βουλγαρική γλώσσα.

Εικόνα 29.: Το βουλγαρικό φυλλάδιο του εκπαιδευτικού προγράμματος της έκθεσης «Σφραγίζοντας την Ιστορία. Θησαυροί από τα Ελληνικά Μουσεία» στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Σόφιας.

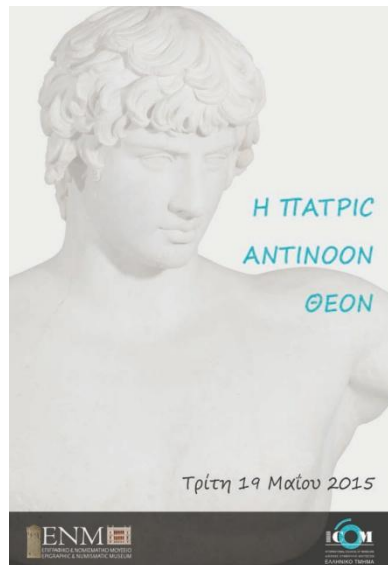
Στο πλαίσιο εορτασμού των Διεθνούς Ημέρας Μουσείων 2015, το Μουσείο εγκαινίασε την περιοδική έκθεση «**Η πατρίς Αντίνοον Θεόν**» με πενήντα εννέα χρυσά, αργυρά και χάλκινα ρωμαϊκά και ελληνορωμαϊκά νομίσματα, αποκλειστικά από τις συλλογές του, που εκτίθενται για πρώτη φορά στο ευρύ κοινό, στα οποία απεικονίζονται ο αυτοκράτορας Αδριανός, η σύζυγος του Σαβίνα και ο ευνοούμενος του αυτοκράτορα Αντίνοος. Ο ισχυρός δεσμός ανάμεσα στους δύο άνδρες οδήγησε τον Αδριανό, μετά από τον άδοξο θάνατο του νεαρού από το Βιθύνιο της Μικράς Ασίας στα νερά του Νείλου το 130 μ.Χ., στην ίδρυση πόλης με το όνομά του, την Αντινοόπολη της Αιγύπτου, στην καθιέρωση της λατρείας του καθώς και στην απεικόνιση του αφηρωισμένου νέου σε γλυπτά και σε νομίσματα πολλών πόλεων της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.⁵⁵

⁵² www.enma.gr/pdf/entBULGGRplovdiv.pdf. www.enma.gr/pdf/entBULGENGplovdiv.pdf.
www.enma.gr/pdf/entBULGGR.pdf. www.enma.gr/pdf/entBULGENG.pdf.

⁵³ Ο ελληνικός κατάλογος σε ηλεκτρονική έκδοση, βλ. http://www.enma.gr/pdf/Book_SOFIA_GR.pdf.

⁵⁴ Kakavas George (ed.), *Leaving a Mark on History. Treasures from Greek Museums*, Κατάλογος έκθεσης, Νομισματικό και Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα 2013.

⁵⁵ www.enma.gr/Exb_Antinoos.htm. Η έκθεση συνοδεύτηκε από τρίπτυχο: www.enma.gr/pdf/Antinoos_PROGRAMMA.pdf.

Εικόνα 30.: Το τρίπτυχο των εκδηλώσεων των εγκαινίων της περιοδικής έκθεσης «Η πατρίς Αντίνοον Θεόν» (19-05-2015).

Στα εγκαίνια της έκθεσης ανοίχτηκε στους επισκέπτες ένα πολύπτυχο καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, στο οποίο παρουσιάστηκαν: Το βιβλίο της Σόνιας Ζαχαράτου «**Τα νερά στα μάτια σου**» (Αθήνα 2012),⁵⁶ η πρωτότυπη μουσική επένδυση της έκθεσης με τίτλο «**Αντίνοος. Το Τρίπτυχο του Έρωτα: Συνάντηση-Ορμή-Θρήνος**», δημιουργία του διεθνούς φήμης συνθέτη Φοίβου Βαλαχή,⁵⁷ το χορευτικό δράμενο «**Αντίνοος**» σε χορογραφία Πέτρου Γάλλια⁵⁸ και δραματοποιημένα αποσπάσματα του ποιήματος «**Αντίνοος**» του *Fernando Pessoa* από το σκηνοθέτη Μιχάλη Σδούγκο.⁵⁹

⁵⁶ Το βιβλίο παρουσιάστηκε από τον ποιητή Γιώργο Χρονά και τη συγγραφέα του βιβλίου, αποσπάσματα του οποίου ανέγνωσαν οι ηθοποιοί Χρήστος Λιακόπουλος και Τιμόθεος Θάνος.

⁵⁷ Το έργο κυκλοφόρησε σε CD.

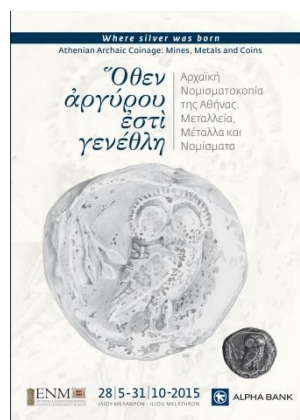
⁵⁸ Εκτέλεση από τον Ιβάν Νετσιαταϊλένκο από το χοροθέατρο *ΗΡΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ* με τη στήριξη του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Κέρκυρας.

⁵⁹ Με τους ηθοποιούς Μαρία Τσαρούχα, Χρήστο Λιακόπουλο και Τιμόθεο Θάνο, καθώς και μελοποιημένοι στίχοι του ίδιου ποιήματος από το Φοίβο Βαλαχή σε ερμηνεία του βαρύτονου Χρήστου Λάζου.

Εικόνα 31.: Από τα εγκαίνια της περιοδικής έκθεσης «Όθεν αργύρου εστί γενέθλη - Αρχαϊκή νομισματοκοπία της Αθήνας. Μεταλλεία, Μέταλλα και Νομίσματα» (28-05-2015).

Η πρόσφατη περιοδική έκθεση «Όθεν αργύρου εστί γενέθλη - Αρχαϊκή νομισματοκοπία της Αθήνας. Μεταλλεία, Μέταλλα και Νομίσματα» οφείλεται σε μια συνεργασία του Μουσείου με το Αυστραλιανό Κέντρο Αρχαίων Νομισματικών Σπουδών και τη Νομισματική Συλλογή της *Alpha Bank*, επιχειρώντας να μυήσει τους επισκέπτες στην αρχαία τέχνη της μεταλλοτεχνίας και την κοπιαστική εργασία των μεταλλουργών, οι οποίοι από τα έγκατα της γης εξόρυσσαν τα πολύτιμα μέταλλα για να παραχθεί στη συνέχεια το νόμισμα, κινητήρια δύναμη συλλήβδην της ζωής και των έργων των ανθρώπων, ειρηνικών και μη, που δημιουργούσε συμμαχίες και προκαλούσε αντιπαλότητες, ενώ συνέβαλε στον πολιτισμό και την τέχνη.⁶⁰

Εικόνα 32.: Το τετράπτυχο της περιοδικής έκθεσης «Όθεν αργύρου εστί γενέθλη - Αρχαϊκή νομισματοκοπία της Αθήνας. Μεταλλεία, Μέταλλα και Νομίσματα».

Η παρουσίαση της έκθεσης συνοδεύτηκε από δίγλωσσο τετράπτυχο⁶¹ και συνδυάστηκε με τη διοργάνωση ομότιτλου διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου με μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων,

⁶⁰ www.enma.gr/Exb_OthenArgyrou.html.

⁶¹ www.enma.gr/pdf/entOTHENARGYROU.pdf.

ειδικών και μη.⁶² Ένα δεύτερο διεθνές συνέδριο συνδιοργανώθηκε το 2014 στη Θεσσαλονίκη από το Νομισματικό Μουσείο και το Νορβηγικό Ινστιτούτο Αθηνών,⁶³ που αφορούσε διαχρονικά στον επίκαιρο θεσμό της χορηγίας.⁶⁴

Οι εκθέσεις «**Κοιτάσματα Πολιτισμού. Από τους αρχαίους σφραγιδόλιθους στη σύγχρονη χαρακτηριστική**» και «**Σπείρα. Αρχέγονες χαράξεις-σύγχρονες προσεγγίσεις**» υπήρξαν πετυχημένες προσπάθειες εικαστικού διαλόγου ανάμεσα στα αρχαία τέχνηρα και τη σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία. Με αφορμή το Δεύτερο Διεθνές Φεστιβάλ Χαρακτικής και Εκτυπώσεων της Αθήνας, πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 2014 η έκθεση της εικαστικού-χαρακτικής Βίκυς Τσαλαματά, καθηγήτρια της ΑΣΚΤ.⁶⁵ Εκτέθηκαν οκτώ δημιουργίες της σε μικτή τεχνική, πλαισιωμένες από δέκα εννέα αρχαίους σφραγιδόλιθους και δύο σφραγιδοκυλίνδρους. Η πηγή έμπνευσής της αρύεται από την τέχνη της αρχαιότητας σε μορφές και εικόνες, αλλά η πρωτοποριακή μικτή τεχνική της σπάει τις φόρμες του παρελθόντος, που χωρίς να τις διαλύει, τις γονιμοποιεί, δημιουργώντας μοναδικά έργα τέχνης, σφραγίδες του προσωπικού της ύφους και ήθους. Επισφράγισμα αυτής της συνεργασίας αποτελεί η έκδοση ενός καλαίσθητου οδηγού από το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων του Υπουργείου Πολιτισμού, που προστίθεται στην εκδοτική δραστηριότητα του Μουσείου.⁶⁶

⁶² www.enma.gr/Syn_20042015.htm. www.enma.gr/images/Fylladio_x1_70.jpg.
www.enma.gr/images/Fylladio_x12_70.jpg.

⁶³ www.enma.gr/Syn_07022014.htm. www.enma.gr/pdf/Fylladio_s.pdf.

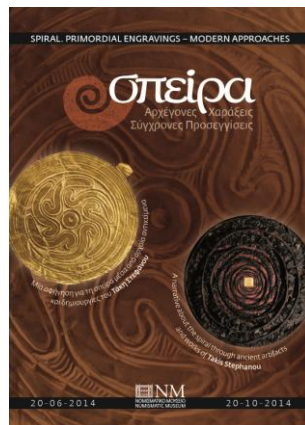
⁶⁴ Αξίζει να αναφερθεί ότι το Νομισματικό Μουσείο, εξαιτίας της σημαντικής υστέρησης των κρατικών πιστώσεων, αναζητεί και, αρκετά συχνά, βρίσκει χορηγούς και υποστηρικτές στην υλοποίηση των ποικίλων δράσεων και προγραμμάτων του.

⁶⁵ www.enma.gr/exb_KoitPol.htm. Η έκθεση συνοδεύτηκε από δίγλωσσο τετράπτυχο: www.enma.gr/pdf/entTSALAMATAA.pdf. www.enma.gr/pdf/entTSALAMATAB.pdf.

⁶⁶ Κακαβιάς Γεώργιος (επιμ.), *Κοιτάσματα Πολιτισμού. Από τους αρχαίους σφραγιδόλιθους στη σύγχρονη χαρακτηριστική. Εικαστικός διάλογος αρχαίων τεχνουργημάτων με δημιουργίες της χαρακτικής Βίκυς Τσαλαματά*, Κατάλογος έκθεσης, έκδοση του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων/ΥΠΠΟΑ-Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 2014.

Εικόνα 33.: Ο κατάλογος της περιοδικής έκθεσης «Κοιτάσματα Πολιτισμού. Από τους αρχαίους σφραγιδολίθους στη σύγχρονη χαρακτηριστή»

Στο ίδιο το πλαίσιο της συνύπαρξης αρχαίου και σύγχρονου έργου, ακολούθησε το 2015 η έκθεση «Σπείρα» με αρχαία τεχνουργήματα και δημιουργίες του εικαστικού Τάκη Στεφάνου.

Εικόνα 34.: Το τετράπτυχο της περιοδικής έκθεσης «Σπείρα. Αρχέγονες χαράξεις-σύγχρονες προσεγγίσεις».

Ο καλλιτέχνης προτείνει μια ιδιαίτερη αφήγηση γύρω από τη Σπείρα, που συχνά συνομιλεί με χαρακτηριστικές απεικονίσεις της σε αντικείμενα του παρελθόντος. Οι ύλες που χρησιμοποιεί στα έργα του, φυσικές και ανθρωπογενείς, μας παραπέμπουν σε αέναες διαδικασίες στοχασμού, μνήμης και μετασχηματισμού. Προτείνει μια σύγχρονη διαπραγμάτευση του μοτίβου και των εννοιολογικών προσεγγίσεων της σπείρας, που απαντά σε πλήθος παραλλαγών σε αντικείμενα και έργα τέχνης από τους προϊστορικούς έως τους νεότερους χρόνους.⁶⁷

⁶⁷ www.enma.gr/exb_Speira_2014.htm.
www.enma.gr/pdf/entSPEIRA.pdf.

Η έκθεση συνοδεύτηκε από δίγλωσσο τετράπτυχο:

Εικόνα 35.: Άποψη της περιοδικής έκθεσης «Σπείρα. Αρχέγονες χαράξεις-σύγχρονες προσεγγίσεις».

Εικόνα 36.: Άποψη της περιοδικής έκθεσης «Σπείρα. Αρχέγονες χαράξεις-σύγχρονες προσεγγίσεις».

Τέλος, η περιοδική Έκθεση **ΙΔΙΟΛΕΚΤΑ-ΔΙΑΛΟΓΟΙ** αποτελεί ευρηματικό σημείο συνάντησης της αρχαίας τέχνης με τη σύγχρονη εικαστική δημιουργία, όπως αυτή εκφράζεται μέσω των έργων της εικαστικού Μαρίας Κομπατσιάρη-Σαραντοπούλου. Παρουσιάστηκαν 18 έργα, 1 γλυπτό και 17 δημιουργίες της καλλιτέχνιδος σε καμβά, όλα σε άμεση διαλεκτική σχέση με τα εκθέματα του Μουσείου, τις αρχαίες επιγραφές, και το κυρίαρχο στοιχείο τους τη γραφή, ως αδιάψευστο πειστήριο της καταγραφής της ιστορίας και του πολιτισμού, που τη νοηματοδοτεί τελικά σε αισθητική εικόνα.⁶⁸

Οι συγκεκριμένες εικαστικές παρεμβάσεις εντάσσονται στο πλαίσιο των νέων δράσεων του Μουσείου, που στοχεύουν στην προβολή του στο κοινό, που αναζητά διέξοδο στα σύγχρονα δρώμενα της κουλτούρας, ενώ διεκδικεί δυναμικά και τη διαρκή συμμετοχή του στο πολιτιστικό γίνεσθαι της χώρας με τρόπο επικοινωνιακά αξιοποιήσιμο, καθώς το Μουσείο ανοίγοντας τις πύλες του στο σημερινό καλλιτεχνικό γίνεσθαι, γίνεται σημείο αναφοράς του.

⁶⁸ http://www.enma.gr/exb_IDIOLEKTA.htm.
<http://www.enma.gr/pdf/NewsLetter5.pdf>.

<http://www.enma.gr/pdf/NewsLetter4.pdf>.

Εικόνα 37.: Ο δίγλωσσος κατάλογος της έκθεσης «A JEWEL MADE IN GREECE», 2014.

Εικόνα 38.: Ο δίγλωσσος κατάλογος της έκθεσης «A JEWEL MADE IN GREECE», 2015.

Ακόμη, το Νομισματικό Μουσείο συμμετέχει δυναμικά από το 2014⁶⁹ στις εκθέσεις εικαστικού κοσμήματος «A JEWEL MADE IN GREECE», που το 2015 πραγματοποιήθηκαν στην Αθήνα, στο Ντουμπάι και στις Βρυξέλες, με αντιπροσωπευτικά πιστά αντίγραφα κοσμημάτων από νομίσματα των συλλογών του, καθώς και με το πανόραμα των αναμνηστικών μεταλλίων του Μουσείου. Μάλιστα, στο συνοδευτικό δίγλωσσο κατάλογο της έκθεσης του 2015 στην Αθήνα συνέβαλε με τα κείμενα: «Η διαχρονική χρήση του νομίσματος ως κόσμημα / The use of coins as jewelry through the ages»⁷⁰ και «Ο αέναος μίτος της τέχνης. Σύγχρονοι καλλιτέχνες εμπνέονται και δημιουργούν από την παράδοση / The eternal thread of the Arts. Contemporary artists get inspired and creat by the heritage».⁷¹

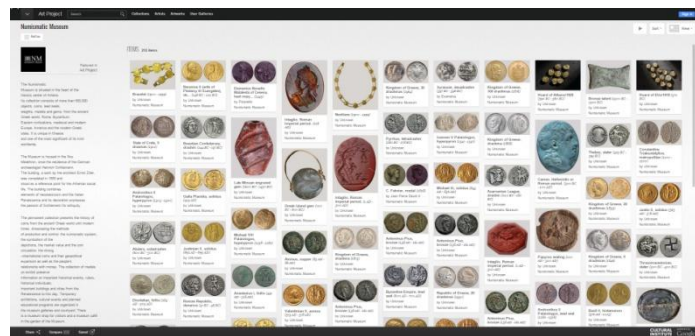
Με τη συνεχή ανάπτυξη της κοινωνίας της πληροφορίας στις μέρες μας, τα κοινωνικά δίκτυα, τις νέες τεχνολογίες πληροφορίας αλλά και τη διάδοση των ψηφιακών εφαρμογών, επιτρέπεται η σύνδεση με τον παγκόσμιο διαδικτυακό ιστό, με καθολικό τρόπο εκμηδενίζοντας τις χρονικές και

⁶⁹ *A jewel made in Greece. Art jewerly exhibition*, Technopolis City of Athens (22 February - 1 March 2014), Αθήνα 2014, σελ. 30-31.

⁷⁰ *A jewel made in Greece. 2nd Greek art jewerly exhibition/2^η Έκθεση Σύγχρονου Ελληνικού Δημιουργικού Κοσμήματος*, Technopolis City of Athens (8 - 15 February 2015)/ Τεχνόπολη Δήμου Αθηναίων (8 - 15 Φεβρουαρίου 2015), Αθήνα 2015, σελ. 18-19.

⁷¹ *A jewel made in Greece. 2nd Greek art jewerly exhibition/2^η Έκθεση Σύγχρονου Ελληνικού Δημιουργικού Κοσμήματος*, Technopolis City of Athens (8 - 15 February 2015)/ Τεχνόπολη Δήμου Αθηναίων (8 - 15 Φεβρουαρίου 2015), Αθήνα 2015, σελ. 36-37.

χωρικές αποστάσεις⁷². Η εργαλειοποίηση των παραπάνω μέσων από τα μουσεία, βοηθά στην παραγωγή και τη διασπορά του πολιτιστικού αγαθού, αμβλύνοντας τις διαφορές μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού, του επίσημου και του προσωπικού, ενώ οικειοποιεί την επίσημη ιστορία και υψηλή τέχνη. Ανταποκρινόμενο στις παραπάνω δυνατότητες, το Νομισματικό Μουσείο έγινε εταίρος στο *Art Project*⁷³ της *Google*. Στην πλατφόρμα του έχουν ήδη ανέβει δεδομένα και μεταδεδομένα για 212 από τα πιο σημαντικά προσκλήματα των Συλλογών του.

Εικόνα 39.: Η σελίδα του Νομισματικού Μουσείου στην πλατφόρμα *Google Art Project*.

Στο άμεσο μέλλον θα ενταχθεί στο πρόγραμμα *Street View* (τεχνολογία εσωτερικών χώρων), όπου οι επισκέπτες από όλον τον κόσμο θα έχουν τη δυνατότητα να πλοηγούνται στις αίθουσες του Ιλίου Μελάθρου. Επίσης, το Νομισματικό Μουσείο έχει τη δική του παρουσίαση στον κόμβο του Υπουργείου Πολιτισμού, τον ΟΔΥΣΣΕΑ που παρουσιάζει τα Μουσεία, τα Μνημεία και τους Αρχαιολογικούς χώρους της χώρας μας. Η παρουσίαση ακολουθεί τη δομή ανάπτυξης που είναι καθορισμένη από τον σχεδιασμό του κόμβου και έτσι τα θέματα που αναπτύσσονται είναι: Περιγραφή, Ιστορικό, Εκθέσεις (Μόνιμες και Περιοδικές) και Πληροφορίες.

Εκτός από την παρουσίασή του στον κόμβο του ΥΠΠΟΑ το Νομισματικό Μουσείο έχει και το δικό του ιστότοπο.⁷⁴

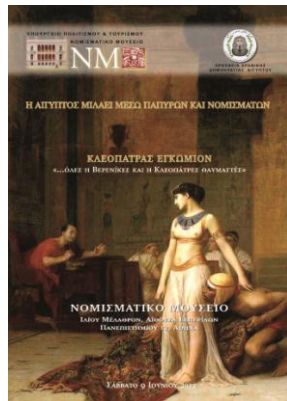
Οι τομείς που αναπτύσσονται σε αυτήν είναι: Το Μουσείο, Η Έκθεση, Περιοδικές Εκθέσεις, Εκπαιδευτικά προγράμματα, Παιδική Σελίδα, Εκδηλώσεις - Δραστηριότητες, Νέα, Εκδόσεις, Χρήσιμες Διευθύνσεις, Επικοινωνία. Οι τομείς αυτοί με διάφορες θεματικές ενότητες ο καθένας

⁷² Επιστημονική συνάντηση στο Μουσείο Μπενάκη με τίτλο «Δικτυωμένο Μουσείο. Νέα Μέσα και Καινοτόμες Ιδέες για τη Διεύρυνση Κοινού σε Μουσεία και Πολιτιστικούς Φορείς», Αθήνα 2011. Ανακτήθηκε στις 7-1-2016 από <http://www.benaki.gr/index.asp?id=203000001&sid=1077&cat=0&lang=gr>.

⁷³ Ανακτήθηκε στις 7-1-2016 από <https://www.google.com/culturalinstitute/collection/numismatic-museum?projectId=art-project>.

⁷⁴ www.enma.gr.

αναπτύσσονται από κείμενα που έχουν συνταχθεί από το επιστημονικό προσωπικό του Μουσείου με στόχο την ενημέρωση του κοινού, τον προσανατολισμό του επισκέπτη και το σχεδιασμό της επίσκεψής του, αλλά και τη γενικότερη πληροφόρησή του για θέματα που τον ενδιαφέρουν μέσα στον τομέα δράσης του Νομισματικού Μουσείου. Τα θέματα πλαισιώνονται από πλούσιο φωτογραφικό υλικό, κατόψεις του χώρου και τρισδιάστατες απεικονίσεις αντικειμένων της συλλογής. Το αισθητικό πλαίσιο της ιστοσελίδας προβάλλει χαρακτηριστικά διακοσμητικά στοιχεία από το μοναδικής ομορφιάς κτίριο του Ιλίου Μελάθρου, αλλά και τα αντικείμενα των συλλογών του Μουσείου. Παράλληλα, το νέο καλαίσθητο *NewsLetter*,⁷⁵ και η σελίδα *Facebook* του Μουσείου,⁷⁶ ως επικοινωνιακά μέσα, υποστηρίζουν όλο και περισσότερο την προβολή του.

Εικόνα 40.: Το δίπτυχο της ημερίδας «Η Αίγυπτος μιλάει μέσω Πατέρων και Νομισμάτων. Κλεοπάτρας Εγκώμιον» (09-06-2012).

Εικόνα 41.: Από τη θεατρική παράσταση «Εκτός Εαυτού» στην Αίθουσα των Εσπερίδων του Μουσείου (20-10-2013).

⁷⁵ www.enma.gr/pdf/NewsLetter1.pdf. Αλλάζοντας τον αριθμό επισκέπτεστε και τα επόμενα NewsLetter, π.Χ. NewsLetter2.pdf, κ.ο.κ.

⁷⁶ www.el-gr.facebook.com/NumismaticMuseum.Athens/.

Εικόνα 42.: Από μουσική εκδήλωση για παιδιά στον κήπο του Μουσείου (18-09-2013).

Εικόνα 43.: Συναυλία στον κήπο του Μουσείου στο πλαίσιο του εορτασμού «ΠΑΝΣΕΛΗΝΟΣ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 2014» (10-08-2014).

Εικόνα 44.: Από την εμφάνιση μουσικού κλασικού συνόλου στο Μουσείο.

Εικόνα 45.: Από προβολή κινηματογραφικής ταινίας στο κήπο του Μουσείου.

Αντίστοιχα, η δράση «**Μύθος και Νόμισμα - Η μυθολογία του Μεγάλου Αλεξάνδρου**» παρουσιάστηκε με τηλεδιάσκεψη (*Skype*) και συνδυάστηκε με εργαστήριο δημιουργίας ψηφιακής έκθεσης. Το Επιγραφικό και Νομισματικό Μουσείο αποτελεί σήμερα σημείο συνάντησης για τη διεθνή νομισματική και επιγραφική έρευνα, κέντρο συντήρησης, χώρο εκπαιδευτικών προγραμμάτων, εκθέσεων, ημερίδων και πολιτιστικών εκδηλώσεων,⁷⁷ όπως θεατρικά ή χορευτικά δρώμενα, μουσικές βραδιές ή συναυλίες, προβολή κινηματογραφικών ταινιών, παρουσιάσεις βιβλίων, αλλά και ιδανικό τόπο ξεκούρασης και ψυχικής ανάτασης στο μαγευτικό κήπο και το *Café* του για όλες τις ηλικίες.

Εικόνα 46.: Η είσοδος στον κήπο του Νομισματικού Μουσείου.

Εικόνα 47.: Το καφέ στον κήπο του Νομισματικού Μουσείου.

Με αφορμή τα παραπάνω παραδείγματα από τις σχετικές εφαρμογές που αναφέρθηκαν, έγινε κατανοητό, πως ένα ανοικτό και δημοκρατικό αρχαιολογικό μουσείο έχει την υποχρέωση να σχεδιάζει και να υλοποιεί ερμηνευτικές-εκπαιδευτικές και καλλιτεχνικές δράσεις για διαφορετικές κατηγορίες επισκεπτών, για ομάδες σχολικής ηλικίας, διαφορετικές ομάδες ενηλίκων, οικογένειες, ομάδες μεταναστών, διαφορετικές ομάδες ΑμεΑ, ομάδες ενηλίκων σε διαδικασία απεξάρτησης ή επανένταξης, καλλιτέχνες και δημιουργούς, εκπαιδευτικά ιδρύματα, και πολιτιστικούς οργανισμούς, ως σταθερή και όχι αποσπασματική επιλογή. Για τον αποτελεσματικό σχεδιασμό

⁷⁷ Όπως για παράδειγμα η Επιστημονική Ημερίδα: «Η Αίγυπτος μιλάει μέσω παπύρων και νομισμάτων», βλ. www.enma.gr/ekd_09062012.htm.

τέτοιων πολυσχιδών δράσεων και την κατανόησή τους, απαραίτητες προϋποθέσεις αποτελούν η στρατηγική μουσειακή πολιτική, ο προσδιορισμός των επιμέρους χαρακτηριστικών και αναγκών των διαφορετικών κατηγοριών, η διαρκής συνεργασία και η αλληλοτροφοδότηση του μουσείου με τους άμεσα εμπλεκόμενους, αλλά και τους φορείς που τους εκπροσωπούν, καθώς και η προβολή του έργου του σε πολυχώρους πολιτισμού και επικοινωνίας.

Εικόνα 48.: Η προβολή του έργου του Νομισματικού Μουσείου στον πολυχώρο πολιτισμού GAZARTE (24-02-2013).

Εικόνα 49.: Η προβολή του έργου του Νομισματικού Μουσείου στον πολυχώρο πολιτισμού GAZARTE (24-02-2013).

Η νέου τύπου επικοινωνία⁷⁸ «**το μουσείο είναι κοινωνικές σχέσεις**» που καλλιεργήθηκε και επιτεύχθηκε όλα αυτά τα χρόνια⁷⁹, αποτελεί μαθησιακή εμπειρία για το ίδιο το προσωπικό του, και μία αφορμή να στοχαστεί πάλι αναφορικά με τις δράσεις του ώστε να εξελίσσονται διαρκώς, σε αμφίδρομες και συναπτόμενες γύρω από τον άξονα: *δεν είναι μόνο από εμάς προς αυτούς και το αντίστροφο, αλλά και μαζί τους*. Μια προσέγγιση που ενστερνίζεται πλήρως την άποψη της Έλιαν Χούπερ Γκρίνχιλ: «Πάντοτε τα μουσεία οφείλουν να προσαρμόζουν το χαρακτήρα και τη φυσιογνωμία τους ανάλογα με τα συμφραζόμενα, τις σχέσεις τους με την εξουσία, τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά δεδομένα της κάθε εποχής. Όπως όλοι οι κοινωνικοί θεσμοί έτσι και τα μουσεία υπηρετούν “**πολλούς κυρίους**” και επομένως πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις αντίστοιχες επιθυμίες και προθέσεις. Θα μπορούσε, ίσως να πει κανείς ότι η επιτυχία ενός μουσείου εξαρτάται από την ικανότητα του **να παίζει όλες τις μουσικές που οφείλει να περιλαμβάνει το ρεπερτόριο του**».⁸⁰ Για όλα τα παραπάνω, μεριμνούμε ώστε, όχι μόνον η Μούσα της Ιστορίας, η Κλειώ, αλλά

⁷⁸ Μούλιου Μάρλεν-Μπούνια Αλεξάνδρα, *Μουσείο και επικοινωνία*, στο: Περιοδικό Αρχαιολογία και Τέχνες, τεύχος 72, Σεπτέμβριος 1999, σελ. 42. Ανακτήθηκε στις 11-1-2016 από <http://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/72-9.pdf>. Hooper-Greenhill Eilean, *Σκέψεις για τη μουσειακή εκπαίδευση και επικοινωνία στη μεταμοντέρνα εποχή*, στο: Περιοδικό Αρχαιολογία και Τέχνες, τεύχος 72, Σεπτέμβριος 1999, σελ. 47-49.

⁷⁹ Pearce Suzan, *Μελετώντας τα Μουσεία: Νέες ανάγκες και νέες προσεγγίσεις*, στο: Περιοδικό Αρχαιολογία & Τέχνες, τεύχος 70, Μάρτιος 1999, σελ. 47-49. Ανακτήθηκε στις 7-1-2016 από <http://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/70-10.pdf>.

⁸⁰ Hooper-Greenhill Eilean, *Museums and the Shaping of Knowledge*, [Μουσεία και η Διαμόρφωση της Γνώσης], London 1992, σελ. 1. Retrieved 30/12/2015 from <https://books.google.gr/books?id=4hvQNwuBo7EC>

και όλες οι άλλες Μούσες των Τεχνών και των Επιστημών, να βρίσκονται σε συνεχή διάλογο στο χώρο του Νομισματικού Μουσείου, θεραπεύοντας κάθε είδους Τέχνης με τις πρωτοπόρες περιοδικές του εκθέσεις, τα επίκαιρα εκπαιδευτικά του προγράμματα, τις ποικίλες πολιτιστικές του εκδηλώσεις και τα σπονδυλωτά καλλιτεχνικά του δρώμενα, επιπλέον ως μέσο ίασης στις μέρες για τη δοκιμαζόμενη και μεταβαλλόμενη σύγχρονη κοινωνία⁸¹.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A jewel made in Greece. Art jewelery exhibition, Technopolis City of Athens (22 February - 1 March 2014), Κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 2014.

A jewel made in Greece. 2nd Greek art jewelery exhibition/2^η Έκθεση Σύγχρονου Ελληνικού Δημιουργικού Κοσμήματος, Technopolis City of Athens (8 - 15 February 2015) / Τεχνόπολη Δήμου Αθηναίων (8 - 15 Φεβρουαρίου 2015), Κατάλογος έκθεσης, Αθήνα 2015.

Γαβριλάκη Ειρήνη (επιμ.), Πρακτικά του Συνεδρίου Η Άνοιξη των Μουσείων. Συνάντηση για τα εκπαιδευτικά προγράμματα και τη μουσειακή αγωγή, ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνου, Ρέθυμνο 8-10 Μαΐου 2009, Ρέθυμνο 2011.

Γκαζή Ανδρομάχη, *Μουσεία και Μνήμη* στο: Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό Τμήμα, Αθήνα, περίοδος Β΄, Δεκέμβριος 2011, τεύχος 8, σελ. 5.

Γκότσης Στάθης, «Εμείς» και οι «άλλοι» στη μουσειακή εκπαίδευση: αναφορά σε εκδοχές της διαπολιτισμικότητας μέσα από παραδείγματα ελληνικών εφαρμογών, στο: Γαβριλάκη Ειρήνη (επιμ.), Πρακτικά του Συνεδρίου Η Άνοιξη των Μουσείων. Συνάντηση για τα εκπαιδευτικά προγράμματα και τη μουσειακή αγωγή, ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνου, Ρέθυμνο 8-10 Μαΐου 2009, Ρέθυμνο 2011, σελ. 56, 59.

⁸¹ Μούλιου Μάρλεν, *Τα Μουσεία στον 21^ο αιώνα: προκλήσεις, αξίες, ρόλοι, πρακτικές*, σελ. 18. Ανακτήθηκε στις 11-1-2016 από http://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH442/%CE%86%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%B1%20%CE%B3%CE%B9%CE%B1%20%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%84%CE%B7%CE%9C%CE%9F%CE%A5%CE%9B%CE%99%CE%9F%CE%A5_%CE%9C%CE%9F%CE%A5%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%91_%CE%91%CE%9E%CE%99%CE%95%CE%A3.pdf.

Γκότσης Στάθης, *Το Μουσείο στη δίνη της «παγκοσμιοποίησης» και της «πολυπολιτισμικότητας»*, στο: περιοδικό *ILISSIA*, τεύχος 3, Φθινόπωρο 2008, σελ. 48.

Coins in the ancient Greek World, Συλλογική έκδοση, Αθήνα 2007.

Δάλλας Γ. Κωστής, *Μουσεία, μνήμη και κοινωνία της γνώσης* στο: Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό Τμήμα, Αθήνα, περίοδος Β', Δεκέμβριος 2008, τεύχος 5, σελ. 6-8.

Δεληβορριάς Άγγελος, *Ο κοινός λόγος της ανθρωπότητας*, στο: Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό Τμήμα, Αθήνα, περίοδος Β', Μάρτιος 2006, τεύχος 3, σελ. 3.

Desvallées André - Mairesse François, *Βασικές έννοιες της Μουσειολογίας*, Αθήνα 2014/2010, 120 σελ.

Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό Τμήμα, περίοδος Β', Μάρτιος 2006, τεύχος 3, 20 σελ.

Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό Τμήμα, περίοδος Β', Δεκέμβριος 2008, τεύχος 5, 32 σελ.

Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό Τμήμα, περίοδος Β', Δεκέμβριος 2011, τεύχος 8, 44 σελ.

Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό Τμήμα, περίοδος Β', Δεκέμβριος 2012, τεύχος 9, 60 σελ.

Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό Τμήμα, περίοδος Β', Δεκέμβριος 2013, τεύχος 10, 25 σελ.

Ευγενίδου Δέσποινα, *Το Νομισματικό Μουσείο, ιστορία και συλλογές*, στο: Η ιστορία του Νομίσματος, Υπουργείο Πολιτισμού - Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 2008, σελ. 6-8.

Ευγενίδου Δέσποινα, *Νομισματικό Μουσείο Αθηνών*, στο: Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό Τμήμα, περίοδος Β', Δεκέμβριος 2008, τεύχος 5, σελ.19-20.

Η ιστορία του Νομίσματος, Συλλογική Έκδοση, Υπουργείο Πολιτισμού - Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 2008, 132 σελ. (ελληνικά, αγγλικά).

Hooper-Greenhill Eilean, *Museums and the Shaping of Knowledge*, [Μουσεία και η Διαμόρφωση της Γνώσης], Λονδίνο 1992, 232 σελ.

Kakavas George (ed.), *Leaving a Mark on History. Treasures from Greek Museums*, Κατάλογος έκθεσης, Νομισματικό και Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα 2013.

Κακαβάς Γεώργιος (επιμ.), *Σφραγίζοντας την Ιστορία. Θησαυροί από τα Ελληνικά Μουσεία*, Κατάλογος έκθεσης, Νομισματικό και Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα 2013.

Κακαβάς Γεώργιος (επιμ.), *Κοιτάσματα Πολιτισμού. Από τους αρχαίους σφραγιδόλιθους στη σύγχρονη χαρακτηριστική*, Κατάλογος έκθεσης, έκδοση του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων/ΥΠΠΟΑ-Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 2014.

Κακαβάς Γεώργιος (επιμ.), *Παντέχνου Πυρός Σέλας. Φωτιά και Νόμισμα-Αρχαιολογία και Φωτιά*, Κατάλογος έκθεσης, έκδοση του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων/ΥΠΠΟΑ-Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 2014.

Καλεσοπούλου Δέσποινα, *Στρατηγικές ανάπτυξης της κριτικής σκέψης στο Μουσείο. Παραδείγματα από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*, στο: Πρακτικά του Συνεδρίου Η Άνοιξη των Μουσείων. Συνάντηση για τα εκπαιδευτικά προγράμματα και τη μουσειακή αγωγή, ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνου, Ρέθυμνο 2011, σελ. 68.

Καρδαμίτση-Αδάμη Μαρία., *Έρנסτ Τσίλλερ 1837-1923. Η τέχνη του κλασικού*, Αθήνα 2006, σελ. 287 σελ.

Κορρές Γεώργιος, Καραδήμας Νεκτάριος, Φλούδα Γεωργία (επιμ.), *Αρχαιολογία και Ερρίκος Σλήμαν. Εκατόν έτη από το θάνατό του. Ανασκόπηση και προοπτικές. Μύθος-Ιστορία-Επιστήμη*, Αθήνα 2012, 530 σελ.

Μούλιου Μάρλεν-Μπούνια Αλεξάνδρα, *Μουσείο και επικοινωνία*, στο: Περιοδικό Αρχαιολογία και Τέχνες, τεύχος 72, Σεπτέμβριος 1999, σελ. 42.

Μούλιου Μάρλεν, *Μουσεία: πεδία για την κατανόηση του κόσμου* στο: Τετράδια Μουσειολογίας, τεύχος 2, Αθήνα 2005, σελ. 11-12.

Μούλιου Μάρλεν, *Τα Μουσεία στον 21^ο αιώνα: προκλήσεις, αξίες, ρόλοι, πρακτικές*, σελ. 1-33

Μουσουρή Θεανώ, *Μουσεία για όλους; Προγράμματα προσέγγισης στο διεθνή χώρο*, στο: Περιοδικό Αρχαιολογία και Τέχνες, τεύχος 73, σελ. 65-69.

Νομίσματα και Νομισματική, Υπουργείο Πολιτισμού - Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 1996, 215 σελ. (ελληνικά, αγγλικά).

Ο πρώτος αιώνας του Νομισματικού Μουσείου 1829-1922, Συλλογική Έκδοση, Αθήνα 1988, 197 σελ. (ελληνικά, αγγλικά).

Οικονομίδου-Καραμεσίνη Μάντω, *Το Νομισματικό Μουσείο 1829-1979*, στο: Αρχαιολογική Εφημερίς 1979, Χρονικά, σελ. 1-10, πίν. Α'-ΣΤ'.

Pearce Suzan, *Μελετώντας τα Μουσεία: Νέες ανάγκες και νέες προσεγγίσεις*, στο: Περιοδικό Αρχαιολογία & Τέχνες, τεύχος 70, Μάρτιος 1999, σελ. 47-49.

Περιοδικό Αρχαιολογία και Τέχνες, τεύχος 70, Μάρτιος 1999, 114 σελ.

Περιοδικό Αρχαιολογία και Τέχνες, τεύχος 72, Σεπτέμβριος 1999, 114 σελ.

Περιοδικό Αρχαιολογία και Τέχνες, τεύχος 73, Δεκέμβριος 1999, 130 σελ.

Πορτελάνος Αναστάσιος, *Ιλίου Μέλαθρον. Η οικία του Ερρίκου Σλήμαν, ένα έργο του Ερνέστου Τσίλλερ*, στο: Κορρές Γεώργιος, Καραδήμας Νεκτάριος, Φλούδα Γεωργία (επιμ.), Αρχαιολογία και Ερρίκος Σλήμαν. Εκατόν έτη από το θάνατό του. Ανασκόπηση και προοπτικές. Μύθος-Ιστορία-Επιστήμη, Αθήνα 2012, σελ. 449-464.

Σολομών Εσθήρ, *Μουσεία και κοινωνική αλλαγή*, στο: Ενημερωτικό δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)-Ελληνικό τμήμα, περίοδος Β', Δεκέμβριος 2013, τεύχος 10, σελ. 3-7.

Τετράδια Μουσειολογίας, τεύχος 2, Αθήνα, Απρίλιος 2005, 80 σελ.

Το νόμισμα στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, Συλλογική έκδοση, Αθήνα 2007/2004, 40 σελ.

Το Νομισματικό Μουσείο στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, Υπουργείο Πολιτισμού - Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 2001, 127 σελ.

Τουράτσογλου Γιάννης - Ηώς Τσούρτη-Κούλη, *Από το αρχαιακό υλικό του Νομισματικού Μουσείου*, στο: Ο πρώτος αιώνας του Νομισματικού Μουσείου 1829-1922, Αθήνα 1988, σελ. 105-119.

Τουράτσογλου Γιάννης - Τσούρτη Ηώς - Ράλλη Ευτέρπη - Στόγιας Γιάννης, *Προσκτήματα του Νομισματικού Μουσείου 1994-2000*, στο: Το Νομισματικό Μουσείο στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, Υπουργείο Πολιτισμού - Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 2001, σελ. 37-38.

Τσούρτη Ηώς, *Ιλίου Μέλαθρον, η οικία Σλήμαν*, στο *Νομίσματα και Νομισματική*, Υπουργείο Πολιτισμού - Νομισματικό Μουσείο, έκδοση Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων, Αθήνα 2001/1996, σελ. 56.

Φουντούλη Μαίρη, *Το Μνημείο: Ιλίου Μέλαθρον, Ερρίκος Σλήμαν και Ερνέστος Τσίλερ*, στο: Η ιστορία του Νομίσματος, Αθήνα 2008, Υπουργείο Πολιτισμού - Νομισματικό Μουσείο, σελ. 9-11.

Χατζηνικολάου Τέτη, *Χαιρετισμός*, στο: Ενημερωτικό Δελτίο του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων(ICOM)-Ελληνικό Τμήμα, περίοδος Β΄, Δεκέμβριος 2013, τεύχος 10, σελ. 2-3.

ΤΕΛΟΣ 9^{ης} ΣΥΝΕΔΡΙΑΣ